

‘बन्धकी खुशीहरू’ कथा सङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
रोहेणीप्रसाद खनाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७०

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र रोहेणीप्रसाद खनालले 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति :- २०७०/१२/२७

.....
डा. गोविन्दप्रसाद शर्मा
उपप्राध्यापक
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६३/०६४ का छात्र रोहेणीप्रसाद खनालले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

.....

२. उप-प्रा.डा. गोविन्दप्रसाद शर्मा
(शोध निर्देशक)

.....

३. श्री दुर्गादत्त अधिकारी
(बाह्य परीक्षक)

.....

मिति: २०७०/१२/३०

कृतज्ञता ज्ञापन

कथाकार सीता पाण्डेको 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन शीर्षकको यस शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि सम्मानीय गुरु उप-प्रा.डा. गोविन्दप्रसाद शर्माज्यूको निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताका बावजुद पनि मलाई यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आवश्यक निर्देशन सल्लाह सुझाव एवम् सामग्री सङ्कलनका क्रममा सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु शर्माप्रति म आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा महत्त्वपूर्ण सल्लाह सुझाव दिनु हुने यस विश्वविद्यालयका गुरुहरूप्रति आभारी छु । त्यसैगरी प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्नका निम्ति स्वीकृत प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयारीका क्रममा सामग्री सङ्कलनका निम्ति सहयोग गर्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्ताकालय तथा नेपाली केन्द्रीय विभागको विभागीय पुस्ताकालय र शोधनायक सीता पाण्डेप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो यस अध्ययनलाई यो क्षणसम्म ल्याई सदैव प्रेरणा, सहयोग र सद्भाव प्रदान गर्नुहुने मेरा पुज्यनीय माता, जीवन सङ्गिनी अम्बिका खनाल (वस्ताकोटी), छोरी रेजीना खनाल र छोरा रविन खनालका साथै सम्पूर्ण परिवारप्रति सदा ऋणी छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र तयारीका निम्ति सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण मित्रहरूप्रति तथा कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गर्नुहुने क्रियटिभ कम्प्युटर सेन्टरप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सविनय अनुरोध सहित नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि. वि कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र २०६३/०६४
क्याम्पस रोल नं. २०६
मिति : २०७०/१२/२६

.....
रोहेणीप्रसाद खनाल
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि. वि कीर्तिपुर ।

विषयसूची

	पृ. सं.
पच्छेद एक : शोध परिचय	१-७
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधको उद्देश्य	२
१.४ पूर्व कार्यको समीक्षा	३
१.५ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	५
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोध विधि	६
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	६
१.७.२ शोध विधि	६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६
परिच्छेद दुइ : कथाकार सीता पाण्डेको चिनारी	८-१५
२.१ विषय प्रवेश	८
२.२ सीता पाण्डेको जीवनी	८
२.२.१ जन्म र जन्म स्थान	८
२.२.२ बाल्यकाल	८
२.२.३ शिक्षा दीक्षा	८
२.२.४ सेवा र संलग्नता	९
२.२.५ सहभागिता	९
२.२.६ विदेश भ्रमण	९
२.२.७ रूचि	१०
२.२.८ सम्मान तथा पुरस्कार	१०
२.३ सीता पाण्डेको व्यक्तित्व	१०
२.३.१ कवि व्यक्तित्व	११

२.३.२ उपन्यासकार व्यक्तित्व	११
२.३.३ अनुवादक व्यक्तित्व	११
२.३.४ कथाकार व्यक्तित्व	१२
२.४ सीता पाण्डेको कृतित्व	१२
२.५ कथागत प्रवृत्ति र मान्यता	१३
२.६ निष्कर्ष	१४

परिच्छेद तिन : विधातत्त्वका आधारमा 'बन्धकी खुशीहरू'

कथा सङ्ग्रहको अध्ययन

१६-७२

३.१ विषय प्रवेश	१६
३.२ कथाको परिचय	१६
३.३ कथा विश्लेषणका आधारहरू	१८
३.३.१ कथानक	१८
३.३.२ चरित्र वा पात्र	१८
३.३.३ परिवेश	१९
३.३.४ दृष्टिविन्दु	१९
३.३.५ भाषाशैली	२०
३.३.६ उद्देश्य	२०
३.४ बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	२०
३.४.१ बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको परिचय	२०
३.४.२ नन्दवीर कथाको विश्लेषण	२१
३.४.३ सुन्दरिया कथाको विश्लेषण	२५
३.४.४ ज्वरो कथाको विश्लेषण	२७
३.४.५ पर्खाल कथाको विश्लेषण	३१
३.४.६ हिंस्रक शहरको कथाको विश्लेषण	३५
३.४.७ अनुपमा कथाको विश्लेषण	३८
३.४.८ एक टुक्रा उज्यालो खोजी कथाको विश्लेषण	४२

३.४.९ घुर, धुस्सा र चीसो बस्ती कथाको विश्लेषण	४५
३.४.१० स्थिति कथाको विश्लेषण	४८
३.४.११. निषिद्ध, प्रतिघातहरू कथाको विश्लेषण	५२
३.४.१२ नायक फेरी बदलिन्छ कथाको विश्लेषण	५५
३.४.१३ केही क्षणहरू कथाको विश्लेषण	५९
३.४.१४ तोक कथाको विश्लेषण	६२
३.५ बन्धकी खुशीहरू सङ्ग्रहको समग्रकथाको मूल्याङ्कन	६६
३.५.१ कथानक	६६
३.५.२ चरित्र चित्रण	६७
३.५.३ परिवेश	६९
३.५.४ दृष्टिविन्दु	७०
३.५.५ उद्देश्य	७०
३.६ निष्कर्ष	७१
परिच्छेद चार : बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको प्रवृत्तिगत विश्लेषण	७३-८२
४.१ विषय प्रवेश	७३
४.२ प्रवृत्ति	७३
४.३ मनोविश्लेषण र यौन मनोविश्लेषणको प्रयोग	७४
४.४ सामाजिक यथार्थको चित्रण	७८
४.५ वर्गीय चिन्तनको प्रयोग	७९
४.६ स्वैर कल्पनाको प्रयोग	८०
४.७ निबन्धात्मक कथा लेखन	८०
४.८ मनोविश्लेषणात्मक प्रतिक्रमय भाषा शैलीको प्रयोग	८१
४.९ निष्कर्ष	८२
परिच्छेद : पाँच : शोध निष्कर्ष	८३-८९
सन्दर्भसामग्री सूची	९१-९२

पच्छेद एक

शोध परिचय

१.१ विषय परिचय

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रह सीता पाण्डेको कथा कृति हो । भापा जिल्लाको गौरादहमा २०१६ साल फाल्गुण १५ गते उनको जन्म भएको हो । पूर्वी नेपालको तराईको भापा जिल्ला जन्मथलो भए पनि कर्मथलो राजधानी सहर काठमाडौं मै बनाएकी सीता पाण्डेको हालको बसोबास अमेरिकामा छ ।

साहित्यको विविध विधामा कलम चलाएकी पाण्डेलाई सर्वाधिक सफलता चाहिँ कथा विधामा मिलेको छ । कथाकार पाण्डे मनोविश्लेषणवादी साहित्यकार हुन् । उनी सर्वप्रथम वि.सं. २०३३ मा लाहुरे दाइलाई चिठी शीर्षकको कविता प्रकाशन गरी नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेकी हुन् । उनी वि.सं. २०३५ मा गोरखापत्रमा “भ्वाइलिन जीवन” शीर्षकको कथा प्रकाशन गरी नेपाली कथाका क्षेत्रमा प्रवेश गरेकी हुन् ।

सीता पाण्डे नेपाली साहित्यको कथा विधामा स्थापित नारी साहित्यकार हुन् । उनको ‘असजिला खुशीहरू’ (२०४२) कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत चिसिदै गएका आस्थाहरू कथा लाई हाल त्रि.वि.को स्नातक तह ऐच्छिक नेपाली विषयको पाठ्यकोषमा राखिएको छ । उनका कथामा यौन कुण्ठा, यौन अभाव, यौन असन्तुष्टी, आदि मानवीय संवेगहरूको प्रस्तुत गरिएको छ । यौनका अतिरिक्त कथामा मनोविश्लेषण, युगीन विकृति विसङ्गतिको चित्रण पाइन्छ । उनका कथाहरूमा सामाजिक विसङ्गति र बेथितिप्रति व्यङ्ग्य तथा गरीब र निमुखाहरू माथि सहानुभूति पनि प्रकट गरिएको छ । विम्ब र प्रतीकका माध्यमबाट यौनमूलक अनुभूति दिएर लेखिएका उनका कतिपय कथाहरूमा स्वैर कल्पनाको पनि राम्रो प्रयोग भएको छ । सरल भाषा र वर्णनात्मक शैली यिनका कथामा पाइने शिल्पगत विशेषता हो ।

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक रहेको कथाकार सीता पाण्डेको ‘बन्धकी खुशीहरू’ कथा सङ्ग्रह उनको प्रकाशनको हिसाबले दोस्रो कृति हो । यस कृतिका कथाहरूमा मूलतः नारीको मनोभावना र अनुभूति तथा यौन अभाव र यौन कुण्ठा, व्यथा र

छटपटीहरूको मनोवैज्ञानिक धरातलमा टेकेर वस्तुवादी विश्लेषण गरिएको छ । साभा प्रकाशनबाट प्रकाशित यस कृतिमा १३ वटा कथाहरू सङ्गृहीत छन् । तिनै तेह्रवटा कथाहरूलाई विधातत्वको आधारमा कथा विधाको निर्धारित कथातत्वको आधारमा अध्ययन तथा विश्लेषण गर्नु प्रस्तुत शोधकार्यको मुख्य विशेषता रहेको छ ।

१.२ समस्या कथन

सीता पाण्डे नेपाली साहित्यको कथा विधाको क्षेत्रमा स्थापित र सुपरिचित नाम हो । नेपाली साहित्यका कविता, उपन्यास, अनुवाद, निबन्ध आदि विधामा कलम चलाएकी साहित्य स्रष्टा पाण्डेका कथाहरूको सामान्य टीका टिप्पणी र विश्लेषण भए पनि प्रस्तुत कृतिको गहन विश्लेषण भएको पाइँदैन । यिनै कुराहरूलाई ध्यानमा राखी उनको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको विश्लेषण गर्ने क्रममा निम्न लिखित प्रश्नहरू उठाइएको छ ।

- (क) सीता पाण्डेको साहित्यिक चिनारी के कस्तो छ ?
- (ख) सीता पाण्डेको 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको विश्लेषण के कसरी गर्न सकिन्छ ?
- (ग) बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको प्रवृत्ति के कस्तो रहेको छ ?

१.३ शोधको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य भनेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको विधातात्तिक अध्ययन गर्नु हो । यसका साथै शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

- (क) सीता पाण्डेको साहित्यिक चिनारी प्रस्तुत गर्नु,
- (ख) सीता पाण्डेको कथाहरूको विधातत्वको आधारमा विश्लेषण गर्नु,
- (ग) सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको कथागत प्रवृत्ति केलाउनु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

हाल नेपाली साहित्यको विविध विधाहरूको विधागत अनुसन्धान अध्ययन र विश्लेषण भइरहेका छन् । विभिन्न कृतिहरूको कृतिपरक अनुसन्धान पनि भएका छन् । सीता पाण्डेका समग्र कृतिहरूको अध्ययन र गहन विश्लेषण भएको पाइँदैन तापनि उनका कृतिहरूको छिटफुट टीका-टिप्पणी भने भएका छन् । उनका कृतिहरूका बारेमा गरिएका चर्चा परिचर्चा एवम् अध्ययन विश्लेषण निम्न लिखित रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

दयाराम श्रेष्ठ (२०४२) ले असजिला खुशीहरूको भूमिकामा सीता पाण्डे वर्तमान नेपाली कथा दृश्यमा निकै चर्चित छिन् किनभने उनका कलममा अभिव्यक्ति क्षमता रहेको प्रष्टै देखिन्छ । त्यो क्षमता उनमा नैसर्गिक छ जसले भविष्यमा एउटा ठोस उपलब्धि पाउने निश्चितता बोकेको छ । उनले यस क्षेत्रमा लगातार लागि रहनु पर्छ लाग्ने नै छन् नेपाली कथाले पनि उनलाई नछाडोस्-नछाड्दा एउटा उर्वर प्रतिभाको धनी हुने मौका नेपाली कथाले पाउँछ भनेका छन् ।

मोहनराज शर्मा (२०४५) ले बन्धकी खुशीहरू कथाको भूमिकामा बन्धकीमा परेका खुशीहरूले सीता पाण्डेलाई आफ्नै पहिचान हुने नेपाली कथाकारको पङ्क्तिमा उभ्याएको छ । सङ्गालोका अधिकांश कथाहरूले सीता पाण्डेका रूपमा नेपाली साहित्यमा एउटा श्रेष्ठ कथाकार जन्मिन छटपटाउँदै छ भन्ने स्पष्ट जानकारी दिन्छन् । पाण्डेले कथा, सीप र कथाभाषातर्फ अभूँ बढी ध्यान दिएका खण्डमा यो श्रेष्ठ कथाकारको जन्म निश्चित छ भनेका छन् ।

ऋषिराज बराल (२०४८) ले अस्मिता अङ्क १० मा यौनवादी, छाडावादी नारी कथाकारहरू जो आफूलाई नङ्ग्याउनुमा नै आफ्नो मूल्य र सक्षमता ठान्दछन् । यस्ता कथाकारहरूमा सीता पाण्डे पनि पनि पर्दछिन् भनेका छन् ।

ईश्वर बल्लभ (२०५६) ले सीता पाण्डेको यौन र अनुभूतिको प्रसङ्गमा यो पुस्तक प्रकाशित भएपछि...फेरी अहिले भर्खरै पाण्डेको यौन र अनुभूतिले परिचर्चित भएकी छिन् । मैले किताब पढ्न पाएको छैन तर पढ्नेहरूले साहसिक किताब भनेको

खबर पढ्दैछु अर्थात् महिला लेखिकाले यौन वा यौनिक स्थितिका सम्बन्धमा लेखेपछि उक्त विषय साहसिक हुन खोज्दो रहेछ भनेका छन् ।

कृष्ण गौतम (२०५६) ले कान्तिपुर शनिवार २२ माघमा “सीता पाण्डेको कथाकारिता” नामक लेखमा “पाण्डेको कथामा कुनै बोझ छैन कुनै धार छैन, कुनै कठोरता छैन, ती पाठकलाई पाउनासाथ अड्कमाल गर्न आइहाल्छन् र प्राइभेट कति लाज नमानी खोल्न थाल्छन्” भनेका छन् ।

डी.पी. भण्डारी (२०५६) ले साप्ताहिकमा सीता पाण्डेका पुस्तकको सन्दर्भलाई लेखेका छन् । यसमा उनले पाण्डेको पुस्तक कुनै दार्शनिक गहनता र जटिलता लिएर आएको यौन भाग्य होइन तिम्रै अनुभूति र चिन्तनको स्वीकृत प्रक्षेपण हो, जो बुझ्न सजिलो छ त्यसैले चाँडै चोट, आश्चर्य, स्वीकृत-अस्वीकृत, आकर्षण-विकर्षण पाठकहरूलाई दिन्छ भनेका छन् ।

पद्मप्रसाद देवकोटा (२०५६) ले यौन र अनुभूतिको भूमिकामा यस्ता यौन प्रधान साहित्य रचनु अश्लीलता लत्याउनु हो भन्नेहरू आज स्कुलमा यौन शिक्षा हासिल गर्दै गरेका नवयुवाहरूले सीता पाण्डेका अगुवाइलाई भोलि उदार गर्नेछन् भनेका छन् ।

परशु प्रधान (२०५६) ले सीता पाण्डेका कथाहरूको भूमिकामा सीता पाण्डेका सबै कथाहरूलाई एकै ठाउँमा गाँसेर हेर्दा लगभग दुई दशकभित्र लेखिएका उनका कथाहरू एउटै मेसिनबाट बनेका ललीपप जस्ता गुलिया र मीठा लाग्छन् । अझ मानवीय सम्बन्धमा पनि स्त्री र पुरुष बिचको सम्बन्ध नै उनका अहिले सम्मका कथाको विषयवस्तु हो र यो सम्बन्ध मानवीय सम्बन्ध जत्तिकै पुरानो रहस्यमय र असाधारण छ भनेका छन् ।

मोहनराज शर्मा (२०५६) ले सीता पाण्डेका कथाहरूको सन्दर्भमा कथाको रूपमा नारी-दुर्नीयतिको यति वैध अभिलेख पुरुष कथाकारबाट पाउनु त पल्लो फालकै कुरा हो । स्वयम् नारी कथाकारबाट पनि सितिमिति पाउनु त्यति सम्भव छैन । यो सामर्थ्य हालसम्म केवल सीता पाण्डेको सामर्थ्य हो भनेर दर्ता हुनुपर्छ भनी टिप्पणी गरेका छन् ।

पद्मप्रसाद देवकोटा (२०५६) ले सीता पाण्डेको यौन र अनुभूतिको भूमिका लेख्ने क्रममा सीता पाण्डेका साहित्यमा कतै बुर्का र पर्दा छैन । कतै त केही पनि छैन भन्दै उनको स्वतन्त्र यौन मनोविश्लेषणको टिप्पणी गरेका छन् ।

लीला लुइटेल (२०६९) ले नेपाली महिला साहित्यकारमा पाण्डेका कृतिहरूमा युगीन विकृति र विसङ्गतिको चित्रणका साथै तिनीप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको छ । कतिपय कथामा गरिब प्रति साहनुभूति प्रकट गरेको पाइन्छ । कथाकार पाण्डेका उनका कथामा प्रयुक्त विम्ब र प्रतीक पनि यौनमूलक छन् । सरल भाषा र वर्णनात्मक शैली यिनका कथामा पाइने शिल्पगत विशेषता हो भनेका छन् ।

यसरी सीता पाण्डेका बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको सामान्य टीका टिप्पणीहरू भएका छन् । यहाँ कतै कथाको श्लील र अश्लीलताको त कतै सामान्य प्रवृत्तिको विश्लेषण पाइन्छ । कसैले भाषाशैली त कसैले विषयवस्तुका बारेमा टिप्पणी गरेका छन् तर कथाको विधागत तत्त्वका आधारमा समग्र विश्लेषण गरिएको छैन । तसर्थ प्रस्तुत शोध पत्रमा यस कथा सङ्ग्रहभित्रको सम्पूर्ण कथाहरूको विधागत र प्रवृत्तिगत विश्लेषणका निष्कर्षहरू केलाएर शोधकार्य पूरा गरिएको छ ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व

कथाकार सीता पाण्डे नेपाली साहित्यकी विशिष्ट प्रतिभा हुन् । नेपाली कथा विधाको यौन मनोविश्लेषणवादी कथा लेखनका क्षेत्रमा स्थापित व्यक्तित्व कथाकार पाण्डेले साहित्यका कथा, उपन्यास कविता आदि विधामा कलम चलाएकी छिन् । फ्रायडवादी कथाकार सीता पाण्डे जस्ता कथाकारको 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहको विश्लेषण गर्नु नितान्त आवश्यक छ । समाजका सामाजिक समस्या यौन मनोवैज्ञानिक अन्तर्द्वन्द्व, यौन अभाव र यौन कुण्ठा, गरीबी र नारी समस्या व्यथा र छटपटी जस्ता मानसिक अन्तरद्वन्द्वको चिरफार गरिएको, प्रस्तुत कथा सङ्ग्रहको बारेमा गहन अध्ययन गर्न चाहने बौद्धिक पाठक समेतलाई यस शोध कार्यले सहयोग पुऱ्याउने छ । यस सङ्ग्रहलाई अन्य विविध कोणबाट समेत विश्लेषण गर्न यो शोध कार्य उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

यस शोधकार्यको सीमाङ्कन गर्दा सीता पाण्डेको काव्यगत प्रवृत्तिको छोटो चिनारी, उनको कथा यात्रा र पाण्डेको 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत १३ वटा कथाहरूको विधातत्त्वका आधारमा अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

१.७ सामग्री सङ्कलन र शोध विधि

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि निम्न लिखित सामग्रीको सङ्कलन र तिनको शोध विश्लेषण विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधपत्र निर्माण कार्यमा आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्दा मूलतः पुस्तकालयीय अध्ययन विधि तथा खोजविधि अङ्गालिएको छ । विविध संस्थागत तथा व्यक्तिगत शोधपुछ, पुस्तकालय, पुस्तक भण्डार आदिबाट प्राप्त पुस्तकहरू, विभिन्न पत्रपत्रिका लेख रचना आदिको अध्ययनद्वारा यस शोधपत्रको सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.७.२ शोध विधि

प्राप्त भएका सामग्रीलाई शोध कार्यमा वस्तुवादी र विश्लेषणात्मक रूपमा अध्ययन गरिएको छ । साथै विभिन्न विचारक, विश्लेषकहरूसँग अनौपचारिक कुराकानी तथा शोधार्थीहरूको शोधपत्रलाई समेत आवश्यकता अनुसार सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । साथै आजको एक्काइसौं शताब्दीको कम्प्युटरको युगका कारण उनका कतिपय कुराहरूको विश्लेषण गर्न इमेल, इन्टरनेट जस्ता अत्याधुनिक प्रविधिको समेत उपयोग गरी उक्त कथा सङ्ग्रहको विश्लेषण गरिएको छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

पहिलो परिच्छेद :	शोधको परिचय
दोस्रो परिच्छेद :	कथाकार सीता पाण्डेको साहित्यिक परिचय
तेस्रो परिच्छेद :	बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहका कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

- चौथो परिच्छेद : बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको प्रवृत्तिगत विश्लेषण
- पाँचौ परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष

परिच्छेद दुइ

सीता पाण्डेको साहित्यिक चिनारी

२.१ विषय प्रवेश

सीता पाण्डेको जीवनीलाई विभिन्न आधारमा विश्लेषण गर्न सकिन्छ । उनको जीवनीको सामान्य परिचयका साथै साहित्यिक व्यक्तित्वको चिनारी यस परिच्छेदमा गरिएको छ ।

२.२ सीता पाण्डेको जीवनी

सीता पाण्डेको जीवनीमा सामान्य घटना सन्दर्भ यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२.१ जन्म र जन्म स्थान

कथाकार सीता पाण्डेको जन्म वि.सं. २०१६ साल फाल्गुण ५ गतेका दिन नेपालको मेची अञ्चल झापा जिल्लाको गौरादह बजारमा भएको हो । जन्मथलो पूर्वी नेपालको तराईको जिल्ला झापा भए पनि कर्मथलो देशको राजधानी सहर काठमाडौंलाई बनाएकी छिन् ।

२.२.२ बाल्यकाल

साधारण परिवारमा जन्मेकी सीता पाण्डेको बाल्यकाल झापाको गौरादहमा सामान्य बालबालिकाको जस्तै सरल रूपमा बित्यो । सानै उमेरदेखि असाधारण प्रतिभा भएकी पाण्डेलाई साहित्यप्रतिको रूची बाल्यावस्थादेखि नै थियो ।

२.२.३ शिक्षा दीक्षा

प्रारम्भिक शिक्षा झापाको गौरादहमै हाँसिल गरेकी सीता पाण्डेले स्नातक तहसम्मको औपचारिक शिक्षा पास गरेकी छिन् । स्नातकोत्तर तह अध्ययन गर्ने अभिलाषाले केन्द्रीय कलेज कीर्तिपुरमा भर्ना भएकी पाण्डेको उक्त इच्छा अधुरै रह्यो । त्यसपछि भने उनको लेखन कार्यतिर नै सक्रियता देखिन थाल्यो ।

२.२.४ सेवा र संलग्नता

साहित्यकार सीता पाण्डे विभिन्न संघ सङ्गठनमा आवद्ध रहेकी छिन् । उनी केही समय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र नेपाल टेलिभिजनमा समेत जागिरे भएकी थिइन् । भ्रमापली सीर्जनशील समूहकी सदस्य बनेकी पाण्डे सन् १९९८ मा महिला खेलकुद परिषदकी अध्यक्ष थिइन् । सन् २००० देखि जुलाई २००३ सम्म महिला नेपाल बास्केटबल संघकी महासचिव भइन् । यसै समयमा अर्थात् सन् २००२ मा उनी एशियाली बास्केटबल संघकी सदस्य बन्न सफल भइन् ।

महिला खेलकुदको क्षेत्रमा निकै सक्रिय रहेकी सीता पाण्डेलाई पत्रकारिता र सम्पादन तथा प्रकाशन तर्फ पनि निकै अभिरूचि थियो ।

सीता पाण्डेको (sitapandey@nepaliwriters.com) बाट प्राप्त जानकारी

२.२.५ सहभागिता

साहित्यकार सीता पाण्डे समय समयमा आयोजित भएको विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुदहरूमा सहभागी भएकी छिन् । उनले सन् १९९० मा चीनको वेइजिङमा भएको एशियाली खेलकुदमा भाग लिएकी थिइन् । त्यस्तै छैटौँ सार्क खेलकुद बङ्गलादेश सन्- १९९४, सातौँ सार्क खेलकुद भारत सन् -१९९८, आठौँ सार्क खेलकुद नेपाल सन् -१९९९ र सन् २००० अष्ट्रेलियाको सिडनीमा भएको ओलम्पिक गेम पनि उनको सक्रिय सहभागीता थियो । उनले खेलकुदमा लागू दार्थ विरुद्धको तालिम काठमाडौँ सन् -२००१, महिलाहरूको खेलकुद गोष्ठी -फिनल्याण्ड- ७-११ जुन २०००, खेलकुद र पर्यटनमा विश्व सम्मेलन-वार्सिलोना -स्पेन २०००, प्रथम एशियाली महिला खेलकुद-ओसाका-जापान -२००१मा समेत भाग लिएकी थिइन् ।

(कथाकार सीता पाण्डेको (sitapandey@nepaliwriter.com) बाट प्राप्त जानकारी

२.२.६ विदेश भ्रमण

साहित्यकार सीता पाण्डेले हालसम्म विश्वका विभिन्न १४ मुलुकहरूको भ्रमण गरी सकेकी छिन् । ती देशहरू हुन् : भारत, भुटान, बङ्गलादेश, चीन, थाइल्याण्ड,

हङकङ , स्पेन, स्वीजर्याण्ड, जर्मनी, फिण्डल्याण्ड, अस्ट्रेलिया, मेलेसिया, जापान र हाल अमेरिकामा बसोबास ।

२.२.७ रूचि

मानिसका रूचिहरू फरक फरक हुन्छन् । साहित्यकार सीता पाण्डेका रूचिहरू आफ्नै प्रकारका छन् । उनको समाजसेवाको क्षेत्रमा विशेष अभिरूची छ भने खेलकुदको विकासबाट महिला श-शक्तिकरणमा पनि सक्रिय सहभागीता राखेको पाइन्छ । साहित्यकार पाण्डे महिला पत्रकारिता र सिर्जनशील लेखनमा पनि निकै अगाडि छिन् ।

(सीता पाण्डेको Email.sita@Nepaliwriters.com) बाट प्राप्त जानकारी)

२.२.८ सम्मान तथा पुरस्कार

साहित्यकार सीता पाण्डेलाई विभिन्न संघ संस्थाहरूले बेला बखत अभिनन्दन र पुरस्कृत गर्दै आएका छन् । उनी रजत जयन्ती पुरस्कार (२०५३), युवा प्रतिभा पुरस्कार, र लोकप्रिय पुरस्कार (२०५८) ले पनि विभूषित भएकी छिन ।

२.३ सीता पाण्डेको व्यक्तित्व

सीता पाण्डे बहुआयामिक व्यक्तित्व भएकी नारी सर्जक हुन् । उनको बहुआयामिक व्यक्तित्व मध्ये साहित्यिक व्यक्तित्व उच्च रहेको छ । पाण्डेको साहित्यिक व्यक्तित्वलाई नियाल्दा २०३३ सालमा लाहुरे दाइलाई चिठी शीर्षकको कविता सिर्जना पत्रिकामा प्रकाशन गरी नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेकी हुन् (गौतम, २०६८ : १९६) । कथा विधामा भने, कथाकार पाण्डेले सर्वप्रथम वि.सं. २०३५ सालमा गोरखापत्रमा 'भ्वाइलिन जीवन' शीर्षकको कथा प्रकाशन गरी यस विधामा प्रवेश गरेकी हुन् ।

सीता पाण्डे नेपाली कथाका क्षेत्रमा मनोविश्लेषणवादी कथाकार हुन् । यिनका कथाहरूमा पाश्चात्य मनोविश्लेषणवादी साहित्यकार सिगमण्ड फ्रायडको प्रभाव देखिन्छ । नेपाली साहित्यकारहरूसँग तुलना गर्दा कथाकार सीता पाण्डे विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाको यौन मनोविश्लेषणवादी कथा प्रवृत्तिसँग निकट रहेकी देखिन्छ । सीता पाण्डे नेपाली कथाको एउटा यौन मनोवैज्ञानिक हाँगोलाई उत्तरवर्ती चरणमा

समाएर लेखे कथाकार हुन् (गौतम, २०६८ : १९६) । उनका कतिपय कथाहरूमा मांसल प्रेमको प्रभाव देखिन्छ । उनी यौन सम्बन्धी स्वतन्त्र धारणा राख्ने कथाकार हुन् । त्यसैले उनलाई वस्त्रविहिन लेखिका, छाडा यौनवादी कथाकार र अशिल कथाकारको आरोप समेत लागेका छन् । वास्तवमा पाण्डे सामाजिक विकृति विसङ्गतिको विरोधी कथाकार हुन् । उनी सामाजिक यथार्थताको पक्षमा खरो र दरो रूपमा प्रस्तुत भएकी छिन् । समसामयिक कथा शैलीमा नवीनताप्रति आशावादी कथाकार पाण्डे पुरातनवादी विचार र संस्कृतिकी विरोधी लेखिका हुन् । नारीवादी कथाकार सीता पाण्डे एक सशक्त र स्थापित कथाकार हुन् । उनको साहित्यिक व्यक्तित्वलाई निम्न लिखित आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

२.३.१ कवि व्यक्तित्व

साहित्यकार सीता पाण्डे सर्वप्रथम २०३३ सालमा लाहुरेलाई चिठी शीर्षकको कविता सृजना पत्रिकामा प्रकाशन गरी नेपाली साहित्यको फाँटमा प्रवेश गरेकी हुन् । यसरी हेर्दा साहित्यकार पाण्डेको साहित्यिक यात्रा कविता विधाबाट सुरुवात भएको देखिन्छ । हाल उनका असजिला खुशीहरू (२०४२) कथा तथा कविता सङ्ग्रहका रूपमा प्रकाशित छन् । त्यस्तै विभिन्न समयमा पत्रपत्रिकामा फुटकर कविताहरू छपाएर पाण्डेले आफ्नो कविता यात्राको परिचय गराएकी छिन् ।

२.३.२ उपन्यासकार व्यक्तित्व

साहित्यकार पाण्डेको लेखनको विविध विधा मध्ये उपन्यास पनि एक हो । २०४४ सालमा अवतार विघटन उपन्यासमा सहलेखन गरी उपन्यास विधामा प्रवेश गरेकी पाण्डेले २०५६ सालमा अन्तर्द्वन्द्व लघु उपन्यास प्रकाशन गरी आफूलाई मनोवैज्ञानिक उपन्यासकारका रूपमा परिचित गराएकी छिन् ।

२.३.३ अनुवादक व्यक्तित्व

साहित्यकार पाण्डेले नेपाली साहित्यको अनुवाद विधामा पनि कलम चलाएकी छिन् । उनले 'फिभर' अङ्ग्रेजी कथा सङ्ग्रहलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गरेकी छिन् । त्यस्तै साहित्यकार पाण्डेको सम्पादन क्षेत्रमा पनि संलग्नता देखिन्छ । उनले प्रवेश

त्रैमासिक पत्रिकाको सम्पादन गर्दै आफ्ना कतिपय कृतिहरू यसै प्रकाशनबाट प्रकाशित गराएकी छिन् (अर्थात्, २०६८ : १९६) ।

२.३.४ कथाकार व्यक्तित्व

नेपाली कथा जगतमा २०३५ सालमा 'भ्वाइलिन जीवन' शीर्षकको कथा गोरखापत्रमा प्रकाशन गरी नेपाली साहित्यको कथायात्रा आरम्भ गरेकी हुन् । साहित्यकार सीता पाण्डेको साहित्यिक व्यक्तित्वलाई केलाउँदा उनलाई अन्य विधामा भन्दा कथा विधामा सर्वाधिक सफलता मिलेको छ । त्यसैले उनको समग्र साहित्यिक व्यक्तित्वलाई कथाकार व्यक्तित्वले उछिनेको पाइन्छ ।

२.४ सीता पाण्डेको कृतित्व

साहित्यकार पाण्डेको कृतित्वको चर्चा गर्दा पाण्डे एक स्थापित साहित्यकारको रूपमा परिचित छिन् । साहित्यका विविध विधामा कलम चलाए तापनि उनलाई सर्वाधिक सफलता कथा विधामा मिलेको छ । कथा विधामा साहित्यकार पाण्डे आधुनिक यौन मनोविश्लेषणवादी कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाकै अनुयायी बनेर यौन मनोवैज्ञानिक कथाकारको रूपमा छुट्टै आयोनका साथ सुपरिचित छिन् ।

हालसम्म साहित्यकार पाण्डेका प्रकाशित कृतिहरू निम्न लिखित छन् :

सीता पाण्डेका कथा विधा अन्तर्गत - बन्धकी खुशीहरू (२०४५) र सीता पाण्डेका कथाहरू २०५६ रहेका छन् ।

उपन्यास विधामा अवतार विघटन २०४४ (सहलेखन), अन्तर्द्वन्द्व २०५६ (लघु उपन्यास) प्रकाशित छ । त्यस्तै विविध विधा अन्तर्गत -असजिला खुशीहरू (२०४२ कथा + कविता सङ्ग्रह) प्रकाशित भएका छन् भने अनुवाद लेखनमा -फिभर (अङ्ग्रेजी कथा सङ्ग्रहको अनुवाद) रहेको छ । त्यस्तै अन्य विधा अन्तर्गत -यौन र अनुभूति (२०५६ श्रृङ्खलाहीन विचार) प्रकाशित भएको छ । साथै उनका थुप्रै लेख रचनाहरू पनि पत्र पत्रिकामा प्रकाशन भएको छ ।

२.५ कथागत प्रवृत्ति र मान्यता

कथाकार सीता पाण्डे नेपाली कथाका फाँटमा मनोविश्लेषणवादी कथाकारका रूपमा परिचित भएकी छिन् । नारीवादी कथाकार पाण्डेले आफ्ना कथाहरूमा फ्रायडवादी प्रवृत्तिलाई आत्मासाथ गरेकी छिन् । फ्रायडका कथाहरूमा पाइने अवचेतन मन र अचेतन मनका द्वन्द्वहरूलाई सीता पाण्डेले आफ्ना कथाका मुख्य विषयका रूपमा उठाएकी छिन् ।

नेपाली कथा विधामा यौन मनोविश्लेषणलाई भित्र्याउने काम विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले गरेका हुन् । वि.सं. १९२९ सालमा प्रकाशित उनको चन्द्रवदन कथाको प्रकाशनले नेपाली कथा फाँटमा हलचल पैदा गर्‍यो । पूर्वीय मान्यतामा सिर्जना भइरहेको नेपाली कथाहरूमा पाश्चात्य विधाको ठाडो प्रभाव देखियो । यही देखि नेपाली कथा विधामा यौन मनोविश्लेषणवादी धाराको विजारोपण भयो (गौतम, २०६८ : २४) । मानिसका अचेतन मन (इद) र अवचेतन मन (इगो) तथा चेतनमन (सुपरइगो) अभिव्यक्ति वा विश्लेषण यस धारामा गरिन्छ । त्यस्तै कथामा यौनजन्य असामान्य गतिविधिहरू कुण्ठा, अतृप्ति, तृप्ति आदि मानवीय भावका अन्तर्मुखी तथा बहिर्मुखी प्रवृत्तिका मनोग्रन्थीको विश्लेषण नै यौन मनोविश्लेषणवादी धाराको प्रमुख विशेषता हो । यिनै विशेषतालाई पच्छ्याउँदै कथाकार सीता पाण्डेले पनि आफ्ना कथाहरूमा यस्तै यौनजन्य असन्तुष्टि र मांसलप्रेमका भावहरू प्रस्तुत गरेकी छिन् । खासगरी नेपाली कथा विधाको एउटा यौन मनोवैज्ञानिक हाँगोलाई उत्तरवर्ती चरणमा समाएर लेख्ने कथाकारको रूपमा उनी पर्दछिन् (गौतम, २०६८ : १९६)

यौनका मामिलामा सीता पाण्डे खरो रूपमा उत्रिएकी छिन् । उनको **बन्धकी खुशीहरू** (२०४५) कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत 'ज्वरो' कथा यस प्रवृत्तिको पृष्ठपोषण गर्ने निकै चर्चित र स्तरयुक्त कथा हो । कथाकार पाण्डेले आफ्ना कथाहरूमा सामाजिक विसङ्गतिको पनि विरोध गरेकी छिन् । उनको 'तोक' कथा यसै प्रवृत्तिको उदाहरण हो । यस कथा मार्फत कथाकार पाण्डेले समाजका निम्न वर्गीय मानिसहरूका वाध्यता र विवशताको कारुणिक चित्र प्रस्तुत गरेकी छिन् ।

सीता पाण्डेका कथागत प्रवृत्ति केलाउँदा उनमा पाश्चात्य साहित्य र समाजको प्रभाव देखिन्छ । उनमा पाश्चात्य नारीहरूको जस्तै आत्माबोध र आत्मा परिचयको खोज झल्काउँछ (पदम प्रसाद देवकोटा, २०४८ : १०) ।

सीता पाण्डेका कथाहरू शुरू शुरूमा अश्लीलताको आरोपमा निकै विवादास्पद बने । केही साहित्यकारहरूले उनका कथालाई फ्रायड र योङ्गका कथालाई समेत उछिनेर नाङ्गै भएको टिप्पणी समेत गरेका छन् । उनका यौन र अनुभूतिहरूमा (श्रृङ्खलाहीन विचारको प्रस्तुति) सङ्गृहीत केही कथाका अभिव्यक्तिहरू जस्तै : “मेरो पनि भाइको जस्तै बनाइदिनु”, “दिदी माथि उक्लेर”, “विभत्स फुकेको बेलुन”, “बच्चा जन्माउनका लागि लोग्ने, जरूरी छैन “लोग्ने मान्छे भए पुग्छ”, “लोग्ने मान्छे मात्र किन” माथि आदि अभिव्यक्तिले यिनै कुराको पुष्टि गर्दछ ।

ऋषिराज बरालले कथाकार सीता पाण्डेका कथाहरूको टिप्पणी गर्दै भनेका छन् यौनवादी र छाडावादी नारीहरू जो आफूलाई नङ्ग्याउनुमा नै आफ्नो मूल्य र सक्षमता ठान्दछन् । त्यस्ता कथाकारहरूमा बेञ्जु शर्मा, शारदा शर्मा, इन्दिरा प्रसाईं तथा सीता पाण्डे आदि पर्दछन् (बराल, २०४८ : १०) ।

यसरी कथाकार सीता पाण्डेका कथागत प्रवृत्ति केलाउँदा उनी थोरै विवादमा मुछिएकी छिन् । यो सामान्य प्रकृया पनि हो कि जसले नयाँ बाटो समात्छ त्यसले केही विवाद अवश्य खेप्नु पर्छ । सीता पाण्डेमा पनि यही नियम लागू भएको छ । वास्तवमा समाजका विसङ्गति र विकृति नै पाण्डेका कथाका परिधिहरू हुन् ।

२.६ निष्कर्ष

बहुमुखी प्रतिभाकी धनी सीता पाण्डेको जीवनीको अध्ययन गर्दा उनी साहित्य र समाजसेवा दुवै क्षेत्रमा उत्तिकै सक्रिय देखिन्छिन् । महिला खेलकुदको क्षेत्रमा निकै सक्रिय देखिएकी पाण्डेले १० वटा भन्दा बढी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय खेलकुद सम्मेलनहरूमा भाग लिइसकेकी छिन् । उनले विदेश भ्रमणका थुप्रै अनुभव पनि बटुलेकी छिन् । अहिले विश्वका १४ वटा भन्दा बढी राष्ट्रको भ्रमण गरिसकेकी पाण्डेको हाल अमेरिकामा बसोबास छ । त्यस्तै पाण्डेको संलग्नता र रूचि पत्रकारिता

र साहित्य सिर्जनामा पनि उत्तिकै देखिन्छ । विभिन्न संघ संस्थाहरूमा आवद्ध रही कार्य गर्दै आएकी पाण्डेलाई नेपाली साहित्यमा सर्वाधिक सफलता कथा विधामा मिलेको छ । उनी स्थापित महिला कथाकार हुन् । हालसम्म सीता पाण्डेका ४० वटा भन्दा बढी कथाहरू प्रकाशन भइसकेका छन् । नारी मनका खुल्दुली, एषणा, सकसक, चिन्ता र चाँसोलाई मूल विषय बनाएर लेखिएका उनका अधिकांश कथाहरू यौन मनोविश्लेषणमा आधारित छन् । मोहनराज शर्माले सीता पाण्डेलाई नारी दुर्नीयतिको प्रमाणिक अभिलेख कर्ताको रूपमा विश्लेषण गरेका छन् । समसामयिक कथा शैलीमा नविनता प्रदान गरेर निर्भिकताका साथ कलम चलाउने सीता पाण्डे शक्तिशाली कथाकार हुन् ।

उनका ज्वरो, नन्दवीर, पर्खाल, तोक आदि निकै उत्कृष्ट कथा हुन् । उनका कथाका 'लोगने मान्छे मात्र किन माथि ?' आखिर तिनीहरू त्यो कसरी गर्छन् ? बच्चा जन्माउनका लागि लोग्ने नै जरूरी हुँदैन लोग्ने मानिस भए पुग्छ, मेरो पनि भाइको जस्तै बनाइ दिनुहोस् जस्ता अभिव्यक्तिहरू निकै चर्चाको विषय बन्न पुगेका छन् ।

नारी मनका द्वन्द्व खुल्दुली र अस्थिर अवस्थाको चित्रण गरिएको उनका कथामा नारी दुर्नीयतिका कारणहरू खोज्ने र खोतल्ने प्रयत्न भएका छन् । विभिन्न पुरस्कारहरूले विभूषित कथाकार पाण्डे समसामयिक जीवनशैली र युगको मागलाई आत्मासाथ गर्ने जीवनवादी साहित्यकार हुन् ।

परिच्छेद तिन

‘बन्धकी खुशीहरू’ कथा सङ्ग्रहको अध्ययन

३.१ विषय प्रवेश

यस परिच्छेदमा कथाको सामान्य परिचय गरिएको छ साथै कथाको आधारहरू प्रस्तुत गर्दै विधातत्वको आधारमा बन्धकी खुशीहरू कथा कृतिको विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२ कथाको परिचय

नेपाली साहित्यमा कथाको पृष्ठभूमि केलाउँदै जाँदा कथायात्रा सवा दुइ सय वर्ष पुरानो भइसकेको छ । पृथ्वीनारायण शाहको नेपाल एकीकरणको अभियानसँगै नेपाली कथाको अस्तित्व पनि जीवित भएको पाइन्छ । नेपाली कथाको स्रोतको खोजी गर्ने हो भने प्राचीन आर्य संस्कृतिसम्म पुग्नपर्ने हुन्छ । अतः नेपाली कथाको मूल स्रोत वैदिक संस्कृत नै हो । नेपाली कथा यात्राको आफ्नै पृष्ठभूमि नै पनि नभएको चाहिँ होइन । नेपाली कथाको पूर्वाद्ध मानव समाजको कविला युगदेखि नै भएको हो । यतिबेलाको वन-मनुजले पनि कथा भन्ने र सुन्ने गर्दथे । त्यसैले यसको नामाकरण नै कथु र भन्नु (कथ+आ) बाट कथा भयो । नेपाली कथाको पूर्वाद्धको लिखित दस्तावेजका रूपमा लेखक थाहा नभएको वि.सं १८०० तिरको सत्सङ्गको वर्णन भयाको कथाहा र राज प्रपञ्चको व्यहोराको एउटा खिसा शीर्षकको कथाबाट नै भएको हो (शर्मा, २०६२ : ९) । यी कृतिहरू केवल कथा मान्न सकिने खालका मात्र छन् । नेपाली कथाको पौराणिक काल अनुश्रुतिकालबाट सुरु भएर उन्नाइसौं शताब्दीको दोस्रो दशकको समयावधितिर अर्थात् शाहाकालमा आएर नै लेख्य रूपको प्रादुर्भाव हुन थालेको हो (श्रेष्ठ, २०५७ : १८) । यसरी प्रादुर्भाव भएको नेपाली कथाले विभिन्न घुम्ति र मोड पार गर्‍यो । यसले पूर्वीय तथा पाश्चात्य साहित्यसँग पनि सान्निध्यता राख्दै धेरै पछि मात्र आधुनिकता र स्तरीयतालाई वरण गरेको हो ।

गुरुप्रसाद मैनालीको नासो कथाबाट नै नेपाली कथामा आधुनिकताको श्रीगणेश भएको हो (पौड्याल, २०६५ : २३) । नासो कथामा परिस्कृत शैलीमा विशुद्ध मौलिक

कथाको चर्चा गरिएको छ । यसपछि मैनालीका आदर्शोन्मुख यथार्थवादी प्रवृत्तिलाई पछ्याएर मैनालीका समकालीन कथाकारहरू पुष्कर शमशेर राणा, बालकृष्ण सम जस्ता कथाकारहरूले सामाजिक असमानता, कुसंस्कार, अन्धविश्वास सामाजिक विभेद, संकुचित विचार, सामाजिक कलङ्क र उत्तरदायित्व आदि विषयमा पाठकलाई सजग र सचेत तुल्याउने जमर्को गरे । यिनै कथाकारको हाराहारीमा अर्का कथाकारहरू विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला देखा परे । यिनले नै सर्वप्रथम नेपाली साहित्यमा फ्रायडवादी सिद्धान्तलाई आत्मासाथ गर्दै यौन मनोविश्लेषणवादी कथाहरूको वीजारोपण गरे । यिनका कथाहरूमा मान्छेका चेतन अर्धाचेतन र अचेतन मनको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । खासगरी मान्छेका अचेतन मनको उद्बोधित कामवासना, कामेच्छा रतिराग यौन, कुण्ठा, यौन अभाव, यौन तृप्ति आदि भावलाई मुख्य आधार बनाएर मनोवैज्ञानिक कथाहरू लेख्न थालियो । भवानी भिक्षु, गोविन्द बहादुर मल्ल, विजय मल्ल जस्ता कथाकारले पनि यही प्रवृत्तिलाई निरन्तरता दिए । तारिणी प्रसाद कोइराला, केशवलाल कर्माचार्य, देवकुमारी थापा, पोषण पाण्डे, प्रेमा शाह लगायतका कथाकार यसै प्रवृत्तिका साथ देखा परे । कथाकार भिक्षुले यौनलाई गरिमामय मानवीय मूल्यका रूपमा ग्रहण गरेका छन् । उनका यौन मनोविश्लेषणात्मक कथाका पात्रहरू पवित्र प्रेमको प्राप्तिमा संघर्ष गर्दछन् ।

आधुनिक नेपाली कथाको फाँटमा मनोवैज्ञानिक यथार्थवादी कथा परम्परालाई विजारोपण गर्ने प्रथम प्रयोक्ता विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला नै हुन् (पौड्याल, २०६६ : २७) । उनको यो प्रवृत्तिलाई गोविन्द गोठाले, विजय मल्ल, भवानी भिक्षु आदि कथाकारले गोडमेल र मलजल गरी हुर्काए । यसै प्रवृत्तिलाई इँटा थप्ने काम तारिणीप्रसाद कोइराला, केशवलाल कर्माचार्य, देवकुमारी थापा पारिजात, पोषण पाण्डे, प्रेमा शाह लगायतका प्रतिभाहरूले गरे । यिनै प्रतिभाहरूको हाराहारीमा नारी जगतको कुण्ठा, दमन, विसङ्गति र विकृतिको चिरफार गर्दै कथाकार सीता पाण्डे देखा परेकी छिन् ।

३.३ कथा विश्लेषणका आधारहरू

कथामा कथाको विधातत्वलाई यसको उपकरण पनि भनिन्छ । कथाका त्यस्ता उपकरणहरूलाई कथालाई जाँच गर्ने कसीका रूपमा पनि हेरिन्छ । कथाका ती उपकरणहरू निम्न छन् :

३.३.१ कथानक

कथामा घटना स्थिति अवस्था वा प्रसङ्गको योजना वा ढाँचालाई नै कथानक भनिन्छ । कथामा कथानकको प्रधानता रहेमा त्यस्ता कथालाई घटना प्रधान कथा भनिन्छ । प्रारम्भिक कथाहरूमा कथानकलाई नै कथाको आत्मा मानिन्थ्यो तर आजभोलि कथानकलाई कथाको आत्मा होइन शरीर वा कथाको एउटा अङ्ग मात्र मानिन्छ । कथावस्तु भित्र कथासूत्र, मुख्य कथानक, प्रासङ्गिक कथा वा उपकथानक आदि पनि आउन सक्छ (पौड्याल, २०६६ : ५) ।

३.३.२ चरित्र वा पात्र

कथा विधाको मुख्य तत्व नै चरित्रलाई मानिन्छ । किनकी कथाकारले चरित्रकै माध्यमबाट कथानकलाई अगाडि बढाएको हुन्छ । अर्को अर्थमा कथा मानिसको वयान हो । यसले मानिसको वयान चरित्रमार्फत् गर्दछ । कथामा कुण्ठा-निराशा, विसङ्गति-त्रासदी सुख-दुःख, हाँसो-विस्मात आदिका भाव व्यक्त हुन्छ । यी भावहरू चरित्र मार्फत् नै प्रदर्शन हुने गर्दछ । त्यसैले चरित्र वा पात्रलाई कथाको मुख्य अंश मानिन्छ । कथामा यस्ता चरित्रहरू मुख्य, सहायक, गौण वा सूच्य पात्रका रूपमा आएको हुन्छ । कथामा सहभागी भएका वा अदृश्यावस्थामा रही कार्य गरेका व्यक्तिलाई पात्र वा चरित्र भनिन्छ । कथामा सम्पूर्ण घटना पात्रमा निहित हुन्छ । चरित्रको प्रधानता रहेको कथालाई चरित्र प्रधान कथा भनिन्छ । आधुनिक कथामा चरित्रलाई कथाको आत्मा मानिन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६७ ४) ।

कथामा प्रयुक्त पात्रलाई निम्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

१. लिङ्गका आधारमा : स्त्री पात्र, पुरुष पात्र

२. कार्यको आधारमा : मुख्य पात्र, सहायक, गौण, सूच्य नेपथ्य आदि ।

३. प्रकृतिका आधारमा : अनुकूल, प्रतिकूल पात्र ।

४. स्वभावका आधारमा : गतिशील र गतिहीन पात्र ।

५. जीवन चेतनाका आधारमा : वर्गीय पात्र र व्यक्तिगत पात्र आदि

यसरी चरित्र वा पात्रलाई तिनीहरूको कार्यका आधारमा वर्गीकरण गरिन्छ । यही वर्गीकरणको आधारलाई चरित्र चित्रण भनिन्छ ।

३.३.३ परिवेश

कथालाई समाजको ऐनाको रूपमा परिभाषित गरिएको छ । कथाले समाजको वयान परिवेश मार्फत् गर्दछ । परिवेशलाई पर्यावरण पनि भनिन्छ । पर्यावरण आन्तरिक र वाह्य दुइ प्रकारको हुन्छ । कथामा आन्तरिक प्रदूषित पर्यावरणको अभिव्यक्ति हुँदा मानिसमा विसङ्गति र त्रासदीपूर्ण कथाको सिर्जना हुन्छ भने सुखद पर्यावरणको अभिव्यक्ति हुँदा कथा हाँसो खुसी लाभ वा कथा कामद बन्दछ । कथामा पात्रले गर्ने कार्य घटनाहरू घट्ने समय, ठाउँ, वातावरण आदिलाई नै कथाको परिवेश भनिन्छ । परिवेश अन्तर्गत व्यवहार भेषभूषा, सोचाई अनुभव रहनसहन आदि पनि नै पर्दछ (लुइतेल र शर्मा, २०६७ : ४) । पात्रको व्यक्तित्व, पारिवारिक पृष्ठभूमि, सामाजिक परम्परा, भाषाशैली आदि सबै कुरा परिवेशद्वारा नै प्रमाणित र निर्देशित हुन्छ ।

३.३.४ दृष्टिविन्दु

कथाको उपस्थितिपनलाई नै दृष्टिविन्दु भनिन्छ । अर्थात् कथायिताले कथा वाचनका लागि रोजेको स्थान नै दृष्टिविन्दु हो । अर्को अर्थमा कथाकार उभिने वा बस्ने ठाउँलाई नै दृष्टिविन्दु भनिन्छ । कथा वस्तुलाई एउटा ठोस आकार वा संरचना कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने प्रश्नको जवाफ दृष्टिविन्दुले दिन्छ (श्रेष्ठ, २०६७ : ११) । दृष्टिविन्दु अन्तर्गत कथा कसको आख्यान हो ? यसलाई कसले कसरी भन्दैछ ? भन्ने कुराहरू पर्दछन् । दृष्टिविन्दु आन्तरिक (म, हामी) र वाह्य (ऊ, उनी, त्यो, तिनी) आदि गरी दुइ प्रकारको हुन्छ ।

३.३.५ भाषाशैली

कथामा भाव अभिव्यक्ति गर्ने माध्यम भाषा हो । यो कथाको अनिवार्य तत्व पनि हो । कथाको भाषा सहज, सरल र कथ्यको नजिक हुनु पर्दछ । त्यस्तै कथालाई प्रस्तुति गर्ने ढङ्ग वा कला नै शैली हो । यो भाषाको विशिष्ट र सौन्दर्यपरक प्रयोग पनि हो । कथामा विशेष गरी वर्णनात्मक र विरणात्मक शैलीको प्रयोग गरिन्छ ।

३.३.६ उद्देश्य

कुनै पनि लेख रचना निश्चित उद्देश्य राखेर लेखिएको हुन्छ । त्यसैले कथा विधामा पनि उद्देश्यको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । कथाको अन्य तत्वहरू : विषयवस्तु, शीर्षक, पात्र तथा परिवेश आदि उद्देश्यकै परिधिभित्र घुमी रहेको हुन्छ । त्यसैले कथाको उद्देश्यलाई मुख्य रूपमा हेरिएको हुन्छ । यसले विषयवस्तुको मूल भाव वा घटनालाई आत्मासाथ गरेको हुन्छ ।

३.४ बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको अध्ययन

यस परिच्छेदमा सीता पाण्डेका बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको कथा तत्व तथा प्रवृत्तिका आधारमा कथाहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.१ 'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहको परिचय

सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रह प्रकाशनको हिसाबले तेस्रो काव्यकृति हो । २०४५ सालमा साभा प्रकाशनद्वारा पहिलो संस्करण भएको यो कृतिका पाँचौं संस्करण बजारमा आइसकेको छ । तेह्रवटा कथाहरूको सङ्कलन रहेको यस कृतिमा नारी मनोभाव अनुभूति र दुर्नीयतिका अभिलेखहरूलाई लिपिबद्ध गरिएको छ । मनोविश्लेषणवादी धरातलमा टेकेर सामाजिक विसङ्गति र विकृतिको लेखाजोखा यस कथा सङ्ग्रहले गरेको छ ।

यसमा सामाजिक सेरोफेरो भित्रकै अन्तरकुनाका व्यथा कुण्ठा, छटपटी, निराशा, कुतुहल सकसक र आशंकाहरूलाई वस्तुवादी ढङ्गले विवेचना गरिएको छ । यस कथा सङ्ग्रहका हिसंस्क शहर, एकटुक्रा उज्यालोको खोजी र घुर धुस्सा र चिसो वस्ती तिनवटा कथाहरू मात्र नारी इतरका छन् । यी कथाहरूमा सामाजिक विकृति र

विसङ्गति तथा अन्याय र अत्याचारको विरोध गरिएको छ । अरू १० वटै कथाहरूमा कतै न कतै नारी मनका खुल्दुली सकसक दुर्नीयति आदिको प्रस्तुति छ ।

बन्धकी खुशीहरू वास्तवमा नारी मनका आन्तरिक पर्यावरणको प्रमाणीक वयान हो (शर्मा, २०४५ : ४) । यसमा कथाकार पाण्डेले निर्भयताका साथ नारीका समस्या चाहना र सकसकलाई प्रस्तुत गरेकी छिन् । कथासङ्ग्रहको नाम नै व्याङ्ग्यात्मक शैलीमा राखिएको छ । बन्धकीको अर्थ बन्धनमा परेको धितो राखिएको वा चरित्र बेचेर जीवीका गर्ने आइमाई, बाध्यता स्त्री आदि हुन् (वृहत नेपाली शब्दकोश, २०४० : ९४०) । खुसीको अर्थ मनमा हुने सुखद अनुभूति, हर्ष, प्रशन्नता हुन्छ (शब्दकोश, २०४० : ३०६) । यसरी हेर्दा बन्धकी खुसीको शाब्दिक अर्थ नारीका बन्धकमा परेका खुसी र हर्षहरू भन्ने हुन्छ । नारीका मन मस्तिष्क र व्यवहारबाटै उनीहरूको खुसीहरू लुटिएका छन्, बन्धनमा परेका छन् । त्यसैले नारीहरू कतै पनि स्वतन्त्र छैनन् भन्ने अभिव्यक्ति शीर्षकले नै दिएको छ ।

यस कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाका परिवेश समाज रहेता पनि व्यक्ति उसको स्वभाव तथा समाज मनोविज्ञानको प्रभाव कथामा रहेको छ । अतः सीता पाण्डेको **बन्धकी खुशीहरू** कथा सङ्ग्रहका कथाहरू सामाजिक विसङ्गति, वातावरण, व्यक्ति र सामाजिक मनोविज्ञानका उपज हुन् ।

३.४.२ नन्दवीर कथाको विश्लेषण

कथाकार पाण्डेको नन्दवीर कथा बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत पहिलो कथा हो ।

नारी मनका दोमन र धरमरहरू अर्थात् नारीका चेतन मन र अचेतन मनको प्रस्तुति रहेको यस कथालाई निम्न लिखित विधा तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.२.१ कथानक

सीता पाण्डेको **नन्दवीर** कथा मनोवैज्ञानिक कथा हो । रैखिक ढाँचामा लेखिएको प्रस्तुत कथामा बिम्ब र प्रतिकको प्रयोग सफल रूपमा गरिएको छ ।

कथाकी मुख्य पात्र 'म' (कथाकार आफै) हुन् । उनको चेतन मन र अचेतन मनको विवेचना कथाले गरेको छ । नारी मनका खुल्लुली दोमन धरमर आदिलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको छ । यस कथामा नारीका मनका दमित इच्छाहरू पूरा नहुँदा कति बेचैनी निराशा अस्थिर कुण्ठाले पि्लिसएकी हुन्छिन् भन्ने यथार्थ प्रस्तुति छ । उसका अस्थिर मनलाई स्थिर गराउन कुनै पेरामिटर आवश्यक छ । यहाँ नन्दवीरले पेरामिटरको काम गरेको छ (शर्मा, २०४५ : च) । कथामा नन्दवीरले बढी बोल्नु, कम बोल्नु, नारी मनका भाव बुझ्नु वा नबुझ्नु, नन्दवीर आउनु वा नआउनु सबै क्रियाकलापहरूले खुल्लुली पैदा भएको छ । जस्तै: “नन्दवीरको अभै पत्तो छैन मलाई पट्टाई लाग्न थाल्छ” (नन्दवीर, २०४५ : ३) । यहाँ नन्दवीर नआउँदा उनको अचेतन मनमा खुल्लुली पैदा भएको छ किनकी नन्दवीरसँग आशक्तिभाव बसी सकेको छ । जब नन्दवीर आउँछ उनको चेतनमन सक्रिय हुन्छ । तब फेरी बेचैन पैदा हुन्छ । जस्तै: “मलाई ऊ विदामा आउने र घण्टौँ बसेर कुराकानी गर्ने बानी पटकै मन परेको छैन” (नन्दवीर, २०४५ : ३) । कथामा विम्ब र प्रतीकको राम्रो प्रयोग छ । जहाँ फिरफिरे चिप्लो रूमाललाई यौनाभावको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । “मलाई त्यो चिप्लो जस्तो देखिने फिरफिरे रूमाल देख्ने बित्तिकै एक प्रकारले रिस उठ्छ (नन्दवीर, २०४५ : ४) ।

यसरी कथाले नारी मनका प्रदूषण वा द्वन्द्व र दूर्नीयतिका कारणहरू पुरूष मात्र होइन नारी आफै पनि हुन् भन्ने तथ्य अघि सारिएको छ । नारीका चेतन र अचेतन मनको रौंचिरा विश्लेषण कथाले गरेको छ । विशुद्ध मनोविश्लेषणवादी धरातलमा उभिएको प्रस्तुत कथाको कथावस्तु मजबुत सक्षम र सबल छ ।

३.४.२.२ पात्र/चरित्र

नन्दवीर कथामा थोरै पात्रको प्रयोग गरिएको छ । कथाकी मुख्य चरित्र 'म' हुन् । नन्दवीर कथाका सहायक पात्रका रूपमा आएको छ । सरसर्ती हेर्दा कथाका पुरूष पात्र नन्दवीरको कथा जस्तो लाग्छ तर नन्दवीर म पात्रका मनका खुल्लुली, दूर्नीयति धरमर तथा द्वन्द्व आदि अस्थिर अवस्थाको सिर्जना गर्ने पेरामिटरका रूपमा उपस्थित भएको छ । नन्दवीर म पात्रको चेतन र अचेतन दुबै मनलाई अस्थिर

गराउने पात्र भए तापनि उसले कतै पनि गलित गरेको छैन । त्यसैले 'नन्दवीर' कथाका प्रतिकूल पात्र होइन ऊ अनुकूल पात्रको रूपमा आएको छ । कथाकी मुख्य पात्र 'म' बेचैन र मानसिक द्वन्द्वमा पिल्लिए तापनि कतै पनि अचेतन मनको प्रभावमा प्रतिकूल व्यवहार प्रदर्शन गरेकी छैनन् । त्यसैले कथाका प्रमुख र सहायक दुवै पात्र अनुकूल पात्र हुन् ।

कथामा कतै कतै मात्र देखा पर्ने खासै भूमिका नरहेका शूच्य पात्रहरूको पनि प्रयोग गरिएको छ । यस कथामा प्रदीप, अफिसको साथीहरू, रमाकान्त सुब्बाकी छोरी, सुब्बाको घरमा आउने ठिटो, कमली आदि सबै शूच्य पात्रहरू हुन् ।

प्रस्तुत कथामा थोरै पात्रको प्रयोग गरिएको छ । कथाको विषयवस्तु भिनो छ । विशुद्ध मनोवैज्ञानिक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथा काथाकार पाण्डेको उत्कृष्ट कथा हो ।

३.४.२.३ परिवेश

परिवेशलाई सामान्य रूपमा ग्रामीण र सहरी परिवेश गरी दुइ भागमा विभाजन गरिएको पाइन्छ तर समय, स्थान, रीत आदि पनि परिवेश अन्तर्गत नै पर्दछ । प्रस्तुत कथामा नुहाएर कौशीमा केश सुकाउने, अफिसमा जागिर खाने, आफ्नो कोठामा पत्रिका पढेर बस्ने आदि प्रसङ्गहरू आएको हुनाले यस कथामा सहरीया परिवेशको चित्रण गरिएको छ । नन्दवीर हप्ता, हप्ता दिनको विदाको दिनमा उसलाई भेट्न आउँछ । नन्दवीरले भेट्दा 'म' पात्रलाई चेतनमनको प्रभावले झर्को लाग्छ । जस्तो कि "अबत नन्दवीर आउँदैन होला भन्थे अर्को हप्ता त देख्छु टुप्लुक्क नन्दवीर आइरहेको मलाई मन परेको छैन (नन्दवीर, २०४५ : ५) ।

संयोगबस नन्दवीर नआउँदा सका अचेतनमन सक्रिय हुन थाल्छ । तब उसमा छटपटी निराशा कुण्ठा र अमन चैन उत्पन्न हुन्छ । "रातको दश बजिसकेकोसाँच्चै आज नन्दवीर आउँदैन होला त ?" (नन्दवीर, २०४५ : ६) यसरी कथामा मानसिक द्वन्द्वको परिवेशलाई कारुणिक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । आन्तरिक प्रदूषित पर्यावरणको अभिव्यक्तिले कथालाई विसङ्गत र त्रासदीपूर्ण बनाएको छ ।

३.४.२.४ दृष्टिविन्दु

कथाकार पाण्डेको नन्दवीर कथामा प्रथम पुरूष प्रधान रहेको केन्द्रीय आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । ‘म’ पात्रको आन्तरिक मानसिक द्वन्द्वको प्रस्तुति रहेको छ । ‘म’ पात्रले नारी मनका खुल्लुली, द्वन्द्व, तनाव अधैर्यता आदि मनोदशाको विश्लेषण यसरी गरिएको छ । “म आजै भनिदिनेछु तपाईं यसरी हरेक दिन नआइदिनुहोस् । “....आठ बजिसकेछ अब मलाई डर लाग्न थाल्छ । आज नन्दवीर आउँदैनकी ?” (नन्दवीर, २०४५ : ५)

यसरी कथामा म पात्रको नीजि भावाव्यक्ति रहेको आन्तरिक दृष्टिविन्दु छ ।

३.४.२.५ भाषाशैली

‘नन्दवीर’ कथाको भाषाशैली सरल छ । कथामा स्तरीय नेपाली भाषाको तत्सम र तत्भव शब्दको समुचित प्रयोग छ भने, कतै कतै जनजिब्रोको “मलाई पढाइ लाग्न थाल्छ” (नन्दवीर, २०४५ : ३) । जस्ता कथ्य भाषाले पनि ठाउँ पाएको हुँदा कथा अझै स्तरीय र स्वादिलो बन्न पुगेको छ । प्रथम पुरूषको कथन ढाँचामा लेखिएको प्रस्तुत कथामा वर्णनात्मक शैली छ । त्यस्तै कथामा “भिन्न आउनुहोस् न !....म सँग समय बिताउने बाहना नै हुनपर्छ नि !” (नन्दवीर, २०४५ : ३) जस्ता निपातको प्रयोगले कथालाई अझ स्तरीयता प्रदान गरेको छ ।

३.४.२.६ उद्देश्य

‘नन्दवीर’ कथा नन्दवीरको कथा जस्तो देखिए पनि नन्दवीर नारी मनका ! खुल्लुली नाप्ने पेरामिटरका रूपमा आएको छ । नारी मनको रौचिरा विश्लेषण गरिएको यस कथाले नारी मनका द्वन्द्वलाई राम्ररी केलाएको छ । नन्दवीर आउनु, नआउनु उसले नारी मनका भावहरू बुझिदिनु वा नबुझिदिनु, धेरै बोल्नु वा कम बोल्नु र बोल्दै नबोल्नु आदि मनोभावले नै म पात्र बेचैन बनेकी हुन् । त्यसैले कथाले नारीको चेतन मन र अचेतन मनको द्वन्द्वलाई केलाउनु नै प्रस्तुत कथाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.३ सुन्दरिया कथाको विश्लेषण

सुन्दरीया बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत दोस्रो कथा हो । यस कथामा समाजको विकृति विसङ्गतिलाई मूल आधार बनाइएको छ । समाजमा नारीहरू देह व्यापार जस्तो घृणित पेसा अँगाल्नुमा परिवारिक कमजोरी आर्थिक अभाव तथा अरूको देखासिकी गर्ने आडम्बरी बोकेपन हो भन्ने मूल सन्देश कथामा छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न कथा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.३.१ कथानक

‘सुन्दरिया’ सामाजिक कथा हो । यस कथामा समाजको विकृति र विसङ्गतिको विवेचना गरिएको छ । चक्रिय ढाँचामा लेखिएको यस कथामा दुखनाको गरीबी तथा सुन्दरियामा बढेर गएको महत्त्वकांक्षाले विकृति विसङ्गतिलाई जन्माएको तथ्यमाथि विवेचना गरिएको छ ।

कथाको मुख्य चरित्र सुन्दरिया देह व्यापार गर्न बाध्य भएकी छे । यसको कारण उसको मानसिक कमजोरी तथा गरीबी हो । सुन्दरियालाई सानैदेखि भड्किलो जीवन जीउन बानी परेको छ । आफ्नो बाबुको गरीबी र अभावका कारण ऊ विलासी जीवन जीउनकै लागि देह व्यापार गर्नमा विवश हुन्छे । समाजका उच्च वर्गको देखासिकी गरी उसको आफ्नो औकात भन्दा माथिको महङ्गो सामान प्रयोग गर्ने बानीले पनि उसलाई यो पेसा अँगाल्न विवश बनाएको हो । “यो पेसा अँगाल्न कुनै दक्षता सीप र लगानी गर्ने पूँजी समेत चाहिँदो रहेनछ, अलिकति रूप र यौवनको घडालाई तिर्खालुहरूबिच छचल्क्याइदिए मात्र पुगदो रहेछ (सुन्दरिया, २०४५ : १०) ।” कथाले समाजमा विसङ्गति र विकृतिहरू भित्र्याउने कारक तत्व बेरोजगारी र गरिबी हो भन्दै आफ्ना सन्तानहरूलाई सही मार्ग निर्देश गर्न नसक्नु अभिभावकको पनि कमजोरी हुन्छ भन्ने कुरा देखाइएको छ । साथै नारीलाई खराब मार्गमा हिँडाउने हाम्रो समाजमात्र होइन, नारीले आफ्नो कमजोरीको ख्याल गर्नुपर्दछ भन्ने मूल भाव कथाले अँगालेको छ ।

३.४.३.२ चरित्र चित्रण

यस कथाको मुख्य चरित्र सुन्दरिया र दुखना हुन् । यहाँ दुखनाले आफ्नी छोरी, सुन्दरियालाई सानै देखि आफ्नो हैसियत भन्दा माथि पुलपुल्याएर राखेको छ । उसका बानी बेहोरामा कमजोरी आएको छ । सुन्दरियाले विलासी जीवन बिताउने बानी परेको छ । पछि आर्थिक कारणले विकृति भित्रिएको छ । सुन्दरिया वर्गीय पात्र हुन् । उनी कथाकी प्रतिकूल पात्र हुन् । दुखनाले केही सामान्य कमजोरी गरे तापनि अनुकूल पात्रको भूमिका निर्वाह गरेका छन् । कथामा आमा सहायक पात्रको रूपमा आएकी छिन् भने, पान पसले जोगेन्दार रिक्साका यात्रु, गाउँले ठिटाहरू गौण पात्रका रूपमा आएका छन् । त्यस्तै सुन्दरियाका दौतरीहरू कथामा शूच्य अमूक पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् ।

३.४.३.३ परिवेश

प्रस्तुत सुन्दरिया कथामा आन्तरिक परिवेशको सिर्जना गरिएको छ । रिक्सा चलाउनु, महङ्गो फेसनप्रति आकर्षित हुनु, छोरीका लागि गुडियाहरू किन्नु आदि सबै सहरिया परिवेशका प्रभाव हुन् । त्यसैले कथामा सहरिया परिवेशको मनोभावनामा क्षोभ, घृणा, पिडा र अनिष्टको भाव व्यक्त भएको छ । यसबाट छोरा छोरी कुमार्गमा लाग्नुमा अभिभावकको पनि भूमिका रहन्छ भन्ने सन्देश कथाले दिएको छ । सुन्दरियाको पनि अनुहार मलिन छ, आत्माग्लानी भएको छ । आफ्नो पेसाप्रति लाचार बनेकी छे । “ऊ, आफूले अँगालेको पेसाप्रति सन्तुष्ट भएकी छैन । “उसको थाकेको शरीर, हारेको अनुहार र शून्य आँखाले यही जवाफ दिइरहेथ्यो” (सुन्दरिया, २०४५ : १०) । यसरी कथा आन्तरिक प्रदूषित पर्यावरणले गर्दा कामुद नभएर त्रासदीपूर्ण बन्न पुगेको छ ।

३.४.३.४ दृष्टिविन्दु

सुन्दरिया कथामा तृतीय पुरूषको वाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । कथामा दुखनाले सुन्दरियाको नाम राख्दादेखि नै महत्वाकांक्षा बोकेको छ । “दुखनालाई कहिलेकाँही लाग्थ्यो छोरीको नाम सुन्दरिया राख्न त गाह्रो हुँदोरहेछ” (सुन्दरिया,

२०४५ : ९) । उसको हरेक क्रियाकलापमा छोरीप्रति अनावश्यक खालको तडकभडक र ममताको भाव दर्शाएको छ । आफ्नो हैसियतभन्दा माथिको विलासी जीवनले विकृति र विसङ्गति भित्र्याउन मद्दत गर्दछ भन्ने कुरा सुन्दरियाको दिनाचार्य र अन्तमा दुखनाको विवशताको विश्लेषण गर्ने वाह्य (तृतीय पुरुष) सर्वदेशीय वा वाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.३.५ भाषाशैली

कथाकार पाण्डेको सुन्दरिया कथाको भाषाशैली सरल छ । कथामा कथ्य भाषाको प्रयोगले कथा अभि स्तरीय बन्न पुगेको छ । जस्तै : “हरेक साँझ घर फर्कनु अघि जोगेन्द्रको पानको दुकानमा जान्थ्यो” (सुन्दरिया, २०४५ : ८) । कतै कतै प्रयोग गरिएको हिन्दी लवजले कथामा मिठासता थपेको छ । “अरे मलेवा मे मिलि है सजावा” (सुन्दरिया, २०४५ : ८) तृतीय पुरुषको कथन ढाँचामा देखिएको प्रस्तुत कथाले भाव माधुर्य र छोटा कथनमा समग्रतालाई अँगालेको छ ।

३.४.३.६ उद्देश्य

यस कथामा मुख्य पात्रको रूपमा आएको सुन्दरिया कथाकी वर्गीय पात्र हुन् । उनले कथामा सत् पात्रको भूमिका निर्वाह गरेकी छैनन् । उनको गलत मानसिकता र व्यवहारले कथालाई उत्कर्षमा पुऱ्याएको छ । अर्थात् कथाको मुख्य भाव सुन्दरियाकै क्रियाकलापको परिधिभित्र घुमीरहेको छ । कथाले सन्तानको भाविष्य निर्माण गर्न र उनीहरूलाई कुलतबाट जोगाउन अभिभावकको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ भन्ने कुरा देखाउनु नै कथाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.४ ‘ज्वरो’ कथाको विश्लेषण

‘ज्वरो’ पाण्डेको उत्कृष्ट मनोवैज्ञानिक कथा हो । पूर्वदृश्य (फ्ल्याव्याक) ढाँचामा लेखिएको यस कथामा एउटी किशोरीको पूर्ण विकसित भएका नारी वयको चित्रण गरिएको छ । विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग गरी लेखिएको यस कथालाई निम्न लिखित कथा तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.४.१ कथानक

‘ज्वरो’ बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत तेस्रो कथा हो । मनोविश्लेषणमा आधारित प्रस्तुत कथा पूर्वदृश्य (फ्ल्यास्ब्याक) ढाँचामा लेखिएको उत्कृष्ट कथा हो । यस कथामा एउटी किशोरीको शारीरिक परिवर्तनसँगै विकास भएको उत्सुकता, समस्या, जिज्ञासा र कुतुहलतालाई निर्धक्कसँग प्रस्तुत गरिएको छ । विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग गरिएको यस कथामा साँपलाई नारी उभाड, तातो साँपलाई पुरुष चिन्ह वा पुङ्सत्वका रूपमा हेरिएको छ । त्यस्तै ज्वरोलाई नारी यौवन वयका रूपमा चित्रण गरिएको छ ।

परीक्षा सकेर हाटमा घुम्न जाने चाहनाले ड्रेस फेर्न लागेकी छोरीको शारीरिक परिवर्तन ऐनामा देखेपछि आमालाई आफ्नो अतीतको सम्झना भएको छ । उनलाई छोरीको चढ्दै गरेको जवानीको याद हुन्छ । आफ्ना कस्सिएका पातला एकसरो लुगा पानीले भिजेको र शरीरका अङ्ग अङ्गमा टाँसिएको याद आउँछ । उनलाई एकान्तमा टोलाउन थालेको नुहाउदा खुल्ला ठाउँमा नाङ्गै बस्दा काउकुती लागेको दिदीको ब्रा देखेको लजाएको र रोमाञ्चित भएको याद आइरहेको छ । साथी साथी जिस्किएको सर्तफ्रक खोलिदिएको तथा केटा मान्छेहरूका बानी व्यहोरा नियाल्न थालेको याद आएको छ । साथै बैंकको पालेले एकान्त पारेर जबरजस्ती तातो साँप खेलाउन लगाएको अतीतको याद आएको छ । “मेरो हातमा कुनै तात्तातो सर्प !” (ज्वरो, २०४५ : १५) । त्यसैदिन उनलाई ज्वरोले ग्रसित पारेको र छोरीलाई पनि बिस्तारै बिस्तारै ज्वरोले आक्रान्त पार्दै ल्याइरहेको तर्फ चिन्ता गर्दै कथा सकिएको छ ।

नारी समस्या मूलक यस कथाले मूल रूपमा किशोरीहरूको उर्लदै गरेको यौवन-वयको विवेचना गरेको छ । यौवनाभावबाट उत्पन्न हुने कुतुहल, सकसक र द्वन्द्वलाई यथार्थपरक रूपमा देखाइएको छ ।

यौवनावस्थसँगै किशोरीहरूमा शारीरिक परिवर्तन हुन्छ भन्ने कुरालाई मनोवैज्ञानिक रूपमा प्रमाणित गरिएको छ । यौवन सुन्दरताको प्रतीक मात्र होइन समस्याको गुम्फन पनि हो भन्ने सन्देश पनि कथाले दिएको छ ।

३.४.४.२ चरित्र चित्रण

सीता पाण्डेका कथाहरू अत्यन्तै छोट्टा छन् । भिनो विषयवस्तुलाई तर्कले तन्काउनु तथा थोरै पात्रहरूको उपस्थितिमा नै कथालाई पूर्णता दिन सक्नु कथाकारको मौलिक खुबी हो । यस कथामा पनि अत्यन्तै भिनो विषयलाई रोजिएको छ । कथामा मुख्य चरित्रका रूपमा म पात्र (आमा) आएका छन् भने, छोरीलाई गौण पात्रका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । म पात्रले नारी-वयका अतीतका स्मरणको प्रस्तुत गरेकी छन् । छोरी कथाकी प्रतिनिधि पात्र हुन् । उनले समस्त किशोरीहरूको प्रतिनिधित्व गरेकी छन् । ऐनामा छोरीको जवानीका चिन्हहरू स्पष्ट रूपमा देखिएपछि म पात्रलाई आफ्ना अतीतका अनुभूतिहरूको स्मरण भएको छ । उनी आफ्नो अतीतको स्मरणबाट टोलाएकी छन् । छोरीलाई देखेर भस्किएकी छन् । संस्करणात्मक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा नारी समस्या, नारीका यौवन-वय, कुतुहल र जिज्ञासालाई मनोवैज्ञानिक ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ ।

कथामा आमा र छोरी सत् पात्रको रूपमा आएका छन् । अस्पतालका पियन पुरुष ज्याजतिका प्रतिनिधि पात्र हो । उसलाई असत् पात्रका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । म पात्रका दिदीहरू, अरू स्वास्नी मानिस, बैंकमा घण्टी लगाउने पियन, कलेजका साथीहरू नेपथ्य पात्रका रूपमा आएका छन् ।

३.४.४.३ परिवेश

ज्वरो कथामा ग्रामीण परिवेशको चित्रण छ । मेला हेर्न जानु, आमा छोरी, दिदी बहिनीको एउटै कोठा हुनु तथा वाथरूम नभएका सा-साना घरहरूले ग्रामीण जीवनको झलक दिन्छ । त्यस्तै साथीहरू मिलेर बगैंचामा आँप खानु, गुजुमुजु परेका आठ दशवटा पान पसल र पैदल हिँडेर विद्यालय जाने तथा एकान्त र भाडी बुट्यानहरू आदि प्रसङ्ग पनि गाउँकै छन् । त्यसैले यस कथाले ग्रामीण जीवनको परिवेशलाई अँगालेको छ ।

परिवेशले कथालाई सुन्दर, विसङ्गत र त्रासदीपूर्ण बनाउन्छ । कथामा खुसी हाँसो, त्रासदी, करूणा, कामुक तथा कामद भावाव्यक्ति प्रस्तुत गर्न वातावरण वा

परिवेशले नै प्रमुख भूमिका खेलेको हुन्छ । प्रस्तुत कथामा पनि किशोरीको यौवन वयको सकसक कौतुहल र सकसकलाई प्रस्तुत गर्ने क्रममा परिवेशले नै सहयोग पुऱ्याएको छ । छोरीको शारीरिक परिवर्तनका चिन्हहरू सहज रूपमा आमाले ऐनामा देख्नु पनि एउटा परिवेश मान्नुपर्छ । आफ्ना पूर्व अनुभूतिहरूको स्मृति पटलमा याद आउनु, एकान्तमा तातो साँपको स्पर्शले जीवनमा यौवनको ज्वरो आउनु आदि प्रसङ्गहरू कथामा परिवेशले नै सिर्जना गरेका भावहरू हुन् ।

कथामा छोरीमा देखिएको शारीरिक परिवर्तनले 'म' पात्रलाई आफ्नो जीवनका पूर्व अनुभूति गराएको छ । अतः आमाको बाल्यवस्था देखि छोरीको किशोरावस्था सम्मको समयावधिको परिवेशलाई कथाले अँगालेको छ ।

३.४.४.४ दृष्टिविन्दु

ज्वरो कथा आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको कथा हो । कथाकी चरित्र नै प्रथम पुरुष प्रधान 'म' पात्र छिन् । म पात्रका आफ्ना आत्मानुभूति र पूर्व स्मृतिहरू नै कथामा कारुणिक रूपमा यसरी आएको छ । "ठूलो पानी पऱ्यो, म भिजेर मेरो पातलो फ्रक निथुक्क भएर जिउमा टपक्क टाँसियो मैले अनुभव गरे फ्रकको कुनै भाग अस्वभाविक आकृतिको उचालिएको रहेछ" (ज्वरो, २०४५ : १२) । यसरी समग्र कथा प्रथम पुरुषको कथन ढाँचामा आएको छ । त्यसकारण यस कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यसरी समग्र कथा प्रथम पुरुषको कथन ढाँचाको आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा छ ।

३.४.४.५ भाषा शैली

कथाकार सीता पाण्डेको ज्वरो कथा उत्कृष्ट नारी समस्यामूलक कथा हो । यस कथामा कथाकारले नारीमा आउने यौवन-वय, सकसक, कौतुहल र जिज्ञासा अनि चाहना र समस्यालाई एकै साथ प्रस्तुत गरेकी छिन् । कथामा विम्ब र प्रतीकको प्रयोग सफल रूपमा गरिएको छ । जस्तोकी-आँपलाई यहाँ कुमारीका नारी उभार, तातो साँप, पुरुषका पुंसत्व वा पुरुषत्वका रूपमा र ज्वरोलाई नारी यौवनका प्रतिकको रूपमा

प्रस्तुत गरिएको छ । “मलाई सर्प छोए जस्तो भयो.....त्यस दिनदेखि हनहनी ज्वरो आयो” (ज्वरो, २०४५ : १५) ।

कथामा उखान टुक्काको पनि राम्रो प्रयोग छ जस्तै : चिलले चल्ला भ्रम्टे भैं, चितुवाको आँखाले भैं, मलाई घुर्नु लाजले खुम्चनु आदि । गुजुमुज्जु, ट्वाल्ल, निथुक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दहरूको प्रयोगले कथालाई स्वादिलो बनाएको छ । रे, छ ममी, होमओर्क आदि कथ्य भाषा र आगन्तुक शब्दको प्रयोग ठाउँ ठाउँमा गरिएको छ । कथामा बिगतका आफ्ना अनुभूतिहरूको स्मरण गर्दै संस्मरणात्मक तथा कौतुक शैली सरल र सुबोध्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.४.१ उद्देश्य

‘ज्वरो’ कथा प्रतिकात्मक शीर्षकको कथा हो । मनोविश्लेषणात्मक शैलीमा लेखिएको कथामा प्रशस्त बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग गरिएको छ । ज्वरोलाई नारी यौवन र उभाडको प्रतीकका रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । एउटी कुमारी नारीमा यौवनसँगै विकसित हुने कौतुहल, जिज्ञासा, चाहना, त्रास, संकोच, कुण्ठा, सकस र सकसक आदिलाई मूल विषय बनाई प्रस्तुत गर्नु नै त्यसकै परिधिभिन्न कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.५ पर्खाल कथाको विश्लेषण

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत चौथो कथा पर्खालले लोग्ने स्वास्नीको माझमा खडा भएको अदृश्य पर्खाललाई छाम्ने कोशीश गरेको छ । पुरातनवादी संस्करण र संस्कृतिको विरोधमा लेखिएको यस कथाले वृहत विषय वस्तुलाई विश्लेषण गर्ने जमर्को गरे तापनि कथा अन्तमा गन्थनमा टुङ्गिएको छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न लिखित कथा तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.५.१ कथानक

पर्खाल सामाजिक समस्यामूलक कथा हो । यस कथामा भिनो कथावस्तुको प्रयोग गरिएको छ । हिन्दू संस्कारभिन्न रहेको पुरातनवादी चिन्तनको विरोध गरेको छ । हाम्रो समाजमा लोग्ने स्वास्नी बिच अदृश्य पर्खाल रहेको छ । लोग्ने जस्तो सुकै भए

पनि उसलाई अन्धाधुन्दा स्वीकार गर्नुपर्ने रीतिको यस कथाले विरोध गरेको छ । कथामा लोग्नेले स्वास्थ्यको अपेक्षा, चाहना, तृप्ति दिन नसकेको प्रति असन्तुष्टि प्रकट गरिएको छ । “उसका हरेक अङ्ग प्रत्याङ्ग यसरी छाम्छुकी मेरो कुनै बहुमूल्य वस्तु कतै हराएको छ.....छाम्दा छाम्दा थकित भएकी हुन्छु” (पर्खाल, २०४५ : १७) । नारी स्वतन्त्रता र परतन्त्रलाई भिन्न ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको यस कथामा लोग्नेबाट असन्तुष्ट रहेकी एक स्त्रीले उसका सबै क्रियाकलाप असहज देख्छे । “स्वास्ती बन्नुको माने कतै परिचयहीन बन्नु त होइन ? (पर्खाल, २०४५ : १९) ऊ पतिको प्रेममा जीवन्तता देख्दैन । जीवनमा सबैतिर विसङ्गति देख्छे सहयोगलाई नृहता सम्झन्छे । उपदेश र अर्तीलाई घृणा देख्छे । उसमा छटपटी, अभाव र कुण्ठा छन् । अतृप्त इच्छाहरू सलबलाई रहेका छन् । ऊ एकान्त मन पराउँदै पतिसँग अलगिन चाहन्छे । यात्रामा नै खुसी साट्न चाहन्छे । उसलाई आफ्नो यस्तो क्रियाकलापमा सन्तोष भने मिलेको छैन । उसमा आत्मागलानी पैदा हुन्छ । आफ्ना क्रियाकलापमा हार भएको सम्झन्छे र पछुताउँछे । “मैले आफैँभित्र एउटा घिनलाग्दो पोखरी जमाइरहेकी छु” (पर्खाल, २०४५ : १९) । समाजमा यी सब विकृति र विसङ्गतिका पर्खालहरू मात्र हुन् भन्ने अभिमत कथामा व्यक्त भएको छ । समाजमा धेरै किसिमका पर्खालहरू रहेका छन् । यहाँ धर्मको, पापको, अनुशासन र नैतिकताको, कानुन र न्यायको ठूला ठूला पर्खाल छन् । नारी जीवनको चाहना, स्वतन्त्रता र अभिलाषाहरू तिनै पर्खालभित्र थुनिएका छन् । नारीलाई केवल दया सहानुभूति देखाइन्छ । नारीलाई कमजोर पराश्रित निःसहाय रूपमा हेरिनु हुँदैन । यो सरासर नारीहरू प्रतिको अपमान र अन्यायपूर्ण व्यवहार हुन्छ । नारी आफैँमा स्वतन्त्र र सक्षम छन् भन्ने नारीवादी दृष्टिकोण कथामा छ ।

३.४.५.२ चरित्र चित्रण

पर्खाल नारी समस्यामूलक कथा हो । पुरातनवादी पद्धति र संस्कृतिको विरोध गरिएको यस कथामा भिनो कथावस्तु र थोरै पात्रको प्रयोग छ । कथाकी मुख्य चरित्र ‘म’ अर्थात् कथाकार स्वयम् नै हुन् । म पात्र मानसिक द्वन्द्वले ग्रसित भएकी छे । उसमा यौन अतृप्ति, बेचैन र कुण्ठा जागृत भएको छ । ऊ एकान्त मन पराउँछे ।

लोग्नेसँग छुट्टीनुमा आनन्द मान्छे तर उसलाई सन्तुष्टि भन्दा आत्माग्लानी पैदा भएको छ । 'म' हिन्दू नारीकी प्रतिनिधि पात्र हुन् । ऊ, अर्थात् लोग्ने पुरुष जातिका प्रतिनिधि पात्र हुन् ।

यसरी थोरै पात्र र भिनो कथावस्तु भएको प्रस्तुत कथा सामान्य गन्थनमा टुङ्गिएको छ ।

३.४.५.३ परिवेश

देश काल परिवेशले कथालाई जीवन्त बनाउँछ । भिनो कथावस्तु रहेको यस कथाले सानो परिवेशलाई अँगालेको छ । एउटी विवाहित नारीले आफ्नो पतिसँगको असन्तुष्टि र अतृप्तीलाई सहज रूपमा प्रस्तुत गर्न नपाएको प्रसङ्ग कथामा छ । आफ्नो पतिलाई निसंकोच रूपमा स्वीकार गर्नुपर्ने सामाजिक पुरातनवादी साँस्कृतिक परिवेशको चित्रण कथाले यसरी गरेको छ । “एउटा सामाजिक मान्यता र केही वाध्यताले जेलिएको भित्रभित्रै डुङ्गुडुङ्गी गन्हाएको सम्बन्ध लोग्ने स्वास्नीको खोलमा कति स्वच्छ पवित्र र इज्जतदार ठानिन्छ” (पर्खाल, २०४५ : १७) पुरुष प्रधान हाम्रो समाजमा नारीहरू हेपिएका छन् । साथै पुरुषकै अहङ्कार भित्र उनीहरूको अस्तित्व लुकेको हिन्दू पुरातनवादी संस्कृतिले नारीहरूको अधिकार लुटेको छ । उनीहरू स्वतन्त्र छैनन् । आफ्नो पहिचान दिएर होइन पतिकै पहिचानबाट चिनिनुपर्ने विवशता नारीहरूको छ । नारीहरूको कारूणिक पक्षको चित्रण गर्नु नै प्रस्तुत कथाको परिवेश रहेको छ । कथाले सामाजिक परिवेशको एउटा विसङ्गत र कमजोरीलाई केलाउने जमर्को गरेको छ । “किन हरेक स्वास्नीको परिचय पत्र लोग्नेको खल्लीमा मात्र सुरक्षित ठानिन्छ (पर्खाल, २०४५ : १८) । यसरी नयाँ मान्यता र परिवेशलाई आत्मासाथ गर्न खोजेको देखिन्छ । पुरातनवादी साँस्कृतिक परिवेशको विरोध कथाले गरेको छ ।

३.४.५.४ दृष्टिविन्दु

आफ्नो छुट्टै पहिचान खोजिरहेको म पात्र जहाँ जाँदा पनि जोसँग भेट्दा पनि पहिचान हीन हुनु परेकोमा विरोध जनाएकी छिन् । उनी कसैकी श्रीमति भनेर चिनिनु पर्दा आत्माग्लानी र हिनताबोध भएको छ । जस्तै : “मानिसहरू मलाई लोग्नेको

नामसँग गाँसेर चिन्छन्, चिनाउँछन् । मेरो छुट्टै पहिचान छैन के स्वास्नी हुनुको माने पहिचान गुमाउनु हो (पर्खाल, २०४५ : १९) ? मौलिकताहीन र परजीवि जस्तो जीवन जिउन परेकोले उनलाई आफू बेकम्म र कमजोर भएको महशुस भएको छ । यसरी प्रस्तुत कथाको कथावस्तु म पात्रको प्रथम पुरूष कथन ढाँचामा रहेको हुँदा कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

३.४.५.५ भाषा शैली

‘पर्खाल’ कथामा सामाजिक विषय वस्तुलाई अँगालिएको छ । यस कथामा कथाकारले नारी स्वतन्त्रताको र परतन्त्रको व्याख्या फरक ढङ्गले गरेकी छिन् । जहाँ पुरूषको दूर्बलता र नारीको असन्तुष्टि अतृप्त भावलाई प्रथम पुरूषको कथन शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । कथालाई बिम्ब र प्रतीकको प्रयोगले अझ उत्कृष्ट पारेको छ । जस्तोकी “म भित्र राप र ताप छ । पिडालाई शान्त पार्न उसलाई छाम्छु तर म एउटा रोगीलाई सुम्सुम्याई रहेकी हुनेछु” (पर्खाल, २०४५ : १६) । यहाँ राप नारी यौवनको प्रतीक र तापलाई कुण्ठा र अतृप्त इच्छाको प्रतीक, रोगीलाई पुरूषको पुङ्सत्वको कमीका प्रतीकका रूपमा प्रस्तुत गरिएको कथामा डुडुडुङ्गी, एक्कासी, टक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै निःसन्देश, परामुखी, पराजय, जस्ता तत्सम र तत्भव तथा बिल्कुलै टिकट जस्ता आगन्तुक शब्दको पनि प्रयोग भएको छ । कथाको शैली सरल छ ।

३.४.५.६ उद्देश्य

पर्खाल कथामा एउटा पुरातनवादी सोच र संस्कृतिको विभेदलाई देखाउन खोजिएको छ । कथामा नारी स्वतन्त्रता र परतन्त्रतालाई फरक ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ । बिम्बात्मक शीर्षक रहेको प्रस्तुत कथामा नारी स्वतन्त्रताको पर्खाल लोग्नेलाई मानिएको छ । कथामा नारी विभेद, असन्तुष्टि, दूर्बलता आदिको कारण नै नारीहरू माथि सामाजिक, साँस्कृतिक पर्खाल खडा गरिएको छ भन्ने कुरा देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.६ हिंस्रक शहरको कथाको विश्लेषण

हिंस्रक शहर बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको पाँचौ कथा हो । स्वैर कल्पनामा आधारित यस कथामा मानवीयता र पाशविकता बिचको फरक देखाइएको छ । विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग भएको यस कथालाई निम्न आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

३.४.६.१ कथानक

हिंस्रक शहर यौनयेत्तर विषयको सामाजिक कथा हो । स्वैरकल्पनामा आधारित यस कथामा नारी र उनका यौनाभाव भन्दा भिन्न विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरण छ । वाह्य दृष्टिविन्दुको कथन ढाँचामा लेखिएको यस कथाले मानवीयता पासविकताको बिच विभेद देखाइएको छ । यस कथामा वर्तमान समाजमा मानवीयता साँघुरिदै गएको छ । मानवता दुब्लाएको छ । मानिस स्वार्थी हुँदै गइरहेको छ । ऊ अरूमाथि थिचोमिचो गरेर अगाडि बढ्न चाहन्छ । त्यसैले आजको मान्छेहरू हिंस्रक जनावर जस्तै बन्दै गइरहेका छन् भन्ने कुरा देखाइएको छ । थोरै पात्रको प्रयोग गरिएको यस कथामा हिंस्रक जनावरका दाहा नङ्ग्रामा सुनले बेरिएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

“एउटा यस्तो शहर थियो जहाँ हिंस्रक जनावर बस्दथे । ती जनावरको नङ्ग्रा सुनले बेरिएको थियो यद्यपि त्यो विषालु थियो” (हिंस्रक, शहर, २०४५ : २९) ।

जङ्गलको राजा सिंह हुनुपर्नेमा फ्याउरोलाई राजा बनाइएको प्रसङ्ग कथामा आएको छ । मान्छेहरू अत्यन्तै दूलर्भ हुँदै गेकाले संरक्षणका लागि सुरक्षा दिएर चिडिया घरमा राखिएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । राम्रो खाना खान पाएर पनि मानिस भन् भन् दुब्लाउँदै गएको छ । पासविकता ! जहाँ पनि पासविकता नीच नै हुन्छ भने मानवीयता जहिले पनि मानवीयता उच्च नै रहन्छ भन्ने कुरा कथाकारले यसरी बताएकी छिन् :

तिमी शहरभित्र पनि जनावर नै हो र हामी चिडिया घरभित्र पनि मानिस नै हौं (हिंस्रक शहर, २०४५ : २०) ।

यसरी कथामा मानव र पशुबिचको भिन्ता भनेको नै उसको व्यवहार हो । मानवको व्यवहारबाटै मानिस पशुको हारबाट माथि उठेर मानिस जस्तो देखिन पुग्छ तर यस्तो व्यवहार उसको देखावटी पनमा होइन अन्तर आत्मा देखि नै मुखरीत भएको हुनुपर्छ भन्ने धारणा कथामा व्यक्त भएको छ ।

३.४.६.२ चरित्र चित्रण

हिंस्रक शहर कथा कथाकार सीता पाण्डेको स्वैर कल्पनामा आधारित सामाजिक कथा हो । जनावरलाई मानवीकरण गरी ती पात्रहरूको माध्यमबाट मानवीयता र पासविकताको बिच विभेद देखाइएको छ । कथामा सिंह, फ्याउरो र अन्य जनावरलाई पात्र बनाइएको छ । मानवलाई दूर्लभ र लोप हुन लागेको प्राणीका रूपमा चित्रण गरिएको छ । कथामा सिंहलाई हिंस्रक जनावरका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ भने फ्याउरोलाई अहिंस्रक जनावर र शहरको राजाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । जसलाई उदारताका आधारमा जिसस क्राइस, बुद्ध र विष्णु भगवानका प्रतिकका रूपमा हेरिएको छ । “कोही भन्थे ऊ जिससको अर्को रूप हो...बुद्धको स्वरूप.....विष्णुको अवतार नै हो” (हिंस्रक शहर, २०४५ : ६) । फ्याउरोलाई सत् पात्रका रूपमा चित्रण गरिएको छ भने सिंहले खराब वा असत् पात्रको भूमिका निर्वाह गरेको छ । कथामा मानिसलाई दूर्लभ र शूच्य पात्रका रूपमा परिभाषित गरिएको छ । अन्य भारदारका रूपमा प्रस्तुत गरिएका जनावरले पनि शूच्य पात्रको भूमिका निर्वाह गरेका छन् ।

३.४.६.३ परिवेश

कथामा हिंस्रक जनावरहरू बसेको शहरलाई मुख्य परिवेश बनाइएको छ । यस कथामा सबैभन्दा निर्धो जनावरलाई शहरको राजा बनाइएको छ, त्यसैले कथामा अतियथार्थवादी दृष्टिकोण रहेको छ । मानिसलाई दूर्लभ प्राणीका रूपमा चिडिया घरमा संरक्षण गरिएको प्रसङ्गले कथामा व्यङ्ग्यायुक्ति पनि पाइन्छ ।

सहरमा मानिसहरू लोप हुँदै गएका दुर्लभ मानिएका थिए । तिनीहरूलाई संरक्षणका लागि चिडिया घरमा राखिएको थियो । (हिंस्रक सहर, २०४५ : २०) । यसको उद्देश्य वर्तमान समाजमा मानवीयताभन्दा पाशवियता मौलाउँदै गएको तथा

समाजमा अन्याय, अत्याचार मनोपरी हैकमवाद चलिरहकोतर्फ कथाकारले सङ्केत गर्न खोजेकी छिन् । जङ्गलको सिंह राजा हुनु पर्नेमा सहरमा बसोबास गरेको छ । जहाँ निर्धो फ्याउरो राजा भएको छ भने दाहा र नङ्गा सुनले बेरिए तापनि सिंहले आफ्नो हिंस्रक चरित्र त्याग गर्न नसकेको कटु यथार्थ परिवेश कथामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

कथा अत्यन्तै छोटो छ तर कथाले ठूलो सन्देश बोकेको छ । कथाकारले प्रस्तुत कथा मार्फत् देशको तात्कालीन राजनैतिक परिवेशप्रति व्यङ्ग्य गर्न खोजेको आभास प्रस्तुत कथाले दिएको छ । तात्कालीन अवस्थामा सिंहलाई राजतन्त्रका रूपमा र फ्याउरोलाई निर्धो राजाको रूपमा बिम्बात्मक प्रस्तुति हो भन्न सकिन्छ । त्यस्तै जनावरलाई नेपाली जनताको दुस्मन र मानिसलाई नेपाली जनताको प्रतिकका रूपमा उभ्याउन सकिन्छ । अतः कथाले राजनैतिक परिवेशलाई पनि अँगालेको छ भन्न सकिन्छ ।

३.४.६.४ दृष्टिविन्दु

कथाकार सीता पाण्डेको हिंस्रक सहर कथामा मानवता र पासविकतालाई चिनाउने क्रममा सिंह, फ्याउरो र उसका व्यवहार तथा त्यस सहरमा दुर्लभ हुँदै गएको मानिसलाई चिडिया घरमा संरक्षण गरिएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । मानिस र जनावरको बिच विभेद भनेको नै मानवता र पासविकता हो । मानिस जहाँ भएपनि उसको मानवीयतालाई हराउन हुँदैन भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ । “तिमी सहरभित्र पनि जनावर नै हो, हामी चिडिया घरभित्र पनि मानिस नै हो” (हिंस्रक सहर, २०४५ : २१) ।

यसरी उक्त कथामा कथाकारका स्वैर कल्पनाहरूलाई तृतीय पुरूष प्रधान रहेको वाह्यदृष्टि विन्दुको कथन ढाँचा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.६.५ भाषा शैली

कथाकार पाण्डेको हिंस्रक सहर स्वैरकल्पनामा आधारित अत्यन्तै छोटो कथानक र थोरै पात्रको प्रयोग भएको कथा हो । पासविकता मौलाउँदै गएको आजको समाजमा मानवता चाहिँ हराउँदै गएको प्रसङ्ग कथामा उल्लेख गरिएको छ । तापनि मानव नै

यस धर्तीको उत्कृष्ट र सर्वश्रेष्ठ प्राणी हो भन्ने भावलाई कथामा सरल शैलीमा अभिव्यक्त गरिएको छ । कथा छोटो भएर पनि बौद्धिकता र तार्किक अभिव्यक्तिले उच्च रहेको छ । मानिसमा बढ्दै गएको पासविकता र दानवी चरित्रमाथि व्यङ्ग्य गरिएको छ । बिम्ब र प्रतीकको प्रयोगले कथालाई अझ स्तरयुक्त बनाइएको छ । “ती जनावरहरूका राजा भने सिंह थिएन फ्याउरो थियो” (हिंस्रक सहर, २०४५ : २०) । कथा छोटो र विषयवस्तु भिनो रहेपनि कथाले आजका मानवलाई मानवताको सन्देश दिएको छ ।

३.४.६.२ उद्देश्य

हिंस्रक सहर कथाकार पाण्डेको प्रतिकात्मक शीर्षकमा लेखिएको कथा हो । कथावस्तु अत्यन्तै छोटो भए तापनि तार्किकता, बौद्धिकता उच्च रहेको यस कथामा दिनानुदिन मानिसमा मानवता हराउँदै गएको र पासविकता मौलाउँदै गएको तर्फ चिन्ता र चासो व्यक्त गरिएको छ । अतः कथाको मुख्य उद्देश्य आजका स्वार्थी मानिस र उसको समाजिक परिधिलाई यथार्थ रूपमा देखाउनु नै कथाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.७ ‘अनुपमा’ कथाको विश्लेषण

अनुपमा कथामा नारीलाई बेग्लै पार्श्वबाट हेरिएको छ । उमेर चढ्दै गएपछि नारी मनमा देखिने हिनताबोध, खिन्नता ईर्ष्या जस्ता मानसिक द्वन्द्वको प्रस्तुति कथामा गरिएको छ । मानवीय सम्बेगलाई मूल आधार बनाएर लेखिएको यस कथालाई निम्न लिखित कथा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.७.१ कथानक

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथा अनुपमा मनोविश्लेषणवादी कथा हो । नारी मनका खुल्लुली, नारी वयका कुण्ठा तथा तृष्णा र हिनताबोधलाई एकैसाथ प्रस्तुति गरिएको कथा हो । नारीमा यौवनवयले उत्पन्न हुने चिन्ता र चासोका विषयहरूलाई कथाको मूल विषय बनाइएको छ ।

कथाकी मुख्य चरित्र अनुपमाको उमेर बढ्दै गएपछि उसमा विपरीत लिङ्गप्रति आशक्ति भाव पैदा हुन्छ । ऊ उपेक्षाबोधले छट्पटाएको छ । हाम्रो सनातन परम्परामा

सम्बन्ध गाँस्न पुरुषभन्दा महिला केही कम उमेर हुनुपर्छ तर अनुपमालाई कसैले 'दिदी' शब्दले सम्बोधन गरेकै कारण उसलाई हीनताबोध भएको छ । त्यस्तै बसमा आफूलाई कसैले नहेरेको, बाटोमा कुनै ठिटाहरूले पनि नजिस्काएकोप्रति उसलाई शङ्का पैदा भएको छ । ऊ मानसिक द्वन्द्वले ग्रसित भएकी छे । जस्तै : ऊ चाहन्थी बाटोमा हिँड्दा कुनै अल्लारे ठिटोले जिस्क्याइदेओस् (अनुपमा, २०४५ : २२) । आफूलाई कसैले पनि प्रेम पत्र नलेखेकोप्रति उसको गुनासो छ । ऐनामा आफ्ना अङ्ग प्रत्याङ्ग हेर्दा सबल भइसकेको र एकलै हिँड्दा पनि कुनै पुरुष आफ्नो पछि नलागेकोमा कुण्ठा पैदा भएको छ । सधै फेसनमा सजिएर राम्रो मेकअप गरेर हिँड्दा पनि कसैले आफूप्रति आशक्ति भाव प्रकट नगरेको उल्टै आफ्नी बहिनीसँग कुरा गरिरहेको पाउँदा उसलाई पश्चाताप, ग्लानी र हीनताबोधले सताएको छ । कुनै जवान पुरुषका अँगालोमा बाँधिने र छातिमा टाँसिने सपना बोकेकी अनुपमाको प्रेमाकर्षण घटिसके तापनि उसलाई बलिष्ठ ठिटाहरूलाई प्रेम जालमा पार्ने धोको अभै बाँकी नै रहेको प्रसङ्ग कथामा उल्लेख गरिएको छ । कथाले नारी मनका कुण्ठालाई राम्ररी विवेचना गरेको छ ।

यसरी नारीहरू स्वभाव नै बढी आकर्षक हुन खोज्छन् । उनीहरूमा आशक्तिभाव र कुण्ठा बढी हुन्छ । नारीमा सबैभन्दा बढी चिन्ता र चासो आशक्ति भावमा नै लुकेर रहेको हुन्छ भन्दै उक्त कथाले नारीलाई पार्श्व भावबाट विवेचना गरिएको छ ।

३.४.७.२ चरित्र चित्रण

कथाकार पाण्डेको 'अनुपमा' कथाकी मुख्य चरित्र अनुपमा नै हुन् । नारी यौवनवयमा भुलेकी, अनुपमामा यौनाभावका कारण छटपटी पैदा भएको छ । प्रेमाकर्षण गर्ने उसका प्रयत्नहरू असफल भएका छन् । उसका दमित इच्छाहरू त्यस्तै ओइलाएर गएका छन् । आफूलाई पनि कसैले बाटोमा पछि नलाग्नु, उसका नाउँमा कसैले प्रेम पत्र नलेख्नु, बसको सीटमा टाँसिएर बस्न केटाहरू नआउनु र बलिष्ठ ठिटाको अँगालोभित्र बेरिन नपाउनुले उसमा कुण्ठा पैदा भएको छ । आफूसँग

भन्दा आफ्नी बहिनीसँग केटाहरू जिस्कनु, मन पराउनुले पनि उसलाई हीनताबोध भएको छ । तैपनि उसले आफ्नो भावनालाई दबाएर राखेकी छे ।

आफै भित्रभित्रै जलेकी छे । आफ्ना ती चाहनालाई उसले छुटाछुल्ल पोखिन दिएकी छैन । त्यसैले 'अनुपमा' कथामा सत् पात्रकी रूपमा प्रस्तुत भएकी छैन ।

थोरै पात्रहरूको समावेश गरिएको यस कथामा गफ गर्ने ठिटो, बहिनी तथा बसका यात्रुहरू, बटुवा, गल्लीका भुस्याहा कुकुर तथा अन्य युवाहरूलाई शूच्य पात्रको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.७.३ परिवेश

कथाको कथावस्तु अत्यन्तै भिनो खालको छ । त्यसैले प्रस्तुत कथाको परिवेश पनि अत्यन्तै साँघुरो छ । कथामा वर्तमान अवस्थाका युवा पिँढीमा देखिएको खुल्ला पनको राम्रो चिराफारा गरिएको छ । अनुपमाले अफिसमा जागिर खाएकी छे, श्रृङ्गारिक वस्तुहरू साथमा सुखद कल्पना भोलामा बोकेर हिँडेकी छे । बसको सिटमा बसेर केटाहरूको प्रतिक्रिया गरेकी छे भने, सडकमा हिँड्दा तथा माल सामान किन्दा पनि भीडभाडमा तन्नेरी ठिटाहरूकै आकर्षणको केन्द्र बन्ने कल्पना गरेकी छे । जस्तै : “ऊ बलिष्ठ युवाहरूलाई एकलै भेट्ने अवसर पनि दिन्थी” (हिंस्रक शहर, २०४५ : २०) । यी सबै दृश्यहरूले सहरकै झलक दिन्छ । त्यसैले प्रस्तुत कथाले सहरिया परिवेशलाई अँगालेको छ । ‘दिदी’ शब्दले ग्लानी महशुस गर्नु उमेर ढल्कीसक्दा पनि अनुपमाको बिहे नहुनु, हाम्रो समाजमा पुरुषभन्दा महिला कम उमेरकी हुनुपर्ने मानसिकता व्याप्त रहनु आदि सामाजिक साँस्कृतिक परिवेशलाई अँगालेको छ । त्यस्तै नारी यौवनावय कुण्ठा, खुल्दुली र हीनताबोध मानसिक द्वन्द्वलाई श्रृङ्गारको सामान, अफिसको जागिर आदिले वर्तमान युवा पिँढीको दिनाचर्याको झलक जस्ता कुराहरूले कथामा देश, काल, समय र परिवेशकै पृष्ठयोषण गर्दछ । त्यस्तै गरी बसको यात्रा, किनमेल गर्ने पसल र भीडभाडको अवस्था तथा पालो पर्खनुको मनसाय बलिष्ठ युवकसँगको भेट सडकमा हिँडिरहेको युवक आदि सबै कुराहरू शूच्य परिवेशका रूपमा आएका छन् । त्यसैले कथाकार पाण्डेका कथाहरूले फ्रायडवादी कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कथाहरूसँग धेरै सानिध्यता राखेको पाइन्छ ।

३.४.७.४ दृष्टिविन्दु

कथाकार सीता पाण्डेको अनुपमा नारी मनका मानसिक द्वन्द्वको चिराफारा गरिएको मनोविश्लेषणवादी कथा हो । अनुपमाको बहूदै गइरहेको उमेर पछि नारी मनमा उत्पन्न हुने खुल्लुली तृष्णा यौन कुण्ठा चाहना र उपेक्षा जस्ता मानवीय संवेगलाई कथावस्तुको मुख्य आधार बनाइएको छ । जस्तै : अनुपमामा अब प्रौढता आइसकेको छ । उसमा पहिले जस्तो चाञ्चलता छैन मार्घ्यता पनि छैन । उसलाई मानिसहरू पहिले जस्तै हेर्दैनन् (अनुपमा, २०४५ : २०) । नारीवयका समस्यालाई पार्श्वबाट हेरिएको यस कथामा तृतीय पुरुष प्रधान कथन ढाँचाको वाह्य दृष्टिविन्दु रहेको छ ।

३.४.७.५ भाषा शैली

कथाकार पाण्डे आफ्ना भिनो विषयवस्तु रहेका छोटो कथाहरू लेख्न रुचाउँछिन् । समाजका अन्तर कुनामा रहेका स-साना घटनाहरूले पनि कथाकारको मन पगालेको देखिन्छ । प्रस्तुत कथामा पनि उमेर घर्कदै गरेकी एउटी युवतीका मनमा उब्जिएका मानसिक द्वन्द्व, कुण्ठा र हीनताबोध जस्ता मानवीय संवेगहरूलाई सरल भाषामा प्रस्तुत गरिएको छ । कथामा प्रयोग गरिएको छि, कस्ती, चाहन्थी भेट्टाउदिनथी जस्ता कथ्य भाषाले कथालाई स्वादिलो बनाएको छ । कथाको भाषा शैली सरल र सहज खालको छ । जस्तै : अनुपमालाई एकलै हिँड्दा लाग्थ्यो कुनै बलिष्ठ पुरुषले पछ्याई रहेको होस्.....तातो वाफिलो स्पर्श दिन सकोस् (अनुपमा, २०४५ : २०) ।

३.४.७.५ उद्देश्य

अनुपमा कथामा नारी मनका खुल्लुली र नारीवयका कुण्ठाको विवेचना गरिएको छ । उमेर घर्कौँदै जाँदा अनुपमाको यौवन वयले उत्पन्न गरेको चाहना, चासो र चिन्ता तथा सक्सक कुण्ठा र हीनताबोधलाई मूल विषय बनाइएको छ । अनुपमाका मानसिक द्वन्द्वका परिधिभिन्न विषयवस्तु घुमिरहेको छ । अतः अनुपमाको मानसिक द्वन्द्वलाई केलाउनु नै यस कथाको मुख्य उद्देश्य रशेको छ ।

३.४.८ एक टुक्रा उज्यालो खोजी कथाको विश्लेषण

एक टुक्रा उज्यालोको खोजी कथा बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको सातौँ कथा हो । मानवीय दुर्नीयतिको त्रासदीपूर्ण प्रस्तुति रहेको यस कथामा राजनैतिक विषयवस्तुलाई पस्कने कोशिस गरिएको छ । बिम्ब प्रतीकको राम्रो प्रयोग गरिएको यस कथाले क्रान्ति पछिको प्रतिक्रान्तिप्रति व्याङ्ग्या गरेको छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न कथा तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.८.१ कथानक

कथाकार सीता पाण्डेको एक टुक्रा उज्यालोको खोजी स्वैर कल्पनामा आधारित सामाजिक कथा हो । यसमा व्यङ्ग्यात्मक अभिव्यक्ति रहेको छ । मानवीय दुर्नीयतिको त्रासदीपूर्ण वर्णन छ ।

मानिसहरू दुःख कष्ट भेल्दै धेरै परिश्रम लगाएर उज्यालोको खोजीमा संलग्न रहेका छन् । उज्यालोको खोजी गर्दा तिनीहरूका पूर्वाले ठूलो त्याग र बलिदान गरेका छन् । कोही उज्यालोको खोजीमा बत्तिको पुतली बनेका छन् । कोही बेपत्ता भएका छन् । कतिले अपाङ्ग बनेर जीवन बिताई रहेका छन् । तैपनि तिनीहरूको उज्यालोको खोजी गर्ने अभियान भने रोकिएको छैन । “तिनीहरू एक टुक्रा उज्यालोको लागि वर्षौँदेखि भौतारिएका थिए.....अँध्यारोमा कोही भिरबाट खसे लडेर घाइते भए बालक, बृद्धा भोकले कराउँदै चिच्याउँथे (एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, २०४५ : २५) । यति ठूलो त्यागपछि तिनीहरूले उज्यालो भेट्नुहुँदैन । लक्ष्यपूरा भएकोमा हर्षोल्लास देखिन्छ । फलस्वरूप त्यो उज्यालो तिनीहरूको लागि फलदायी नभएर विनासकारी भइदिन्छ । भन्न उनीहरूसँग रहेको आँखाको ज्योति समेत गुमाउन पुग्छन् । लक्ष्य हाँसिल नगर्दै तिनीहरूको ठूलो दुर्दशा हुन्छ । “उज्यालो यसरी राँक्किएर आयो त्यसको राँप र तापले तिनीहरू हलचल गर्न नसक्ने भए” (एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, २०४५ : २५) । उज्यालोको खोजी गर्नु नै तिनीहरूका लागि अभिशाप हुन्छ र कथा त्रासदीपूर्ण रूपमा टुङ्गिन्छ ।

यसरी कथाले परिवर्तनका संवाहकहरूमा विपत्ति छाएको छ । क्रान्तिको प्रतिक्रान्ति भएको छ । क्रान्ति र परिवर्तन चाहनेहरू भन् ठूलो विपत्तिमा फसेका छन् भन्ने व्यङ्ग्यात्मक अभिव्यक्ति कथामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.८.२ चरित्र चित्रण

अमुक पात्रको प्रस्तुति कथामा गरिएको छ । प्रतिकात्मक रूपमा तिनीहरूलाई (नेपाली जनता) मुख्य पात्र बनाइएको छ । क्रान्ति र परिवर्तनका पक्षधरहरू यस कथाका प्रमुख पात्र हुन् । त्यस्तै बृद्ध, बालक र तरूना तन्नेरीहरू आदिलाई गौण वा शूच्य पात्रका रूपमा ल्याइएको छ । कथामा परिवर्तन र क्रान्तिलाई ठीक ढङ्गमा आत्मासाथ गर्न सकिएको छैन । पटक पटक प्रतिक्रान्ति भएको प्रति दुखेसो व्यक्त गरिएको छ । “तिनीहरूका आँखा अब अध्यारो र उज्यालो छुट्याउन लायक पनि रहेनन्” (एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, २०४५ : २५) । क्रान्तिका संवाहक उनीहरू सत् पात्रका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । प्रकाशलाई परिवर्तनको प्रतीकका रूपमा व्याख्या गरिएको छ । क्रान्ति वा परिवर्तन सकारात्मक नभएर नकारात्मक वा प्रतिक्रान्ति भएकाले प्रकाश वा क्रान्तिलाई असत् पात्रका रूपमा व्याख्या गरिएको छ ।

३.४.८.३ परिवेश

प्रस्तुत कथाले एउटा वृहत परिवेशलाई अँगालेको छ । प्रतिकात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको यस कथाले युगौदेखि नेपाली जनताले परिवर्तनका लागि क्रान्ति गर्दै आएका शाश्वत परिवेशलाई अँगालिएको छ । क्रान्तिमा युवा, बृद्धा, केटाकेटी, तन्नेरी तरूनी सबैले भाग लिएका छन् । त्याग गरेका छन् । क्रान्ति सम्पन्न भएको पनि छ । क्रान्ति र परिवर्तन भने देश, जनताको पक्षमा हुन सकेको छैन । उल्टै त्यसले प्रतिक्रान्तिलाई निम्त्याएर क्रान्तिका पक्षधरहरूकै विनास भएको छ । क्रान्तिलाई नेपाली जनताले ठीक ढङ्गमा आत्मासाथ गर्न नसकेको गुनासो कथामा व्यक्त गरिएको छ । जस्तै : “कि तिनीहरू खुसीले रमाए तर त्यो धेरै बेरसम्म रहन सकेन.....राँप र तापले तिनीहरूको आँखा अँध्यारो छ उज्यालो छुट्याउन लायक पनि रहेनन्” (एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, २०४५ : २६) ।

यसरी युद्ध क्रान्ति साथसाथै प्रतिक्रान्तिको परिवेशलाई कथाले राम्ररी विवेचना गरेको छ । यथार्थमा क्रान्ति वा परिवर्तन देश र जनताको पक्षमा हुनु पर्दछ । जनताको अहितमा हुने क्रान्ति त्यो क्रान्ति होइन तर नेपालमा त्यही भइरहेको छ भने यथार्थ राजनैतिक परिवेशको चित्रण कथाले गरेको छ ।

३.४.८.४ दृष्टिविन्दु

कथाकार सीता पाण्डेको एक टुक्रा उज्यालोको खोजी कथामा अमुक पात्रको प्रयोग गरिएको छ । कथामा तिनीहरू बालक, बृद्धा, तरूनी, तन्नेरी पूर्खाहरू आदि पात्रको प्रयोग भएको छ । त्यसैले कथामा तिनै पात्रको त्याग, वलिदान, साहस आदिको प्रस्तुति गर्ने क्रममा तृतीय पुरुषको कथन ढाँचा जस्तै “त्यो उज्यालो देखेर तिनीहरू खुसीले रून् थाले । तिनीहरूका आँखा अब उज्यालो र अँध्यारो छुट्याउन लायक पनि रहेनन्” (एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, २०४५ : २६) । जस्ता वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै यस कथामा वाह्य दृष्टिविन्दु रहेको छ ।

३.४.८.५ भाषाशैली

कथाकार पाण्डेको प्रस्तुत कथा अत्यन्तै छोटो छ । थोरै विषयवस्तु र कम पात्रको प्रयोग गरिएको यस कथाले एउटा मानवीय दुर्नीयतिको त्रासदीपूर्ण घटनाको विवेचना गरेको छ । स्वैर कल्पनाका तार्किक अभिव्यक्तिले कथाको स्तरीयता बढाएको छ । विभिन्न बिम्ब र प्रतीकहरूको प्रयोगले कथालाई अझ स्तरीय बनाएको छ । “एक पल्ट आफ्नो सम्पूर्ण जीवन बिताएका थिए (एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, २०४५ : २७) । कथामा व्यङ्ग्य शैलीको प्रयोग सफल रूपमा भएको देखिन्छ । सरल भाषाशैली रहेको यस कथाले प्रतिक्रान्तिका तीता अनुभवलाई सरल भाषा शैलीमा यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको छ ।

३.४.८.६ उद्देश्य

कथाकार पाण्डेको एक टुक्रा उज्यालोको खोजी सामाजिक कथा होल । प्रतीकात्मक शीर्षकमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा एक टुक्रा उज्यालोलाई क्रान्ति र परिवर्तनको प्रतीक मानिएको छ । क्रान्ति र परिवर्तनकै परिधिभित्र कथाको मूलभाव

घुमेको छ । क्रान्तिपछि हुने प्रतिक्रान्ति माथि व्याङ्ग्य गर्नु नै प्रस्तुत कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.९ 'घुर धुस्सा र चीसो बस्ती' कथाको विश्लेषण

सामाजिक विषय वस्तुलाई अँगालेर लेखिएको प्रस्तुत कथामा सामन्तवादी प्रवृत्तिको विरोध गरिएको छ । शोषण दमनका विरुद्धमा एकतावद्ध हुनुपर्ने सन्देश रहेको यस कथालाई निम्न आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.९.१ कथानक

घुर धुस्सा र चीसो बस्ती नारी इतर विषयको सामाजिक कथा हो । यस कथामा कथाकारले नेपाली किसानहरू गरिवीले थिचिएका छन् । सामन्तहरूको शोषण दमनबाट चुसिएका छन् । नेपालको तराई प्रदेशमा एकाथरी मुट्टीभर शोषक सामन्तहरूको रजाँई चलेको छ भने अर्को थरी दीनहिन गरीबहरूको कहाली लाग्दो करूणाले भरिएको छ । नेपालका प्रायः सबै गाउँ र सहरहरूका बस्तीको अवस्था अहिले पनि त्यस्तै छ । कसैका आँगन सधैं तन्किने र फैलिने गर्दछ भने कसैको दिनदिनै उठीबास भइरहेको छ । “केही वर्ष पछि त्यो ठूलो र सफा आँगन तन्किन र फैलिन थाल्यो । स-साना भुप्रा र छाप्रा कुन कुनामा थिए ठम्याउन गाह्रो पर्ने भयो” (घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : ३०) ।

चीसो बस्तीका धुस्सा मुनिका घुर तापेर बसेका बस्तीहरू दिनदिनै हराई रहेका छन् । ती बस्तीका रूग्ण र बूढो शरीर भएका गरीब अशिक्षित निर्धा अनुहारमा आधुनिकताको आभास पनि छैन । अहिले त तिनका भग्नावशेष देख्न पनि सकिदैन । ती छाप्रा भएका ठाउँमा अहिले ठूलो आँगन बनिसकेको छ वा कसैको काँडेतार भित्र ती परिसकेका छन् । उनीहरूको खेल्ने चौर कसैको माछा पोखरी भैसकेको छ । “अलि परको काँडेतारभित्रको माछा पोखरीलाई औल्याएर भनिरहेथ्यो । “ऊ त्यहाँ पर आँपको रूख थियो हामी खोपी खेल्थ्यौँ.....पापीहरू” (घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : ३१) । अन्याय अत्याचारले सीमा नाघिसकेको छ । ठूला आँगन भएका दुइतले घरहरू ठूला ठूला महलमा परिणत भइसकेका छन् । त्यहाँ गरीबको उठिबास गराएर तिनै सामन्तले

अखडा जमाएका छन् तर एकदिन ती उठिवास भएका गरीबहरूको पनि पालो आउने छ । तिनीहरू सङ्गठित भएर हातेमालो गर्दै आफ्ना शाखा सन्तानहरूलाई साथमा लिएर आफ्ना साँध किल्ला देखाउन आउने छन् । तिनीहरूले आफ्नो हक फिर्ता लिने छन् । त्यति बेला नै ती पापीहरूसँग उनीहरूले बदला लिनेछन् भन्ने विश्वास कथाकारलाई छ ।

३.४.९.२ चरित्र चित्रण

घुर धुस्सा चीसो बस्ती कथा नारी यौवनभन्दा फरक विषयमा लेखिएको सामाजिक कथा हो । यसमा नेपालको गाउँले परिवेशलाई मूल विषय बनाइएको छ । गरिबी, अशिक्षा र शोषणलाई प्रतिकात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । तन्किरहने र फैंलिरहने ठूला घर र तिनका मालिक कथाका शोषक सामान्तका प्रतीक हुन् भने, गरिव निमुखा र गाउँले अशिक्षितहरूलाई शोषितवर्गका प्रतीक मानिएको छ । कथाका मुख्य चरित्रहरू अर्धनग्न माग्ने जस्तो बुढो मानिस छन् । दीनहीन गरिवको प्रतिनिधित्व गर्ने यी पात्रको दुइ चरित्र चित्रण गरिएको छ । तिनको वाल्यवस्था अन्य बालकहरूको भै नाङ्गै टीठलाग्दो गरी बितेको छ । विस्तारै युवा अवस्थामा पुग्दा अज्ञानता र अशिक्षाले तिनमा विकृति देखा परेको छ । जस्तो कि “जब ऊ हाथ्यो हार्नुसँग कुनै भद्दा शब्द जोडिन्थ्यो । अनि धुलोको त्रिकोण बनाएर कम्मरको टालो खुकुलो पादै घोप्टेर हल्लिने गर्दथ्यो (घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : २८) । त्यो समाजमा अस्त्रिलताको ज्ञानसम्म थिएन । अर्को चरित्रमा गाउँमा शोषणको सीमा नाघेपछि उजाडिएका र लखेटिएका बस्तीहरूमा नयाँ पुस्तालाई सङ्गठित गर्दैछ । विद्रोहको स्वर सुसेलेको छ र चेतना, जागरण ल्याउँदै आफ्नो अधिकार खोज्नका लागि कथाको अन्ततिर देखा परेको छ । “एउटा बुढो मानिस देखा प्यो, एउटा हातमा लट्टी र अर्को हातमा बालक डोच्याएर” (घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : ३१) । शोषक मुखियालाई यस कथामा सहायक पात्रका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । उनी कथाका प्रतिकूल असत् पात्र पनि हुन् । केटाकेटी, गाउँले आइमाईहरू, विरामी मानिस आदिलाई शूच्य पात्रका रूपमा ल्याइएको छ ।

३.४.९.३ परिवेश

कथामा गाउँले परिवेशको वर्णन गरिएको छ । गरीब अशिक्षित र निमुखा गाउँलेहरू स-साना भूपडीमा बस्दै आएका छन् । गाउँमा सामन्त मुखियाको घर पनि छ । दुइतले त्यो महलको आँगन दिनानुदिन तन्कदै र फराकिलो बन्दै गइरहेको छ । त्यसले विस्तारै गाउँकै बस्तीलाई सलक्क निलिदिन्छ । गाउँलेहरूको त्यहाँबाट घर जग्गा खोसिन्छ र उठीवास लाग्छ । सिङ्गै गाउँ मुखियाको कब्जामा हुन्छ । ऊ सार्वजनिक र निमुखा किसान र जग्गा तारबार गरी भित्र्याउँछ । ठूलो फराकिलो आँगन बगैँचा र माछा पोखरी बनाएर रजगज गर्छ । यसरी गाउँका निमुखाहरू धपाइएका र सामन्तहरूको गाउँमा हाली महोली चलेकाले शोषणले सीमा नाघेको सामन्ती परिवेशको चित्रण कथामा छ । कथाका मुख्य चरित्र बुढो मान्छे, वाल्यकालदेखि बृद्धावस्था सम्मको जीवनको परिवेश कथामा छ । यसरी कथाले राजनैतिक परिवेशलाई पनि अँगालेको छ ।

“उसका गला भरिएर आयो । आँखा रसाउन थाल्यो अनि शून्यतामा त्यसै त्यसै टोलाइ रह्यो” (घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : ३०) ।

३.४.९.४ दृष्टिविन्दु

कथाकार पाण्डेको घुर धुस्सा र चीसो बस्ती सामाजिक कथा हो । समाजका विकृति विसङ्गति, अशिक्षा, शोषण र दमन जस्ता सामाजिक बेथितिलाई मूल विषय बनाइएको छ । यस कथामा अन्याय, अत्याचार र शोषणको विरोधमा सामन्त, गरीब गाउँले केटाकेटी आइमाई आदि पात्र प्रयोग गरिएको छ । ती पात्रको चरित्र चित्रण गर्ने क्रममा “त्यहाँ बस्ती नै छिन्न भिन्न भयो । एउटा दोतल्ले घरले मात्र आफ्नो तेज फैलाउँदै रह्यो” (घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : ३०) । तृतीय पुरुष प्रधान वाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग कथामा छ ।

३.४.९.५ भाषाशैली

कथाकार पाण्डेको घुर धुस्सा र चीसो बस्ती सामाजिक कथा हो । यस कथामा समाजको विकृति, विसङ्गति, शोषण र दमन जस्ता बेथितिलाई मूल विषय बनाएको

छ । कथामा बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग सफल रूपमा गरिएको छ । गरीब गाउँलेलाई निमुखा र सर्वहारा किसानको प्रतीकका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । त्यस्तै मुखियालाई सामन्तको प्रतीक बनाइएको छ ।

खारिएको र माभिएको, सरल भाषा शैली कथामा छ । कथ्य भाषाको प्रयोगले कथालाई अभि स्तरयुक्त बनाएको छ । कथामा मैथिली भाषाको प्रयोग राम्ररी गरिएको छ । जस्तै :

“राजा बेइमान, नमारो हो नजरिया

बिच नगरिष नाही

बिच नजरिया हो राजा बेइमान”

(घुर धुस्सा र चीसो बस्ती, २०४५ : २९) ।

यसरी विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा कथ्य भाषाको केही प्रयोग गरिए पनि त्यसले कतै बोभिलो बनाएको छैन । बरू कथालाई स्तरीय र मीठो पारेको छ । कथाको भाषा सरल र सरस छ । यस कथामा कथाकार पाण्डे सफल कथाकारकी रूपमा प्रस्तुत भएकी छिन् ।

३.४.९.६ उद्देश्य

कथाकार सीता पाण्डेको घुर, धुस्सा र चीसो बस्ती नारी इतर विषयमा लेखिएको कथा हो । वर्गीय चिन्तनमा आधारित यस कथामा शोषक सामन्तहरूले गरीब र निमुखा गाउँलेहरूको उठीवास लगाएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । सामाजिक विकृति र विसङ्गतिलाई मूल आधार बनाएर लेखिएको यस कथामा घुर ताप्ने र धुस्सा ओढेर सुत्ने छाप्राका बस्तीहरूको साँद दिनानुदिन मेटिँदै गएको र ठूला घरको आँगन फराकिलो हुँदै गएको कारुणिक चित्र सजीव रूपमा उतारिएको यस कथाको मूल उद्देश्य शोषक सामन्तहरू विरुद्ध गरीब किसानहरू एकजुट हुनुपर्छ भन्ने सन्देश दिनु रहेको छ ।

३.४.१० स्थिति कथाको विश्लेषण

स्थिति कथाले यौन अतृप्तिमा छटपटाएका एक युवतीको मनोदशाको चित्रण गरेको छ । तिरसना मेटाउन नारीले गलत कार्य गर्छे भन्ने सन्देश कथाले दिएको छ ।

यस कथामा मातृत्व र नारीत्वको विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न कथा तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

३.४.१०.१ कथानक

स्थिति कथा मनोविश्लेषणात्मक कथा हो । यस कथामा लोग्नेबाट असन्तुष्ट रहेकी एक विक्षिप्त अवस्थाकी युवतीको मानसिक द्वन्द्वको विवेचना गरिएको छ ।

प्रदीपा उसकी लोग्नेसँग सन्तुष्ट हुन सकेकी छैन । उनीहरूका बिच मेलमिलापको स्थिति पनि छैन । उसलाई लोग्ने चिसो लाग्छ । उसको लोग्नेले कहिल्यै उसलाई अप्रिय बोलेन । असभ्यता पनि देखाएन । केवल उसका चाहनाहरू बुझ्न सकेन । त्यसैले ऊ आलोचना र तिरस्कार गर्थी । ऊ खुलेर त्यसको विरोध पनि गर्दैनथ्यो । लोग्नेको यही व्यवहार प्रदीपालाई सबैभन्दा घृणीत र निन्दनीय लाग्दथ्यो । “ऊ कहिल्यै पनि प्रतिकार गर्दैनथ्यो, जुन प्रतिमालाई भने उसको सबैभन्दा निन्दनीय र घृणीत कुरा यही नै लाग्थ्यो” (स्थिति, २०४५ : ३४) । त्यसैले आफ्ना मनका एषणाहरू मेटाउन उसले अर्को केटालाई साथी बनाएकी छे । जुन केटासँग उ होटेल र रेष्टुराँमा जान्छे । पैसा नभए बरू कफी मात्र खाएर फर्कन्छे । कहिले काँही भने उसले आफ्नो त्यो केटासँग बसेर खुब पिउँछे पनि । जुन उसलाई कौतुहल र आश्चर्य पनि लागेको छ । यसबाट उसले आफ्ना अतीतलाई सम्झने कोशीस गरेकी छे । यहाँ पनि उसले सहज स्थिति प्राप्त गर्न सकेकी छैन । उसलाई कताकता दुस्साहस स्थितिले छोएको छ । ऊ असमझदार स्थितिमा पुगेकी छे । प्रेमीकालाई चुम्बन गर्छे । ऊ लोग्नेलाई तिरष्कार गरेर आफ्नो मस्तिष्कमा प्रेमीलाई राख्न चाहन्छे तर त्यहाँ पनि सड्कटा स्थिति पैदा हुन्छ । यस स्थितिको चरम अवस्था यस्तो छ-“मलाई लाग्छ एउटा नाङ्गो बालक बामे सदैँ मतिर आइरहेछ । म उसलाई च्याप्प समाउँछु अनि मुहार र जतासुकै अन्धाधुन्दा म्वाई खान थाल्दछु” (स्थिति, २०४५ : ३०) ।

प्रेमी असमझदार स्थितिमा पुग्छ । ऊ फेरी उसका अनुहारमा नग्न बालक खोज्ने कोशिस गर्छे तर ऊ हाँसिरहेको हुन्छ । प्रेमीलाई उसको हाँसो बालकको छातीमा टेकेर हाँसेजस्तो लाग्छ । यहाँ पनि शड्का, त्रास, भय आदिको स्थिति पैदा हुन्छ । साथै नारीको स्त्रीत्व तथा मातृत्वका माझ द्वन्द्व पैदा हुन्छ ।

यसरी 'स्थिति' कथाले नारी मनका अतृप्त इच्छा, कुण्ठा, अभाव, घृणा, तिरस्कार, असन्तुष्टि आदि स्थितिको चिरफर गरेको छ ।

३.४.१०.२ चरित्र चित्रण

सीता पाण्डेको स्थिति घटना प्रधान कथा हो । नारी मनका कुण्ठा, अभाव, असन्तुष्टि, सङ्कटास्थिति आदिको विवेचना कथाले गरेको छ । यस कथामा सहरिया परिवेशको चित्रण छ । कथाकी मुख्य चरित्र प्रदीपा एक स्वतन्त्रताप्रेमी खुला स्वभावकी नारी हो । उसको लोग्ने रमेश भावुक प्रवृत्तिको छ । ऊ आफ्नी श्रीमतीलाई तिरस्कार गर्दैन । घृणा पनि गर्दैन । नत उसले समर्थन नै गरेको छ । उसले आफ्नी श्रीमतीलाई सन्तुष्ट पार्न सकेको छैन त्यसैले ऊ चिसो छ । “ऊ छिटो रिसाउने वा आवेशमा आउने भएर होइन अति नरम र उत्तेजना रहित छत्यसैले रमेश आफैंमा चिसो छ” (स्थिति, २०४५ : ३४) ।

ऊसँग प्रदीपाले सन्तुष्टी प्राप्त गर्न सकेकी छैन त्यसैले उसले अर्को केटालाई आफ्नो प्रेमी बनाएकी छे । प्रदीपा आफ्नो प्रेमीसँग होटेलमा र रेष्टुराँमा बस्छे । आफ्नो प्रेमीलाई चुम्बन गर्छे । रक्सी पिउँछे । “पोर्तुगलको लेडिज ड्रिङ्क जुन अति नै मीठो हुन्छ” (स्थिति, २०४५ : ३३) । उसको वास्तवमा प्रेमीले खराब चरित्र प्रदर्शन गरिहेको छ ।

त्यस्तै कथामा आएको रमेश (लोग्ने) प्रेमी (ऊ) सहायक पात्रका रूपमा आएका छन् भने, अफिसका हाकिम, होटेलका वइटर आदि शूच्य पात्रका रूपमा आएका छन् । नारी मनका खुल्दुली, अभाव, अतृप्ती, असन्तुष्टी तथा नारीत्व र मातृत्वको समग्र विवेचना कथाले गरेको छ ।

३.४.१०.३ परिवेश

यस कथामा सहरिया परिवेशको राम्रो प्रस्तुति छ । नारी स्वतन्त्रताकी पक्षपाती तथा नारीवादी कथाकार सीता पाण्डेले नारी मनका खुल्दुलीहरू अभाव, कुण्ठा र असन्तुष्टिहरूलाई यस कथाको मूल विषय बनाएकी छिन् । पुङ्सत्व गुमाएका अत्यन्तै सरल केटाहरूलाई चिसो र नारीहरूको सङ्कटावस्थाको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुरुषहरूमा केही अहंकार र जुभारू स्वभावको अपेक्षा कथाको परिवेशले गरेको छ । त्यस्तै कथाले नारीको स्त्री तथा मातृत्वका बिच राम्रो द्वन्द्वको विवेचना गरेको छ । “मलाई त्यो हाँसो बालकको छातीमा निश्चिक्रीसँग कुल्चिएर हाँसिरहे भैं लाग्छ” (स्थिति, २०४५ : ३५) । समग्रमा कथाले आजका युवा पिँढीहरूमा आधुनिकताको नाउँमा मौलाउँदै गरेको विकृति विसङ्गति परिवेशको विरोध गरेको छ । कथामा ऊ पात्र आफ्नो यौन अतृप्तिमा छट्पटाएकी छे । परपुरुषसँग पल्लिकेकी नारी र उसका मनका मानसिक द्वन्द्वको राम्रो विवेचना छ ।

३.४.१०.४ दृष्टिविन्दु

कथाकार सीता पाण्डेको स्थिति घटना प्रधान कथा हो । आधुनिकताको नाउँमा विसङ्गति र विकृति भित्रिएको वर्तमान समाजको परिदृश्य कथामा छ । यसबाट उत्पन्न भएको नारी मनका खुल्दुली, कुण्ठा, अतृप्ति र सङ्कटावस्थालाई कथाले आत्मासाथ गरेको छ । कथामा प्रदीपाको मानवीय संवेगलाई प्रथम पुरुषको शैलीमा व्यक्त गरेको छ । जस्तै : “म यो ड्रिंकबारे अन्तिम वाक्य बोल्न चाहन्थे” (स्थिति, २०४५ : ३३) । रमेश, ऊ आदि पात्रका भावनाहरू तृतीय पुरुषको शैलीमा आएका छन् “ऊ गम्भिर हुँदै मेरा हातहरू पन्छाएर मेरा ओठहरूले भिजेको आफ्नो अनुहार पुस्छ” (स्थिति, २०४५ : ३५) । यसरी कथामा आन्तरिक तथा वाह्य दुबै दृष्टिविन्दु प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.१०.५ भाषाशैली

सीता पाण्डेको स्थिति कथाको संरचना हेर्दा कथा अत्यन्तै छोटो छ । स-साना वाक्यहरूमा रचिएको प्रस्तुत कथाको भाषाशैली सहज र सरल छ । कथा वस्तुलाई रूपकीय ढङ्गमा प्रस्तुत गरिएको छ । भिनो कथावस्तु रहेकोले संरचना पनि जटिल छैन । आन्तरिक र वाह्य दृष्टिविन्दुमा रचिएको यस कथामा नारी मनका एषणा, कुण्ठा र अतृप्तिहरूलाई सहज रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । कथामा कथ्य भाषाको पनि प्रयोग गरिएको छ । जस्तै : “नदेख्या र के खान आएको होला यतिखेर अफिस, भरखर त बाह्र त बज्दै रै छ” (स्थिति, २०४५ : ३२) । आदि जस्ता प्रयोगले कथालाई अभ्र स्वादिलो र मीठो बनाएको छ । कथामा अफिस, ड्रिंक, ड्रेस, लेडिज जस्ता आगन्तुक

शब्द र हैन, हँ, कि, ए ! जस्ता निपातहरूको पनि प्रयोग गरिएको छ । कथाको मुख्य उद्देश्य पुङ्सत्व गुमाएको पुरुषबाट नारीहरूमा कुण्ठा, असन्तुष्टि भई सङ्कटावस्था पैदा हुन्छ । यसबाट नारी मनमा नारीत्व र मातृत्वका बिच द्वन्द्व पैदा गर्छ भन्ने भाव कथामा छ ।

३.४.१०.६ उद्देश्य

स्थिति मनोविश्लेषणात्मक कथा हो । लोग्नेबाट असन्तुष्टि रहेकी एउटी नारीको मानसिक द्वन्द्वको विश्लेषण कथाले गरेको छ । प्रदीपा र उसको लोग्नेका बिच मेलमिलाप छैन । उसमा लोग्ने प्रति कुण्ठा, असन्तुष्टि र तिरस्कारको भाव व्यक्त भएको छ । कथाले उसको विसंगत स्थितिको चित्रण गरेको छ । कथाले नारीका यौवन मनका कुण्ठा असन्तुष्टि र छटपटीलाई केलाएको छ । मानिसको मानसिक स्थिति ठीक छैन भने सामाजिक विसङ्गती र विकृतिको स्थिति पैदा हुन्छ भन्ने कुरा देखाउनु नै कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.११. निषिद्ध, प्रतिघातहरू कथाको विश्लेषण

कथाकार पाण्डेको निषिद्ध प्रतिघातहरू नारी मनका खुल्दुली द्वन्द्व, अविश्वास तथा घात प्रतिघातलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको कथा हो । लोग्ने प्रति अविश्वास व्यक्त गरिएको यस कथामा अनावश्यक गन्थन छ । कथाको सुरु, मध्य र अन्त्यको अन्विति मिलेको छैन । प्रस्तुत कथालाई निम्न कथा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

३.४.११.१ कथानक

निषिद्ध प्रतिघातहरू कथाकार सीता पाण्डेको मनोविश्लेषणात्मक कथा हो । यस कथामा एउटी विवाहिता नारी आफ्नो लोग्नेको निषिद्ध प्रतिघातबाट तड्पिएकी हुन्छे भन्ने कुराको उल्लेख गरिएको छ ।

कथाको सुरुवात अन्तिम श्रृङ्खलाबाट गरिएको छ । यस कथामा लोग्नेको प्रतिघातबाट स्त्रीहरूमा उत्पन्न हुने मानसिक तनाव र बेचैनको अवस्थाको चित्रण गरिएको छ । आफ्नो लोग्नेप्रति अविश्वास बढ्दै गएपछि स्मिताको मानसिकतामा चोट

पछ । उनी यस प्रसङ्गमा सामाजिक परम्परा र मान्यतामा समेत विभेद भएको दावा गर्छिन् । नकी विवाहिता धेरै पुरुषहरू घरमा श्रीमति हुँदा हुँदै लोग्नेको आवरणमा सजिएर सुरक्षित साथ असल प्रेमी बन्न पुग्छन् । वास्तवमा त्यस्ता लोग्ने मान्छेहरू असल हुँदैनन् । “यस्ता लोग्ने मान्छेहरू न त स्वास्नीलाई नै प्रेम गर्छन् न त प्रेमीकालाई नै । केवल प्रेमका नाममा दुबैलाई अपमानित गरिएको हुन्छन्” (निषिद्ध प्रतिघातहरू, २०४५ : ३६) । यही छुट स्त्रीहरूलाई छैन । उनीहरूका लागि सामाजिक, साँस्कृतिक अग्ला पर्खालहरू छन् अघि बढ्दा बाटाहरू साँघुरा छन् । यसबाट तिनीहरू चर्किन थाल्छन् । समाजमा यस्ता स्वास्नी मान्छे चुकेकी हुन्छे उसले एकलै पुरुष वा लोग्ने मान्छेबाट तड्पिनु पर्दछ ।

“अहिले म लोग्नेको साँभ एकदमै त्रस्त हुँदै गइरहेछुसडकमा हिँड्ने हरेक राम्रा तरुनी केटीहरू देखेर आतङ्कित हुन थाल्छु कतै लोग्नेसँगको मेरो साँभ आज खोसीदिने यही ठिठी त होइन ?” (निषिद्ध प्रतिघातहरू, २०४५ : ४०) ।

यसरी हाम्रो सामाजिक र साँस्कृतिक प्रचलनहरूले पनि नारीलाई होच्याएको र विभेद गरेको तर्फ कथाकारले आक्रोश व्यक्त गरेकी छिन् । प्रस्तुत कथामा कथाकार पाण्डेले विषयवस्तुको उठान जसरी गरेकी छिन् । यसको अन्त्य त्यसै गरी हुन सकेको देखिदैन । कथामा अनावश्यक गन्थनहरू आएका छन् कथाको आदि, मध्य र अन्त्यको सगठन मिलेको छैन ।

३.४.११.२ चरित्र चित्रण

प्रस्तुत कथाकी मुख्य चरित्र स्मिता हो । जो आफ्नो लोग्नेको व्यवहारबाट ससङ्कित हुन पुगेकी छे । लोग्ने र पर स्त्रीसँग साँभ विताउने गरेको खबर कुनै मान्छेबाट थाहा पाउँछे । अनि उसमा मानसिक द्वन्द्व पैदा हुन्छ । उसलाई छटपटी भएको छ । ऊ एउटा अर्ध पागल मानिस जस्तो देखिन्छे । मानिसमा मानसिक रूपमा आघात भएपछि कति सम्म बेचैन हुन्छ भन्ने कुरा उसका व्यवहारबाट सजिलै बुझ्न सकिन्छ । आफू र आफ्नो लोग्नेमा ठूलो सामाजिक साँस्कृतिक विभेदको खाडल रहेको अनुभव गर्छे । कथामा स्मिता सत् चरित्रका रूपमा आएकी छे भने उसको लोग्नेले असत् चरित्र प्रस्तुत गरेको छ ।

कथामा लोग्ने, खबर ल्याउने केटो आदि गौण पात्रका रूपमा आएका छन् भने बाटो मा हिँड्ने तरूनी ठिटीहरू, कुकुर, कुकुर पाल्ने सौखिन मानिसहरू, नातेदार, साथीको भाइ आदि शून्य पात्रका रूपमा आएका छन् ।

३.४.११.३ परिवेश

प्रस्तुत कथामा सहरिया परिवेशको चित्रण छ । पर्खाल लगाएर ठूलो परिषरभित्रका कुकुर पालिएका घरहरू, सजाइएका कोठाहरू, ड्रेसिङ्ग टेबुल, पुस्तक राखिएका र ठूला ठूला ऐना भएका दराजहरू, घरको कम्पाउण्डभित्र सारिएको हरियो दुबो, गुलाब, जेरनियम फूलका बगैँचा आदि सबै प्रसङ्गहरू शहरका परिवेशहरू हुन् ।

यस कथाकी पात्र स्मिता आफ्नो लोग्नेको बानी व्यहोरा र चालचलनदेखि असन्तुष्ट बनेकी छे । ऊ मानसिक द्वन्द्वबाट ग्रसित छे । फलस्वरूप उसको व्यवहारमा छटपटी, बेचैन र वाह्य द्वन्द्वको स्थिति देखा परेको छ । पुरुषप्रधान हाम्रो समाजमा सामाजिक र साँस्कृतिक रूपमा पनि लोग्ने स्वास्नी मानिस भन्दा बढी स्वतन्त्र छ । समाजमा नारी माथि शोषण छ भन्ने कुरा कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथाको उद्देश्य लोग्ने मानिस स्वार्थी बन्दै गइरहेका छन् । भावुक प्रेमको दुस्परिणामहरू समाजमा स्वास्नी मान्छेले नै भोग्नु पर्दछ । समाधानका लागि महिला माथि नै शड्का, ईर्ष्या र दुइ दुर्यशको भाव राखेका छन् भन्ने यथार्थ परिवेशलाई कथाले प्रस्तुत गरेको छ ।

३.४.११.४ दृष्टिबिन्दु

प्रस्तुत कथाकी मुख्य चरित्र स्मिताको आफ्नो लोग्नेसँगको सुखद साँभ कसैबाट खोसिएपछि मानसिक द्वन्द्वमा छटपटाएकी छे । यस पछिका घटनाहरूमा उसका आफ्ना अतितका परिघटनाहरूलाई मनोवादका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । जस्तोकी “म सानी छँदा मेरी आमाले मेरा केश बाटीदिनु हुन्थ्यो” (निषिद्ध प्रतिघातहरू, २०४५ : ३६) : जस्ता प्रथम पुरुषको आन्तरिक दृष्टिबिन्दुको प्रयोग कथामा अधिक रहेको छ । त्यसैक्रममा तृतीय पुरुष प्रधान वाह्य दृष्टिबिन्दुको पनि प्रयोग छ । उसले एक दिन

बढो रोचक प्रसङ्ग सुनाएको थियो (निषिद्ध प्रतिघातहरू, २०४५ : ४०) । यसरी कथामा आन्तरिक र वाह्य दुवै दृष्टिबिन्दुको प्रयोग भएको छ ।

३.४.११.५ भाषाशैली

प्रस्तुत कथाको भाषा सरल र सहज छ । मनोवाद जस्तो देखिने यस कथामा आत्मासंस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको छ । छोटो सरल तथा प्रश्नार्थक वाक्यको प्रयोग भएको छ । यस कथामा सुरु, मध्य र अन्त्यको अन्विति मिलेको देखिदैन । कथामा कुकुर पालेको अनावश्यक गन्थनले कथालाई विषयवस्तु सापेक्ष रोचक बनाएको छैन । त्यसैले कथा शैलीगत रूपमा उत्कृष्ट छैन । ठाउँ ठाउँमा अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोग विवेयर अफ डग (निषिद्ध प्रतिघातहरू, २०४५ : ३९) तथा कथ्य भाषाको प्रयोगले भने कथालाई रोचक बनाएको छ । कथामा रे, र, अहं, ए जस्ता निपातको प्रयोग गरिएको छ । नमिलेका प्रसङ्गहरू र अनावश्यक गफले कथालाई भद्दा बनाएको छ ।

३.४.११.६ उद्देश्य

कथाकार पाण्डेको निषिद्ध प्रतिघातहरू कथा मनोविश्लेषणात्मक कथा हो । सामाजिक, सांस्कृतिक विकृति र विसङ्गतिलाई समेटेर लेखिएको प्रस्तुत कथाले एउटा व्यापक विषयलाई अँगालेको छ । कथाको थालनी अत्यन्तै राम्रो भए पनि मध्य भाग तिर पुगेर कथाकारका विचारहरू अनावश्यक गन्थनमा अलमलिएका छन् । अन्तमा कथाले फेरी गति लिएको छ । तापनि कथाले आफ्नो लोग्नेसँगको सुखको साँभ कसैबाट खोसिएकी नारीको मानसिक द्वन्द्वको चित्रण मार्मिक ढङ्गमा गरिएको छ । मानसिक रूपमा विक्षिप्त भएकी नारीले सबैलाई शङ्काको घेरामा घेरिरहेकी हुन्छे भन्ने कुरा देखाउनु नै यस कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.१२ नायक फेरी बदलिन्छ कथाको विश्लेषण

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत नायक फेरी बदलिन्छ पुरुष समाख्याता भएको नारीको कथा हो । कथामा एउटी अव्यवहारिक केटीको खराब आचरणको विश्लेषण गरिएको छ । संयोगबाट सुरुवात गरी वियोगमा कथा टुङ्गिएको

छ । केटीको विश्वासघातबाट तड्पिएको केटीको मानसिक द्वन्द्वको प्रस्तुति कथामा भिन्न ढङ्गबाट गरिएको छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न कथा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.१२.१ कथानक

कथाकार सीता पाण्डेको नायक फेरी बदलिन्छ, पुरूष सामाख्यान भएको नारीको कथा हो । कथामा नारीबाट तड्पिएको पुरूषको मानसिक द्वन्द्वको विवेचना गरिएको छ । संयोगान्तबाट सुरुवात गरिएको कथाको अन्त्य भने वियोगान्त छ । कथामा फरक खालको विषयवस्तुको प्रस्तुति छ । मुख्य चरित्र नरेश एउटी खान्दानी जागिरे केटीको देखावटी प्रेम जालमा फस्न पुगेको छ । निर्धन र बेरोजगार नरेशले जागिरको खोजीमा भौतारिँदै गर्दा प्रतिमासँग भेट गर्न पुगेको हो । दुबै एक अर्का विना बाँच्न नसक्ने जस्ता भईसकेका थिए । नरेशले जतिसुकै आत्मिय प्रेम गरे पनि प्रतिमाको प्रेममा भने स्वार्थ घुसेको थियो । ऊ सहरमा रोजी रोजी र फेरी फेरी नायकहरू बदल्दै हिँड्थी । यसै बिच एकाएक प्रतिमा नरेशसँग गायब भई । “ऊ एकाएक गायब भई शिशिरमा रूखबाट पात गायब भए भैं” (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४४) । नरेशलाई चिन्ताले पोल्थो । उसलाई मानसिक द्वन्द्वले सतायो । आखिर प्रतिमाको प्रतिक्षामा रहेको नरेशलाई एकाएक चिठी आयो । ऊ हर्ष खुशी र उमङ्ग एकै चोटी प्लावित भयो । उसको त्यो खुसी धेरै बेर टिक्न सकेन । उसका खुसी ओइलाए । उमङ्गहरू मरे र हर्षमा तुषरापात भयो । किनकी वाध्यतावस प्रतिमा नरेशबाट टाढा हुनुपथ्यो रे । बल्ल नरेशलाई थाहा भयो । प्रतिमाका सबै प्रेम जालहरू धोका रहेछन् । नरेशलाई बिछोडको पीडाले सताएको छ । ऊ बेचैन भयो । मानसिक द्वन्द्वले छटपटाइरह्यो । “म शरीरबाट सम्पूर्ण रगत सुकेको ...जस्तै भएँ” (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४४) । एउटी नारीले एकजना असल प्रेमीलाई तड्पाउँछे सताउँछे आफू फेरी फेरी नायक बदल्छे । अव्यक्त विवशतामा र स्वार्थमा जेलिएका प्रेम यसरी विफलता र वियोगान्तमा अन्त हुन्छ भन्ने सन्देश दिएको छ ।

३.४.१२.२ चरित्र चित्रण

यस कथाको मुख्य चरित्र नरेश र प्रतिमा हुन् । जहाँ नरेशले अनुकूल पात्रको भूमिका निर्वाह गरेको छ भने प्रतिमाले प्रतिकूल चरित्र देखाएकी छे । धनी परिवारमा हुर्किएकी प्रतिमा जागिरे छे । केटाहरूसँगको पहिलो भेटमा नै प्रभाव जमाउन सफल हुन सक्ने प्रतिमा खराब आचरणको केटी हो । ऊ फेरी फेरीकन प्रेमीहरू बनाउँछे । सबैलाई प्रेम जालमा फसाएर आत्मीय प्रेमको स्वाङ्ग यसरी गर्छे “संसारमा कोही चोखो र पवित्र प्रेम छ भने सायद तिम्रो र मेरो हुनुपर्छ” (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४२) । चञ्चले स्वभावकी प्रतिमा असाध्यै राम्री नव यौवना पनि छ । त्यसैले सजिलै उसले केटाहरूको मन जित्न सक्छे ।

नरेश गाउँको सोभ्रो केटो हो । ऊ आर्थिक रूपले कमजोर भए पनि भावनाको धनी छ । ऊ इमान्दार तर महत्वाकाङ्क्षी थियो । त्यसैले प्रतिमाले धोका दिँदा ऊ तड्पिएको छ । उसलाई मानसिक तनाव उत्पन्न हुन्छ । पीर चिन्तामा यसरी रूमलिएको छ । ‘म निरूदेश्य कोठामा फन्फनी घुम्न थाल्छु’ (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४४) । तर उसले आफ्नो कर्तव्यलाई भने भुलेको छैन ।

यसरी थोरै पात्र र भिनो कथावस्तु दिएर नारीमात्र पुरुषवाट ठगिएका छैनन् । कयौं नारीहरूले पुरुषलाई पनि तड्पाएका छन् भने सन्देश यस कथाका चरित्रले देखाएका छन् ।

३.४.१२.३ परिवेश

यस कथामा सहरिया परिवेशको चित्रण छ । दुइ वर्षको समयावधि कथामा छ । पहिले गाउँमा नै बसेको नरेश केही वर्ष कलेज पढ्यो र विगत दुइ वर्ष देखि नियमित रूपमा प्रतिमासँगको प्रेममा फसेको छ । न्यून वर्गीय नरेशले कूलिन खालकी अफिसमा जागिरे ठिटीसँग प्रेम गरेको परिवेश कथामा उल्लेख गरिएको छ । उच्च वर्ग र निम्न वर्गको जीवनको द्वन्द्वात्मक अभिव्यक्ति कथामा छ । एउटी सभ्रान्त नवयौवना राम्री केटीले गाउँले सोभ्रो इमान्दार केटोलाई प्रेम जालमा फसाएर वाध्यता र विवशता भन्दै उसलाई धोका दिएर अर्को नायक बदलेकी प्रसङ्ग कथामा उल्लेख गरिएको छ ।

जस्तै “तिमी मेरो जीवनको सुरुमै नभेटिएर किन यति पछि भेटिएको ? (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४२) । नरेश भन्दा अगाडि पनि प्रतिमाले अरू केटाहरूसँग प्रेम गाँसेकी कुरा कथामा देखाइएको छ । नायक फेर्न पल्केकी प्रतिमाको विछोडबाट नरेश तड्पिएको पछुताएको र मानसिक द्वन्द्वमा फसेको प्रसङ्ग र परिवेशसँगै कथाको अन्त्य भएको छ ।

३.४.१२.४ दृष्टिबिन्दु

आत्मासंस्मरणात्मक शैलीमा लेखिएको यस कथामा नरेश र प्रतिमा बिचको प्रेम प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । प्रतिमाको नायक छान्ने खराब आचरण र प्रवृत्ति छ । प्रतिमाको विछोडमा तड्पिएको नरेशका मनमा मानसिक द्वन्द्व देखाइएको छ । “अब मलाई छटपटी भन् बढ्न थाल्छ, के गरू, कसो गरू जस्तो । म निरुद्देश्य कोठामा फन्फनी घुम्न थाल्छु” (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४५) । यसरी समग्र कथामा प्रथम पुरुष प्रधान रहेको आन्तरिक दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.१२.५ भाषाशैली

यस कथाको भाषा सरल र प्रवाहपूर्ण छ । आत्मासंस्मरणात्मक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथा मनोविश्लेषणवादी कथा हो । नरेश र प्रतिमा बिचको सम्वादात्मक प्रस्तुति कथामा छ । कथामा प्रयाप्त नाटकीयता पनि पाइन्छ । सरल स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगले कथामा अधिपत्य जमाए पनि छोटो छोटो प्रेमको प्रसङ्गमा कथ्य भाषा र अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोग ठाउँ ठाउँमा भेटिन्छ । जस्तै : संसारमा “ट्रयचुय लभ कही पनि छैन खाली स्वाग मात्र हो” (नायक फेरी बदलिन्छ, २०४५ : ४२) । यस्ता प्रयोगले कथालाई रोचक बनाएको छ । छोटो छोटो प्रश्नार्थक तथा सरल वाक्यांशको प्रयोगले कथालाई स्तरीयता प्रदान गरेको छ । कथा भाषाशैलीका दृष्टिकोणले उच्च र प्रभावकारी छ ।

३.४.१२.६ उद्देश्य

नायक फेरी बदलिन्छ कथा पुरुष समाख्यान भएको नारी कथा हो । कथामा खराब आचरण भएकी एक युवतीको चरित्रको चित्रण गरिएको छ । युवतीको नायक

बदले बानीले तड्पिएको युवकको मानसिक द्वन्द्वको प्रस्तुति कथाले गरेको छ । यस कथाले समाजमा पुरुषहरूको खराब विधि व्यवहारबाट मात्र महिलाहरू तड्पिएका छैनन् उनीहरूको आचरण र व्यवहारबाट पुरुषहरू पनि मर्माहित भएका छन् भन्ने कुरा देखाउनु नै कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.१३ केही क्षणहरू कथाको विश्लेषण

केही क्षणहरू कथा चरित्र प्रधान कथा हो । यस कथामा नारीमा अव्यक्त तवरमा रहेको पति संस्कारको विवेचना गरिएको छ । मनोवादको शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा नवयौवना नारीका अचेतन मनमाथि चेतन मनको विजय देखाइएको छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न कथा तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.१३.१ कथानक

केही क्षणहरू कथा मनोविश्लेषणवादी कथा हो । यस कथामा कथाकारले नारी मनका खुल्दुलीहरूलाई केलाउने जमर्को गरेकी छिन् । यौन अभाव र यौन कुण्ठाले विक्षिप्त भएकी नवयौवना हिन्दू संस्कारकी नारीको चेतन मन र अचेतन मनको प्रस्तुति कथाले गरेको छ ।

भरखरै विवाह बन्धनमा बाँधिंकी शकुनको पति अर्कै सहरमा जागिर खान्छन् । उनको साथमा लोग्ने नभएको हुँदा उनलाई यौन चाहनाले छटपटी पारेको छ । छुट्टीमा बेला बखत आइपुग्ने लोग्नेले ल्याइदिएका अति, महङ्गा गहनाहरू र लत्ता कपडालाई उसले मन भुलाउने बाहना वा जीवन धान्ने लगामका रूपमा मात्र हेरेकी छे । लोग्नेसँगको सामिप्यतामा भन्दा प्रतिक्षामा बढी तड्पिएकी छे । “उसले लोग्नेसँगको सामिप्यतामा त्यति समय बिताएकी छैन जति समय लोग्ने आउने प्रतिक्षामा बिताएकी छे” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४७) । यसैबिच साथी रविसँगको भेट र उसका बलिष्ठ बाहु पासको न्यानो स्पर्शले उसको चिसो शरीरमा आनन्दको अनुभूति हुन्छ । त्यस्तै उसका गाला र काननिर परेका रविको तातो वाफले उसलाई कुतकुत्याउँदो आनन्द प्राप्त भएको छ । “वर्षौँदेखि बगरमा फ्याँकिएको उसको चिसो शरीरमाकुतकुत्याउँदो एउटा आनन्दको सञ्चार गरिरहेछ” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४७) ।

त्यसैले उनी रविको त्यस खालको क्रियाकलापको विरोध गर्न सक्दिनन् न त स्वीकार गर्न नै सक्छिन् । उनको मन दुविधामा तड्पिएको छ । शकुनका चेतन र अचेतन मनका बिच द्वन्द्व भएको छ । आखिर उनका चेतन मनले नै अचेतन मनलाई जहिले पनि जितिदिन्छ । उनी रविको बाहु पासबाट फुत्किएर कोठामा पुगिन्छन् तर उनलाई छटपटी र पिडा हुन्छ । उनी अर्ध पागल भै हुन्छिन् विक्षिप्त भएर तड्पिन्छिन् ।

यसरी यौन रापले पिल्सिएकी र यौन कुण्ठामा तड्पिएकी ऊ परपुरुषको सामिप्यमा रहँदासम्म पनि आफूलाई दोषी सम्झन्छे । उसमा मानसिक कुण्ठा पैदा हुन्छ । छटपटी हुन्छ । ऊ यसरी अधैर्य बनेकी छे । आफैँमा आफैँलाई कोपछे, लुच्छे, हिरकाउँछे, आँखाभरी आँसु पारेर (केही क्षणहरू, २०४५ : ४८) । उसलाई ठूलो गलतिको महशुस हुन्छ । यतिबेला हिन्दू नारी आफ्नो अतृप्त इच्छा पूर्ति गर्ने सामर्थ्यता हुँदैनन् । बरू तिनीहरू पतिका फोटोमा समेत आँखा जुधाउन सक्दैनन् भन्ने यथार्थता केलाइएको छ । यसरी नारी मनका अव्यक्त तवरमा रहेका पति संस्कारलाई कथाले राम्ररी विवेचना गरेको छ ।

३.४.१३.२ चरित्र चित्रण

नारी यौवनका खुल्दुली, तृष्णा, अभाव र कुण्ठालाई मूल विषय बनाएर लेखिएको कथाकार पाण्डेको केही क्षणहरू कथा चरित्र प्रधान कथा हो । कथाकी मुख्य चरित्र शकुन हुन् । भरखरै विवाह बन्धनमा बाँधिइकी ‘शकुन’ यौनाभावमा पिल्सिएकी छे । तैपनि उसलाई पर पुरुषको सामिप्यताले मात्र भस्काएको छ । उसलाई बलिष्ठ पुरुषको हातको स्पर्शले पनि आनन्द प्राप्त भएको छ । ऊ प्रतिकार गर्न सक्दिन । शकुनले अनुकूल चरित्र देखाएकी छे । “आफ्नो लोग्नेको तस्वीरमा आँखा जुधाउन सक्दिन” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४८) । त्यस्तै कथामा रवि सहायक पात्रका रूपमा आएको छ । आफ्नै साथी माथि आशक्ति भाव देखाउने रवि शकुनको नव यौवनदेखि लालयित भएको छ । “आफ्नो बाहुपासमा कस्दै उसले भन्यो अब कहिले भेट्ने” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४८) । ऊ शकुनलाई प्रेम जालमा फसाउन खोज्छ । रविले कथामा प्रतिकूल चरित्र देखाएको छ । कथामा विमला तथा शकुनका लोग्ने, सौजन्य आदि शून्य पात्रका रूपमा आएका छन् ।

थोरै पात्रको प्रयोग भएको यस कथामा कथाकारले नारीका यौवनवयका कुण्ठाहरूलाई राम्ररी केलाएकी छिन् । साथै कथाले नारीहरूमा अव्यक्त भावमा पुरूष संस्कार वा पतिव्रत भाव झल्केको हुन्छ भन्ने कुराको पुष्टि गरेको छ ।

३.४.१३.३ परिवेश

केही क्षणहरू कथा सहरिया परिवेशमा लेखिएको कथा हो । काठमाडौंको नयाँबजार र यसको आसपासको सहरको परिवेशलाई कथाले अँगालेको छ । कथाकी मुख्य चरित्र शकुनले सामान किनमेल गरेर राती अबेर घर फर्किएकी छिन् । ट्याक्सीमा घर फर्कदै गर्दाको घटना कथामा छ । पतिको विछोडले तड्पिएकी शकुनका मनमा यौन अभाव, यौन कुण्ठा र छटपटीहरू छन् । शकुन जागिरे पतिसँग विछोड हुँदाका वाट्य द्वन्द्व छ भने भरखरै बिहे भएकी युवतीलाई यौन कुण्ठाका आन्तरिक द्वन्द्वले पनि सताएको छ । कथाले नारी मनका चेतन र अचेतन भावको राम्रो विवेचना गरेको छ । पर पुरूषको सामिप्यताले नारीहरूमा एक प्रकारको सक सक र क्षणिक रूपमा तातो अनुभव भएपनि डर त्रास र ग्लानीको भाव उत्पन्न हुन्छ । हिन्दू नारीहरू आफ्नो पतिको छायाँसँग वा फोटो सम्मले पनि डराउँछन् वा तर्सिन्छन् भन्ने यथार्थ परिवेशलाई कथाले राम्ररी केलाएको छ । जस्तै : ऊ “भित्तामा मुस्कुराइरहेको आफ्नो लोग्नेको तस्वीरसँग आँखा जुधाउन सकिदैन” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४९) ।

यसरी कथामा आदर्शोन्मुख यथार्थवादी परिवेशको विवेचना राम्ररी गरिएको छ । नवयौवना नारीका मानसिक संवेदनाको विश्लेषण कथामा गरिएको छ ।

३.४.१३.४ दृष्टिबिन्दु

चरित्र प्रधान रहेको यस कथामा भरखरै बिहे भएकी नवयौवना शकुनको आफ्नो पति सौजन्यसँगको विछोडको पिडालाई मूल विषय बनाइएको छ । सौजन्य र शकुन दुबैको पुरानो साथी रविसँगको सामिप्य र उनले देखाएको शकुनप्रतिको आशक्ति भावले कथालाई कौतुहलपूर्ण बनाएको छ । शकुन आफैँ उसका क्रियाकलापलाई समर्थन वा विरोध गर्न सकिरहेकी छैन । “उसको हातमाथि बलिष्ठ हात ऊ विरोध

गर्न खोज्छे तर कुत्कुत्याउँदो आनन्द प्राप्त भेरहेको छ ।”दुविधामा पर्दै हातहरूलाई यसै राखुँ वा हराऊँ (केही क्षणहरू, २०४५ : ४७) ।

शकुनका यिनै मानसिक द्वन्द्वलाई केलाउने सन्दर्भमा कथामा तृतीय पुरूषको शैली वाह्य दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ । त्यसैले प्रस्तुत कथामा वाह्य दृष्टिबिन्दु रहेको छ ।

३.४.१३.५ भाषाशैली

प्रस्तुत कथाको भाषाशैली सरल र सहज छ । छोटो र भिनो कथावस्तु रहेको यस कथामा थोरै पात्रहरू छन् । प्रत्यक्ष कथन ढाँचामा छोटो छोटो वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको छ । जस्तै : “शकुन लुरूक्क हुन्छे । एकै क्षणमा घर आइपुग्छे चैतको हुरी जस्तै हुरिएर” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४८) कथा रैखिक ढाँचामा अगाडि बढेको छ । स्तरीय भाषिक प्रयोग भएको यस कथामा कथ्य भाषाको प्रयोग भएको छैन । कथामा आएका कि, पो, नै, है, ल जस्ता निपातले कथालाई स्वादिलो र स्तरीय बनाएको छ । मनोवादको शैलीमा लेखिएको यस कथाले नारी मनका द्वन्द्वहरूलाई राम्ररी केलाएको छ ।

३.४.१३.६ उद्देश्य

केही क्षणहरू मनोविश्लेषणात्मक कथा हो । नारी यौनाभाव, कुण्ठा, छटपटी, तृष्णा तथा आशक्तिका भावहरू प्रस्तुत गरिएको यस कथामा चेतन मन र अचेतन मन बिचको द्वन्द्वलाई विश्लेषण गरिएको छ । नारीको अचेतन मनको यौन अभाव यौनकुण्ठा, यौन चाहना जस्ता मानसिक द्वन्द्वलाई केलाउनु नै कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

३.४.१४ ‘तोक’ कथाको विश्लेषण

तोक कथा कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत तेह्रौँ तथा अन्तिम कथा हो । सामाजिक विकृति र विसङ्गतिको कारण गरीबी बेरोजगारी अभाव र अशिक्षालाई मानिएको छ । वर्गीय समाजको चित्रण गरिएको यस कथामा गरीबीका बाध्यता विवशता र हीनताबोधको यथार्थ चित्रण प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत कथालाई निम्न लिखित कथा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.१४.१ कथानक

कथाकार सीता पाण्डेको **बन्धकी खुशीहरू** कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत अन्तिम कथा **तोक** हो । फ्रायडवादी मनोविज्ञानमा आधारित यस कथामा विकृति, विसङ्गतिको मुख्य कारण गरीबीलाई मानिएको छ । कथाले गरीबहरूका विवशता र वाध्यताहरूको कारुणिक चित्र प्रस्तुत गरेको छ । एउटी नारी आफ्नो परिवारको भरण पोषणका लागि देह व्यापार गर्न वाध्य भएकी छे । उता लोग्ने चाहिँ पत्नीको देह बेचिएको टुलुटुलु हेर्न वाध्य भएको कारुणिक विवशतालाई कथाले यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको छ ।

कथामा न्यून वेतन भएका तल्लो स्तरका कर्मचारीहरूका दीनहीन अवस्थाको चित्रण गरिएको छ । अफिसको दर्ता चलानी गर्ने तृतीय श्रेणीकी कर्मचारी ठिटी र अन्य कागजातहरू 'तोक' लगाउँन हाकिम कहाँ पटक पटक पुग्नु पर्ने हुन्छ । त्यस्ता कर्मचारीहरू प्रायः अस्थायी हुने गर्छन् । घरको आर्थिक अवस्था अत्यन्तै दयनीय भएका ती कर्मचारी घर खर्च टार्न र आफ्नै दैनिक गुजाराका लागि मासिक तलबले पुग्दैन । अझ ती कर्मचारीका जागिर कति समय रहने भन्ने कुराको निर्णय हाकिमकै हातमा हुन्छ । त्यसैले त्यस्ता कर्मचारीहरू हाकिमका खेलौना बन्न विवश हुन्छन् । “जागिरमा जाँदैमा भोक र यौवन पनि त हराउँदैनथ्यो त्यसैले पहिलो शान्त पार्न ऊ चाहन्थी दोस्रोमा आपसमा सम्झौता हुन्थ्यो” (तोक, २०४५ : ५०) ।

चाहे ती छोरीहरू हुन् वा बुहारी सबैका अवस्था उस्तै हुन्छ । यस्ता कर्मचारीहरू अभावकै कारण आफ्नो दैनिक गुजारा चलाउन देह व्यापार गर्न वाध्य हुन्छन् । अझ कारुणिक त तिनीहरूको इज्जत लुटिएको टुलुटुलु हेर्न विवश हुन्छन् तिनका अभिभावकहरू । आफ्नो अस्थायी जागिर खोसिएपछि वा हाकिमको मनोरञ्जन पूरा भएपछि फालिएकी एउटी युवति विवाह बन्धनमा बाँधिएपछि पनि उस्तै समस्यामा पिल्सिएकी छे । आफ्नो लोग्नेलाई टि.वी रोगले ग्रस्त पारेपछि उसलाई औषधी खुवाउन तथा विहान बेलुकाको छाक टार्न समेत ती युवतिको सामर्थ्य हुँदैन । तिनले ग्राहकको खोजी गर्दै आफ्नो देह व्यापार गरेर पैसा कमाउन पर्ने वाध्यता आइपुग्छ । उता जीवन र मृत्युको दोसाँधमा रहेका तिनका श्रीमान् आफ्नै अगाडि श्रीमतिको इज्जत लुटिएको टुलुटुलु हेर्न विवश हुन्छन् । “हाकिम साहेबले औषधीको पैसा त छाडिदिनु भो” (तोक,

२०४५ : ५४) । जीवन जीउने कुनै उपाय नभएपछि यस्तो निच व्यवहार गर्न तिनीहरू बाध्य भएका हुन् । दुःखी, असहाय, गरिबहरूको यस्तै कारुणिक जीवनको यथार्थ प्रस्तुति कथाले गरेको छ ।

३.४.१४.२ चरित्र चित्रण

घटना प्रधान यस कथाका मुख्य चरित्र अफिसका हाकिम साहेब र एउटी महिला कारिन्दा हुन् । जो आफ्नो दैनिक गुजारा टार्न एक छाक खान र एकसरो लगाउन समेत देह व्यापार गर्न विवश भएकी छे । 'ऊ' अर्थात् कारिन्दा कथाकी वर्गीय पात्र हुन् । देह व्यापारमा लागेकी यी पात्रले चरित्रका कारणले होइन गरीबीका कारणले जीवीकोपार्जनका लागि देह व्यापार गरेकी छे । अर्का पात्र अफिसका हाकिम सामन्ति वर्गका नायक हुन् । जो पैसाको आडमा विलासी जीवन बिताउँछन् । तिनीहरू समान र कानुनभन्दा माथि हुन्छन् । हुने खाने पैसावाल भएकै कारण तिनीहरूले समाजमा विकृति विसङ्गति भित्र्याउँछन् । "दुइ चार घण्टा त्यहाँ बसिसके पछि सधैं भैं मानसिक हल्का र शारीरिक शिथिलता बोकेर घर फर्किन्थे (तोक, २०४५ : ५४) । अन्याय अत्याचार र शोषण गर्छन् । भोग विलासमा लिप्त रहने यस्ता पात्रहरू प्रतिकूल पात्रहरू हुन् ।

कथामा आमा बाबु र कारिन्दा महिलाकी श्रीमान् सहायक पात्रका रूपमा आएका छन् । सोभा र निमुखा यी पात्रहरू जीवन जीउनका लागि आफ्ना स्वाभिमानहरू गुमाइ रहेका छन् । आर्थिक विपन्नताकै कारणले यिनीहरूले आफू माथि भएको अन्याय अत्याचार सहनु पर्छ । ठूला बडाहरूले आफ्नै आँखा अगाडि गरेका कृत्यहरूलाई सहजै स्वीकार गर्न यिनीहरू विवश छन् । कथामा आर्थिक विपन्नताको अत्यन्तै कारुणिक चित्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.१४.३ परिवेश

प्रस्तुत कथाले सहरिया परिवेशको चित्रण गरेको छ । कथामा राजधानी सहर काठमाडौंको असन बजार रत्नपार्क गणेश स्थान आदि ठाउँ र काठमाडौं बाहिरका स्थानमा त्रिसुलीको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ ।

निम्न वर्गीय जनजीवनको कारूणिक चित्रलाई कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । समाजमा रहेका दुइ वर्ग शोषक र शोषित वर्ग बिचको द्वन्द्वलाई कथाले राम्ररी केलाएको छ । हाकिम साहेबले सामान्ति शोषक वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् भने कारिन्दा आइमाई, आमा, बुबा र उसका विरामी श्रीमान् शोषित वर्गका पात्र हुन् । कथाको मुख्य चरित्र कारिन्दा आइमाई आफ्नो दैनिक गुजारा चलाउन तथा विरामी लोग्नेको औषधी उपचार गर्न कै लागि देह व्यापार गर्न बाध्य भएकी छे । उसको लोग्ने आफ्नै अगाडि आफ्नी श्रीमतिको इज्जत लुटिदा र बेचिदा समेत चाल नपाएभैं गरी बस्न बाध्य भएको छ । “उसको लोग्ने केही बोल्दैन । केवल निर्जन आँखाले भैं एक नाससित हेरिरहन्छ, मानौं ऊ पनि दयाको भीख मागिरहेछ” (तोक, २०४५ : ५४) । उसको यो आर्थिक दरिद्रताको पराकाष्ठा हो । यसरी कथाले आर्थिक विपन्नता र अभावले मान्छेले आफ्नो स्वाभिमानलाई गुमाउनु परेको तथा अस्मितालाई शोषक र सामान्तको हातमा बुझाउनु परेको कटु यथार्थता र बाध्यतालाई अत्यन्तै कारूणिक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.४.१४.४ दृष्टिबिन्दु

कथाकार सीता पाण्डेको तोक वर्गीय कथा हो । यस कथामा गरीबी र अभावले आफ्नो अस्मिता बेचन बाध्य भएकी नारीको कारूणिक अभिव्यक्तिको अभिलेख छ । जीवीकोपार्जनका लागि आफ्नै अफिसका हाकिमलाई देह व्यापार गराएकी छे । समाजका यस्तै विसङ्गति केलाउने सन्दर्भमा कथामा तृतीय पुरूषको शैली प्रयोग गरिएको छ । सम्वादका क्रममा हाकिम स्वयम्का बोलीहरू प्रथम पुरूषको कथन ढाँचामा आएको छ । त्यसैले प्रस्तुत कथामा आन्तरिक र बाह्य दुबै ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ ।

३.४.१४.५ भाषाशैली

सीता पाण्डेको तोक कथामा भिनो कथावस्तु थोरै पात्रको प्रयोग भएको छ । समाजमा आर्थिक असमानता र अभावबाट सिर्जना भएका बाध्यता, विवशतालाई कथाको मूल विषय बनाइएको छ । एउटी न्यून वेतन कर्मचारीले आफ्नो दैनिक गुजारा चलाउन समेत निकृष्ट कार्य गर्न बाध्य भएकी विवरणलाई कारूणिक शैलीमा प्रस्तुत

गरिएको छ । कथामा नारीका समस्याहरू र तिनले समाजमा भोग्नु परेको पिडा र मर्मको यथार्थ प्रस्तुति संवादात्मक शैलमा अभिव्यक्त गरिएको छ । “आप हामीलाई नखुवाउनुहोस् । सरलाई फूसद भए हिड्नुहोस् त घरैमा खुवाउँछु” (तोक, २०४५ : ५२) । छोटो छरितो संवादले कथालाई बढी रोचक बनाएको छ । त्यस्तै कथामा त, नि, है, हँ, अँ जस्ता निपातको प्रयोग गरिएको छ । कथाको भाषाशैली सरल र सहज छ ।

३.४.१४.६ उद्देश्य

तोक वर्गीय चरित्रका आधारमा लेखिएको कथा हो । यस कथामा एउटी न्यून वेतन कर्मचारीको दुर्दशाको चित्रण छ । दर्ता चलानीको फाँटमा कार्यरत ती महिला कर्मचारी पटक पटक पत्रमा तोक आदेश लगाउन अफिसका हाकिमका टेबुलमा पुग्नु पर्दछ । उनीहरू अफिसमा र आफ्नै घरमा कतै पनि सुरक्षित छैनन् । आर्थिक अभावका कारण जीवन जिउनकै लागि तिनले देह व्यापार जस्तो घृणित कार्य गर्नु पर्दछ । उनी आफ्नै हाकिमबाट उनी पटक पटक लुटिएकी छिन् । यिनै मूल भाव बोकेको तोक कथाको मुख्य उद्देश्य सामाजिक विसङ्गति र विकृतिको मुख्य कारण आर्थिक पक्ष पनि हो भन्ने आधार प्रस्तुत गर्नु रहेको छ ।

३.५ बन्धकी खुशीहरू सङ्ग्रहको समग्रकथाको मूल्याङ्कन

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत सम्पूर्ण कथाहरूको बाह्य कथा तत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिसकिएको छ । यहाँ तिनै समग्र कथाहरूको आन्तरिक विधातात्विक आधारमा मुल्याङ्कन गरिएको छ ।

३.५.१ कथानक

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्गृहीत १३ वटा कथाहरू मध्ये अधिकांश कथाहरूको कथानक नारी दुर्नीयतिका कारणहरू खोज्नु रहेको छ । प्रस्तुत कृतिका हिंस्रक शहर, एक टुक्रा, उज्यालोको खोजी र घुर धुस्सा र चिसो वस्ती नारी इतरका मानवीय दुर्नीयतिको कथाहरू हुन् । यस बाहेक नन्दवीर, सुन्दरीया, ज्वरो पर्खाल, अनुपमा, स्थिति, निषिद्ध, प्रतिघातहरू, नायक फेरि बदलिन्छ, केही क्षणहरू, तोक आदि दश वटा कथाहरूमा नारी दुर्नीयतिका कारणहरू खोज्ने कोशिश गरिएको छ । यी कथाहरू

नारीका अन्तर कुनाको चेतन मन र अचेतन मन विचको द्वन्दलाई केलाउने जमको गरिएको छ । कथामा नारीका आन्तरिक मनको प्रदुषित पर्यावरणको छानविन र मार्मिक प्रस्तुत गरिएको छ ।

मुलतः बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहका कथाहरूमा यौन मनोविश्लेषणात्मक कथानकको समायोजन गरिएको छ ।

३.५.२ चरित्र चित्रण

कथा मानवीय जीवनको वर्णन हो । यसले मानव जीवनको वर्णन चरित्र मार्फत गर्दछ । तसर्थ चरित्र कथाको प्रमुख अङ्ग हो । प्रस्तुत बन्धकी खुशीहरू कथामा प्रयोग गरिएका पात्र वा चरित्रको विवरण निम्न तालिकामा देखाइएको छ :

बन्धकी खुशीहरू कथाका पात्रहरूको वर्गीकरण

कथा	पात्रहरू	लिङ्गको आधारमा	कार्यको आधारमा	स्वभावको आधार	जीवनको चेतनाका	प्रकृतिको आधार	अन्य आधार
१ नन्दवीर	नन्दवीर	पुरुष	प्रमुख	गतिशील	वर्गीय	अनुकूल	
	म	नारी	प्रमुख	गतिशील	वर्गीय	अनुकूल	
	प्रदीप	पुरुष	सहायक	गतिहीन	वर्गीय	प्रतिकूल	
	अफिसका साथीहरू		शून्य	गतिहीन	वर्गीय	प्रतिकूल	
	रमाकान्त, सुब्बाकी छोरी, कमली	-- ---	शुच्य	गतिहीन गतिहीन			
२ सुन्दरीया	सुन्दरीया	नारी	मुख्य	गतिशील	निम्न वर्गीय	प्रतिकूल	छोरी
	दुःखना	पुरुष	मुख्य	गतिशील	मध्यम वर्गीय	अनुकूल	बाबु
	जोगेन्द्र	पुरुष	सहायक	गतिहीन	निम्न वर्गीय	अनुकूल	पान पसले
	आमा	नारी	मुख्य	गतिशील	---	अनुकूल	आमा
	ठिटाहरू	पुरुष	नेपथ्य	गतिहीन	---	प्रतिकूल	
	दौतरीहरू	नारी	अमुक	गतिहीन	---	प्रतिकूल	
३ ज्वरो	म	नारी	मुख्य	गतिशील	मध्यम वर्गीय	अनुकूल	आमा
	छोरी	नारी	मुख्य	गतिशील	मध्यम वर्गीय	अनुकूल	छोरी
	दिदी	नारी	सहायक	गतिहीन	मध्यम वर्गीय	प्रतिकूल	आमाका साथी
	साथीहरू	नारी	सहायक	गतिहीन	मध्यम वर्गीय	प्रतिकूल	

	स्वास्नी मान्छे कलेजका साथीहरू बैंकको पियन	नारी नारी नारी पुरुष	सहायक सहायक सहायक अमुक	गतिहीन गतिहीन गतिहीन गतिहीन	मध्यम वर्गीय मध्यम वर्गीय मध्यम वर्गीय व्यक्ति	प्रतिकूल प्रतिकूल प्रतिकूल प्रतिकूल	छोरीका साथीहरू खराब आचरण
४ पर्खाल	म ऊ	नारी पुरष	मुख्य सहायक	गतिशील गतिहीन	प्रतिनिधि अमुक	अनुकूल प्रतिकूल	श्रीमती श्रीमान
५ हिंस्रक शहर	फ्याउरो, सिंह भारदारहरू मानिसहरू	जनावर -- --	मुख्य सहायक शूच्य	गतिशील गतिहीन गतिहीन	प्रतिनिधी अमुक अमुक	अनुकूल प्रतिकूल अनुकूल	
६ अनुपमा	अनुपमा वैनी युवक भूस्याहा कुकुर	महिला महिला पुरुष जनावर	प्रमुख शूच्य शूच्य शूच्य	गतिशील गतिहीन गतिहीन गतिहीन	व्यक्तिगत व्यक्तिगत व्यक्तिगत व्यक्तिगत	अनुकूल अनुकूल प्रतिकूल प्रतिकूल	
७ एक टुक्रा उज्यालोको खोजी	तिनीहरू (नेपाली जनता) प्रकाश -क्रान्ती) युवा, बूढा, बुढी, बालक तन्नेरी ,तरुनीहरू	मानवेत्र मानवेत्र दुवै	प्रमुख अमुक प्रमुख शूच्य	गतिशील गतिशील गतिहीन	समुह समुह	अनुकूल प्रतिकूल अनुकूल	
८ घुर धुस्सा र चिसो वस्ती	अर्धनग्न मान्ने जस्तो बुढो मुखिया, (सामन्त) गाउँले केटाकेटी आमा बालक	पुरुष पुरुष पुरुष महिला पुरुष	प्रमुख सहायक गौण गौण गौण शूच्य	गतिशील गतिहीन गतिहीन गतिहीन गतिहीन गतिहीन	सामाजिक व्यक्तिगत समुह समुह व्यक्ति व्यक्ति	अनुकूल प्रतिकूल अनुकूल अनुकूल अनुकूल	
९ स्थिति	प्रदीपा रमेश ऊ हाकिम	महिला पुरुष पुरुष पुरुष	मुख्य गौण गौण शूच्य	गतिशील गतिहीन गतिहीन गतिहीन	व्यक्ति व्यक्ति व्यक्ति व्यक्ति	अनुकूल प्रतिकूल प्रतिकूल प्रतिकूल	

	होटेलको वेटर	पुरुष	शूच्य	गतिहीन	व्यक्ति	प्रतिकूल	
१०	स्मिता	महिला	मुख्य	गतिशील	व्यक्ति	अनुकूल	
निपिद्ध	लग्ने	पुरुष	गौण	गतिहीन	व्यक्ति	प्रतिकूल	
प्रतिघातहरू	खबर ल्याउने मान्छे,	पुरुष	गौण	गतिहीन	व्यक्ति	प्रतिकूल	
	बाटो हिड्ने तरूनी,		शूच्य	गतिहीन		प्रतिकूल	
	केटीहरू		शूच्य	गतिहीन		प्रतिकूल	
	कुकुर पाल्ने मान्छेहरू,		शूच्य	गतिहीन		प्रतिकूल	
	नातेदार,		शूच्य	गतिहीन		प्रतिकूल	
	भाइका साथीहरू		शूच्य	गतिहीन		प्रतिकूल	
११	नरेश	पुरुष	मुख्य	गतिशील	व्यक्ति	अनुकूल	प्रेमी
नायक फेरि	प्रतिमा	महिला	मुख्य	गतिशील	व्यक्ति	प्रतिकूल	प्रेमीका
बदलिन्छ							
१२	शकुन	महिला	प्रमुख	गतिशील	व्यक्ति	अनुकूल	
केही क्षणहरू	रवि	पुरुष	सहायक	गतिशील	व्यक्ति	प्रतिकूल	
	सौजन्य	पुरुष	शूच्य	गतिहीन	व्यक्ति	अनुकूल	
	विमला	महिला	शूच्य	गतिहीन	व्यक्ति	अनुकूल	
१३	कारिन्दा आइमाई	महिला	मुख्य	गतिशील	वर्गीय	अनुकूल	
लोक	हाकिम	पुरुष	मुख्य	गतिहीन	व्यक्ति	प्रतिकूल	
	बाब आमा		सहायक	गतिशील	वर्गीय	अनुकूल	
	कारिन्दाको श्रीमान	पुरुष	सहायक	गतिशील	वर्गीय	प्रतिकूल	

३.५.३ परिवेश

कथा समाजको वयानको आलेखन हो । यसले समाजको वर्णन परिवेश मार्फत गर्दछ । कथाले देश काल र परिवेशलाई आत्मसाथ गरेको हुन्छ । परिवेश मार्फत नै कथा त्रासद, कामद, सरल वा जटिल बन्दछ । परिवेशलाई सहरिया र ग्रामीण गरि दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ ।

परिवेशको विश्लेषण पनि कथाको विधातात्विक विश्लेषण गर्ने क्रममा माथिनै चर्चा भएको हुँदा यहाँ सामान्य चर्चा गरिएको छ ।

बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहमा ग्रामीण र सहरी दुवै परिवेशको चित्रण छ । यस कथा संग्रहमा सङ्गृहीत कथा मध्ये ज्वरो र घुर धुस्सा र चिसो वस्ती दुइवटा कथाहरू ग्रामीण परिवेशका छन् । यस्तै पर्खालले पुरातनवादी रीति र संस्कृतिको विरोध गरेको छ भने, एक टुक्रा उज्यालोको खोजी कथाले मानवीय दूर्नीयतिका त्रासदीपूर्ण घटनाको उल्लेख गर्दै राजनैतिक परिवेशलाई अँगालेको छ । अन्य नौ वटा कथाहरू नन्दवीर, सुन्दरीया, अनुपमा, स्थिति, निषिद्ध प्रतिघातहरू, नायक फेरी बदलिन्छ, केही क्षणहरू र तोक आदि कथाले सहरीया कथाको चित्रण गरेका छन् ।

३.५.४ दृष्टिविन्दु

कथा रचना गर्दा कथाकार जुन ठाउँमा उभिन चाहेको छ त्यो कथाको दृष्टि विन्दु हो । कथामा प्रथम पुरूष प्रदान रहेमा आन्तरिक दृष्टिविन्दु र द्वितीय वा तृतीया पुरूष प्रदान रहेमा वाह्य दृष्टिविन्दु भनिन्छ ।

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहमा आन्तरिक र वाह्य दुवै दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत कथाहरू मध्ये नन्दवीर ज्वरो र पर्खाल आन्तरिक दृष्टिविन्दु रहको कथा हो । सुन्दरीया, हिंस्रक शहर, अनुपमा र एक टुक्रा उज्यालोको खोजी कथाहरूमा वाह्य दृष्टिविन्दु छ । त्यस्तै नायक फेरी बदलिन्छ, निषिद्ध प्रतिघातहरू, केही क्षणहरू तथा, तोक कथामा आन्तरिक र वाह्य दुवै दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

३.५.५ उद्देश्य

कुनै पनि रचनाको शीर्षक महत्वपूर्ण हुन्छ । कथा विधामा कथा शीर्षकलाई कथाको मेरूदण्डको रूपमा हेरिन्छ । कथामा शीर्षककै परिधिभित्र विषयवस्तु परिवेश चरित्रचित्रण भाषा शैली आदि कथाका तत्वहरू घुमिरहेका हुन्छन् । बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहमा सङ्गृहीत सबै कथाहरूको शीर्षक सार्थक छैन । यहाँ तिनै कथाहरूको शीर्षकलाई समग्रतामा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहमा १३ वटा कथा सङ्गृहीत छन् । ती मध्ये स्थिति कथामा पतिसँग असन्तुष्ट रहेकी नारीको मन छाम्ने कोसिस गरिएको छ ।

तर कथाको शीर्षकले समग्र विषयवस्तुलाई छुन सकेको छैन । त्यसैले उक्त कथाको शीर्षक सार्थक छैन । त्यस्तै निषिद्ध प्रतिघातहरू कथामा लोग्नेप्रति अविश्वास गरेकी स्त्रीको मनोदशाको चित्रण गरिएको छ । कथामा अनावश्यक गन्थन गरिएको छ । कथाको आदि मध्य र अन्त्यको अन्विति मिलेको छैन । त्यसैले उक्त कथाको शीर्षक पनि सार्थक देखिदैन भने अन्य सबै कथाहरूको शीर्षक सार्थक छ । यस कथा संग्रहमा सङ्गृहीत नन्दवीर, ज्वरो तोक, आदि कथाहरू उत्कृष्ट मनोवैज्ञानिक कथा हुन् ।

३.६ निष्कर्ष

कथा मानव जीवनको पूर्वाद्धको कविला युग देखिनै प्रारम्भ भएको मानिन्छ । त्यति बेलाका वनमनुज पनि कथा भन्ने र सुन्ने गर्थे नेपाली कथाको पनि पौराणिक काल श्रुति परम्परामा नै आधारित थियो । यसको लेख्य रूप उन्नाइसौं शताब्दीको शाहकालबाट प्रारम्भ भएको देखिन्छ । नेपाली कथाको विकासक्रममा पूर्वीय र पाश्चात्य दुबै साहित्यबाट केही न केही तत्त्व ग्रहण गरी आधुनिकतातिर लम्किएको तथ्य भेटिन्छ ।

पत्रपत्रिकाको प्रकाशन सँगसँगै नेपाली कथा विधाले पनि आधुनिकतालाई आत्मासाथ गरेको ठोक्नु गर्न सकिन्छ । नेपाली कथा विधाले गुरुप्रसाद मैनालीको नासो कथा सङ्ग्रहको प्रकाशनबाटै आधुनिकताको श्रीगणेश भएको हो भन्ने मतले नै अहिले सर्वाधिक महत्त्व पाएको छ । अतः नेपाली कथा विधाको आधुनिक काल आदर्शोन्मुख यथार्थावादी धारालाई पच्छयाउँदै विकसित भएको देखिन्छ । कथा विधाको यिनै घुम्ती र मोडहरू पार गर्दै सर्वप्रथम विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले फ्रायडवादी सिद्धान्तको अनुसरण गरेका हुन् । उनले नै नेपाली साहित्यमा यौन मनोविज्ञानवादी कथाहरूको विजारोपण गरी आफूलाई प्रथम यौन मनोविश्लेषणवादी कथाकारको रूपमा परिचित गराएका हुन् । कोइरालाले मानिसका मनका दमित यौनावेगको ज्वारभाटलाई चेतन मन र अचेतन मनको तहसम्म विश्लेषण गरी रतिरागात्मक प्रवृत्ति र कामेक्षालाई शिष्ट र श्लील ढङ्गमा प्रस्तुतीकरण गरेका छन् । यसै परिप्रेक्ष्यमा आफ्ना सहवर्ती कथाकारहरूकै हराहारीमा देखा पर्ने एउटी प्रतिभा कथाकार सीता पाण्डे हुन् ।

कथाकार सीता पाण्डे बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको प्रकाशन गरी नेपाली कथाको मनोविज्ञानको क्षेत्रमा स्थापित नारी कथाकारको पङ्तिमा उभिएकी हुन् । उनको असजिला खुशीहरू कथा तथा कविता सङ्ग्रहको रूपमा र बन्धकी खुशीहरू कथाहरू मात्र सङ्कलन गरिएको कृति हो । यस कृतिमा उनका १३ वटा कथाहरू सङ्गृहीत छन् । मनोभावना अनुभूति, एषणा, तिर्सना र सकसकलाई मूल आधार बनाई अभिव्यक्त गरिएको छ ।

सीता पाण्डेका बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत तेह्रवटा कथाहरू मध्ये हिंस्रक शहर, एक टुक्रा उज्यालोको खोजी, घुर धुस्सा र चिसो वस्ती जस्ता कथाहरूले मानवीय दुर्नीयतिका पक्षहरूलाई खोतल्ने जमर्को गरेका छन् । उनका बाँकी दशवटा कथाहरूमा भने नारी दुर्नीयतिका भावहरू पोखिएका छन् ।

यसरी बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा कथाकार सीता पाण्डे मनोविश्लेषणवादी कथाकारका रूपमा उभिएकी छिन् ।

परिच्छेद चार

'बन्धकी खुशीहरू' कथा सङ्ग्रहको प्रवृत्तिगत विश्लेषण

४.१ विषय प्रवेश

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको कथातत्त्वको आधारमा विस्तृत विश्लेषण भइसकेको छ । यस परिच्छेदमा उक्त कथाहरूलाई कथागत प्रवृत्तिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२ प्रवृत्ति

सीता पाण्डेका कतिपय कथाहरू मनोविश्लेषणमा आधारित छन् । यस सङ्ग्रहमा भएका उनका कतिपय कथाहरू चाँहि सामाजिक मर्यादा र सीमा भित्र रहेका छन् केही कथाहरू भने वर्गीय र चिन्तनमा आधारित छन् । यस कथा सङ्ग्रहमा कथाकार पाण्डेका कतिपय कथाहरू स्वैर कल्पनामा आधारित भएर पनि लेखिएका छन् । केही कथाहरूका शिल्पगत प्रवृत्ति केलाउँदा ती निबन्धात्मक कृति जस्ता देखिन्छन् । उनका कथाहरूमा भाषा शैली र शिल्पका दृष्टिले पनि फरक फरक प्रवृत्ति देखिएका छन् ।

कथाकार पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूलाई निम्न लिखित प्रवृत्तिगत आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

- १) मनोवैज्ञानिक र यौन मनोवैज्ञानिक
- २) सामाजिक यथार्थको चित्रण
- ३) वर्गीय चेतनाको प्रयोग
- ४) स्वैर कल्पनाको प्रयोग
- ५) निबन्धात्मक कथा लेखन
- ६) मनोविश्लेषणात्मक र प्रतीकमय भाषा शैलीको प्रयोग

४.३ मनोविश्लेषण र यौन मनोविश्लेषणको प्रयोग

मानव मनको रौचिरा विश्लेषण गरिएका कथाहरू मनोविश्लेषणात्मक कथाहरू हुन् । यस्ता कथाहरूमा मानव मनका विविध पाटा र पक्षको विश्लेषण गरिन्छ ।

युवा युवतीका यौवन मनको विश्लेषण गरिएको कथा यौन मनोविश्लेषणमा आधारित कथाहरू हुन् । विश्व साहित्यमा यौन मनोविज्ञानको प्रयोग गर्ने प्रथम प्रयोक्ता सिगमण्ड फ्रायड हुन् । “यौन मनोविज्ञानको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि केलाउँदा सिगमण्ड फ्रायड यस सम्प्रदायका संस्थापक हुन् ।” (भण्डारी, २०५८ : ११) । जतिबेला फ्रायडवादी सिद्धान्त विश्वमा देखा पऱ्यो । त्यतिबेला संसारकै शिक्षित जगतमा ठूलो हलचल पैदा भयो । उनको विचारको सर्वत्र विरोध र प्रशंसा दुबै भए । फ्रायड स्वयमूले आफ्नो जीवनमा यसको विरोध र खण्डन सुने तथा समर्थन र प्रशंसा पनि पाए । आखिर उनको विचारले समाजमा अमिट छाप पऱ्यो । विश्वभर मान्यता प्राप्त गऱ्यो ।

फ्रायडले मानवलाई सर्वाधिक महत्त्व दिएर आफ्नो सिद्धान्तको प्रतिपादन गरेका छन् । उनका अनुसार मान्छेको मन र शरीरको अलग अलग अस्तित्व हुँदैन । सम्पूर्ण शरीरको प्रक्रियाको सम्बन्ध मनसँग हुन्छ । अर्थात् “जीवको शरीरले जुन प्रक्रिया गर्दछ त्यो नै मन हो” (भण्डारी, २०५८ : ३०) ।

फ्रायडवादी मनोविज्ञानमा मनको विभिन्न पक्षको विश्लेषण गरिएको छ । फ्रायडले मानिसको मनको आकारात्मक पक्षको तिन चरणमा विभाजन गरी अध्ययन गरेका छन् । चेतनमन अबचेतन मन र अचेतन मन । फ्रायडले चेतन मनलाई मानिसको सबैभन्दा सानो खण्ड मानेका छन् । यो जहिले पनि वर्तमानसँग सम्बन्धित हुन्छ । यो मानव मनको त्यो स्तर हो जहाँ अतीतका सबै घटनावलीहरू स्मरणका रूपमा आउँछ र यसले भविष्यप्रति सचेत गराउँछ । “यो मन मानिसको भित्री जीवनसँग भन्दा बाहिरी जीवनसँग बढी सम्बन्धित हुन्छ (ढकाल, २०५६ : ४१) । चेतन मनले मानिसलाई सामाजिक मान्यताको आधारमा कार्य गर्न प्रेरित गर्छ ।

अवचेतन मन फ्रायडको मनको आकारात्मक पक्षको दोस्रो भाग हो । यो मानिसका अर्धचेतन मनका दमित इच्छाहरूलाई चेतनमनसम्म पुऱ्याउने मार्ग वा सङ्घर्षको अवस्था पनि यही नै हो । मनोवैज्ञानिक कथात्मक कृतिहरूमा मानसिक द्वन्द्व, स्वप्न सिद्धान्त, प्रतीक विधान, यौन सिद्धान्तको भूमिका जस्ता विषयहरूको अध्ययनका लागि अवचेतन मनोवृत्तिको खोजी गरिन्छ । “मानिसको मनको अवचेतन अवस्था ज्यादै क्षणिक हुन्छ” (पाण्डे, २०६६ : ६८) ।

फ्रायडको अनुसार मानिसको सबैभन्दा बलियो मन अचेतन मन हो । या मन सामाजिक नीति, मर्यादा र अनुशासन भन्दा बाहिर रहन्छ । मानिसको अचेतन मन भित्र असङ्ख्या दमित इच्छाहरूको विशाल भण्डार रहन्छ (पाण्डे, २०६६ : ६८) । अचेतन मन कामकेन्द्रित वा वासनाजन्य इच्छाहरूमा केन्द्रित हुन्छ । मानिसको यौन जीवनका र दमित इच्छाहरूको पूर्ति पक्षको अस्तित्वलाई स्वीकार गर्दै फ्रायडले अचेतन मनको विस्तृत विश्लेषण गरेका छन् । उनले साहित्यलाई अचेतन मनको सहयात्रीका रूपमा हेरेका छन् । यो मन मानिसका दमित इच्छा आकांक्षाको भण्डार हो । मान्छेका दमित भावहरूले मनोग्रन्थिको रूप लिएपछि तिनै मनोग्रन्थबाट साहित्यको सिर्जना हुन्छ (पाण्डे, २०६६ : ६९) । त्यसैले दमित अचेतन मन साहित्यको स्रोत हो । साहित्यकार मनरोगी दिवास्वप्ना हो भन्ने फ्रायडको मान्यता रहेको छ ।

कथाकार सीता पाण्डे फ्रायडका यिनै मूलभूत सिद्धान्तबाट प्रभावित भएको देखिन्छ । उनको **बन्धकी खुशीहरू** कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूले मानवीय प्रेमकै विविध पक्षहरूको उद्घाटन गरिएको छ ।

कथाकार पाण्डेले नेपाली समाजमा अश्लिल मानिएको विषयलाई निर्धक्कसँग राखेकी छिन् । उनका कथामा मनका कुण्ठा चाहना असन्तुष्टि, सकसक जस्ता मानसिक द्वन्द्वलाई स्वभाविक रूपमा प्रस्तुत गरिएको कथामा मानिसका चेतन मन र अचेतन मनको राम्रो प्रस्तुति छ । **बन्धकी खुशीहरू** कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत अधिकांश कथाहरू यौन मनोविश्लेषणमा आधारित छन् । ती कथाहरू निम्न प्रकारका छन्:

यसमा नारी मनका दोमन र धरमरहरूलाई सुन्दर ढङ्गमा व्यक्त गरिएको छ । 'म' पात्रको चेतन मन र अचेतन मनको प्रस्तुति कथाले गरेको छ । नन्दवीरलाई चाहनु, मनपराउनु, उसँग लोभिनु अचेतन मन हो भने नन्दवीरलाई नचाहनु, तिरस्कार गर्नु आदि चेतन मनको प्रस्तुति हो । कथामा चिप्लो रूमालले आशक्ति भाव व्यक्त गरेको छ । अतः कथामा यौन मनोविश्लेषणको पनि राम्रो प्रयोग यसरी गरिएको छ , “मलाई छटपटी हुन थाल्दछ । नन्दवीर किन आएन आज” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ५) ।

दोस्रो कथा सुन्दरीयामा पनि यौन मनोविश्लेषणमा आधारित छ । यस कथामा अभिभावकले आफ्ना सन्तानलाई राम्रो संस्कार दिन नसकेको खण्डमा सामाजिक विकृति विसङ्गतिको जन्म हुन्छ भन्ने देखाइएको छ । यसबाट सन्तानको भविष्य अन्धकार हुन्छ भन्ने कुराको उदाहरण सुन्दरीयाले विलासी जीवन बिताउनकै लागि देह व्यापार सुरु गरेको घटनाले पुष्टि हुन्छ । कथामा यस घटनालाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ “उसको थाकेको शरीर, हारेको अनुहार र शून्य आँखाले यही जवाफ दिइरहेथ्यो । मैले आजदेखि यही कामको थालनी गरे” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : १०) ।

स्थिति कथा बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत नवौँ कथा हो । यस कथामा नारी मनका संवेगहरूको प्रस्तुति छ । बिम्ब प्रतीकको प्रयोग रहेको यस कथामा चिसो समानलाई पुङ्सत्व गुमाएका पुरुषको प्रतीक मानिएको छ । कथामा नारीका यौन असन्तुष्टि तथा कुण्ठाको विवेचना गरिएको छ । यौन अतृप्तिको कारण उसले आफ्ना एषण र तिरसना मेटाउन गलत कार्य गर्छे भन्ने तर्क कथाले प्रस्तुत गरेको छ । यस कथाले नारीमा हुने नारीत्व र मातृत्वको बिच द्वन्द्व पनि देखाइएको छ । प्रस्तुत कथामा यौन मनोभावलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ । “म उसलाई च्याप्प समाउँछु अनुहार र जतासुकै अन्दाधुन्दा म्वाइँ खान थाल्छु ।” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ३५) ।

नायक फेरि बदलिन्छ बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहको तेह्रौँ कथा हो । पुरुष समाख्यानको ढाँचामा लेखिएको यस कथामा नारीबाट शोषित र उपेक्षित भएको पुरुषको मानसिक द्वन्द्वको चित्रण गरिएको छ । युवा युवतीको मिलनबाट सुरु गरिएको

कथा विछोडमा टुङ्गिएको छ । हाम्रो समाजमा पुरूषबाट महिला मात्र शोषित भएका छैनन् । इमान्दार र सोभा युवकहरू आधुनिक र सम्भ्रान्त खालका युवतीहरूबाट पनि हेपिएका र चुसिएका छन् भन्ने कुरा कथामा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ, “ऊ एका एक गायब भई शिशिरमा रूखबाट पात गायब भए भैं ।” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ४४) ।

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत अनुपमा छैटौं कथा हो । सामाजिक विषयवस्तुलाई मुख्य आधार बनाइएको यस कथामा नारीलाई पार्श्वबाट हेरिएको छ । नारी मनका मानसिक द्वन्द्वको प्रस्तुति यस कथामा गरिएको छ । यस कथाकी मुख्य नायिका अनुपमाको उमेर बढ्दै गएपछि उनका मनमा उब्जिएका चाहना, कुण्ठा, निराशा, ग्लानी र सकसकलाई कथामा राम्ररी केलाइएको छ, । केटाहरू अनुपमाको पछि नलाग्नु, उनलाई अहिले सम्म कसैले पनि प्रेमपत्र नलेख्नु, आफूसँग भन्दा केटाहरू बहिनीसँग जिस्कनु आदि विसङ्गतिहरूका कारण नै उनमा मानसिक द्वन्द्व उत्पन्न भएको छ । अनुपमाको यौन कुण्ठालाई कथामा यसरी व्यक्त गरिएको छ, “त्यही युवक जसलाई उसले मुफतमा भेट्ने अवसर दिइएकी थिई.उसकै बहिनीसँग हात हल्लाई-हल्लाई कुरा गरिरहेको हुन्थ्यो” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : २४) ।

निषिद्ध प्रतिघातहरू कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत दशौं कथा हो । प्रस्तुत कथामा नारी मनका द्वन्द्व, अविश्वास घात, प्रतिघातलाई मूल विषय बनाइएको छ । आफ्नो लोग्नेप्रति विश्वस्त हुन नसकेकी कथाकी ‘म’ पात्र हरेक साँझको आगमनसँगै लोग्नेसँग त्रसित भएकी छे । अनि सडकमा हिड्ने प्रत्येक राम्री तरूनी केटी देखेर कतै उसको लोग्नेसँगको साँझ खोसीदिने केटी यै त होइन ? (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ३७) भनेर आतङ्कित बनेकी छे ।

पुरूषप्रधान नीति र संस्कृतिको विरोध गरिएको यस कथामा पुरूषहरूले नारीहरूप्रति गर्ने घात प्रतिघात र द्वन्द्वको प्रस्तुति छ ।

केही क्षणहरू बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत बाह्रौं कथा हो । यस कथामा नारीको चेतन मन र अचेतन मनको प्रस्तुति छ । कथाकी मुख्य चरित्र

शकुनका मनका यौन भाव र अव्यक्त रूपमा रहेको पति संस्कारका बिच द्वन्द्व देखाइएको छ । शकुनले सौजन्य बाहुपासमा कस्सिदा र तातो स्वास गालामा पर्दा प्रतिकार गरेकी छैन, बरू उसलाई एक प्रकारको आनन्द र कुतकुती लागि रहेको छ, । तर कोठामा पुग्दा आफ्नो पतिको फोटोमा सम्म आँखा जुधाउन सकेकी छैन । उसको अचेतन मनले रविका आशक्ति भावका क्रियाकलापलाई स्वीकार गरेको छ भने चेतनमन लोग्नेको फोटोदेखि पनि डराएको छ ।

नारीमा अभै पनि प्राचीन संस्कारका अवशेष कायम रहेको देखाउँदै अचेतन मनलाई चेतन मनले विस्थापित गरेको देखाइएको छ ।

शकुनका यौन कुण्ठालाई कथामा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ “ऊ कोठामा जान्छे आफैलाई कोपछे, लुच्छे, हिर्काउछे.....तर लोग्नेको तस्विरसँग आँखा जुधाउन सकिन्न” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ४८) ।

४.४ सामाजिक यथार्थको चित्रण

समाजमा घट्न सक्ने वस्तु तथ्य घटनाहरूलाई समेटेर तयार पारिएका कथाहरू सामाजिक कथा हुन् । प्रस्तुत कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत निम्न कथाहरू सामाजिक कथा हुन् :

कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत तेस्रो कथा ज्वरोमा पनि यौन मनोविज्ञानको राम्रो प्रयोग भएको छ । विभिन्न बिम्ब प्रतीकको प्रयोग गरिएको यस कथामा ज्वरोलाई यौवनावयको प्रतीक भनिएको छ । त्यस्तै आँपका दानालाई नारी उभाड, सर्पलाई पुरुषत्वको चिन्हका रूपमा हेरिएको छ । फल्यासव्याक ढाँचामा लेखिएको यस कथामा नारी मनका सकसकलाई मार्मिक ढङ्गमा निर्धक्कसँग प्रस्तुत यसरी गरिएको छ । “हामी चियाइरहेका हुन्थ्यौ तर त्यहाँ आधा खुलेको फस्नर मात्र देखिन्थ्यो” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : १५) ।

सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा टेकेर लेखिएको यस कथामा बिम्ब प्रतीकको प्रयोगले कथालाई अशिललताबाट जोगाएर स्तरीयता कायम गरेको छ ।

पर्खाल बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत चौथो कथा हो । सामाजिक विषयवस्तुको उठान गरिएको यस कथामा लोग्ने स्वास्नीको विचमा रहेको पर्खाललाई छाम्ने कोशिश गरिएको छ । लोग्नेको असक्षमता र दूर्बलताको चित्रण कथाले गरेको छ । आफ्नो लोग्नेबाट असन्तुष्ट रहेकी नारीको स्वतन्त्रता र परतन्त्रताको विश्लेषण भिन्न कोणबाट यसरी गरिएको छ । कथाले सामाजिक परिवेशको महत्वपूर्ण र जटिल विषय उठान गरिए तापनि सामान्य गन्थनमा नै कथाको समापन गरिएको छ । म स्वास्नी बन्नुको माने कतै पहिचान विहीन बन्ने त होइन ? (बन्धकी खुशीहरू : २०४५:१९)

४.५ वर्गीय चिन्तनको प्रयोग

समाजका कुलीन वर्ग र निम्न वर्गको चित्रण गरिएका कथाहरू निम्न वर्गीय कथाहरू हुन् । बन्धकी खुशी कथा संग्रहमा सङ्गृहीत निम्न कथाहरू वर्गीय हुन् :

घुर धुस्सा र चीसो वस्ती आठौं कथा हो । नारी इतर विषयमा लेखिएको यस कथामा वर्गीय विभेदको अभिव्यक्ति गरिएको छ । गरीबी शोषण र दमनको विरोध गरिएको प्रस्तुत कथामा शोषक सामन्तहरूको आँगन ठूलो हुँदै गएको र गरीबका भुपडीहरूको उठीवास लाग्दै साँध सिमाना नै मेटिएको प्रसङ्ग उल्लेख यसरी गरिएको छ । “ठूलो आँगनको कुनै छेउ देखाएर त्यही नेर हाम्रो सानो ...वस्ती थियो” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ३१) ।

यस कथामा घुरको अर्थ ओछ्यान वा सुत्ने बस्ने कोठा वा छाप्रो र धुस्साको अर्थ ओहने सिरक हुन्छ । त्यस्तै चिसा वस्तीलाई गरिबका वस्तीको रूपमा चित्रण गरिएको छ ।

तोक बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत तेह्रौं तथा अन्तिम कथा हो । अशिक्षा र गरीबीलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको यस कथामा समाजमा देखिने विकृति र विसङ्गतिहरूको कारकतत्त्व गरीबी हो भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । कथामा न्यूनवेतनकी एउटी नारीले परिवारको छाक टार्न र विरामीको उपचार जस्तो जीवन गुजाराको लागि देह व्यापार गर्नु परेको कारुणिक चित्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

यसरी एउटी छोरी बाबुआमाकै अगाडि लुटिन बाध्य भएकी र लोग्नेले आफ्नै अगाडि आफ्नी पत्नी बेचिएकी टुलुटुल हेर्नुपर्ने करूणाजनक विवशताको प्रस्तुति कथाले यसरी गरेको छ । “म दुइ चार घण्टा त्यही बसेपछि सधै भैं मानसिक हल्का र शारीरिक शिथिलता बोकेर घर फर्किरहेछु” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : ५४) ।

४.६ स्वैर कल्पनाको प्रयोग

वैयक्तिक कल्पनामा आधारित अतिरञ्जित खालका विषयवस्तुको उठान गरिएका कथाहरू स्वैर कल्पनामा आधारित कथाहरू हुन् । बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा निम्न कथाहरू स्वैर कल्पनामा आधारित कथा हुन् ।

एक टुक्रा उज्यालोको खोजी बन्धकी खुशीहरूमा सङ्गृहीत सातौं कथा हो । नारी इतर विषयमा लेखिएको यस कथामा राजनैतिक परिवर्तनका विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग गरिएको छ । कथामा उज्यालोलाई राजनैतिक परिवर्तन र तिमीहरू भनेर नेपाली जनतालाई सङ्केत गरिएको छ । कथाले क्रान्ति पछिको प्रतिक्रान्तिलाई यसरी व्यङ्ग्य गरेको छ । “उज्यालो यसरी टल्किएर आयो, राक्किएर आयो....हलचल गर्न नै नसक्ने भए” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : २६) ।

हिंस्रक शहर पाँचौ कथा हो । नारी इतर विषयमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा बिम्ब प्रतीकको प्रयोग गरिएको छ । यस कथामा जङ्गलको सबै भन्दा निर्धो जनावर खरायोलाई हिंस्रक जनावरको राजा बनाइएको छ । कथाले समाजमा मानवता हराउँदै गएको र पाशविकता मौलाउँदै गएको तर्फ चिन्ता व्यक्त गरेको छ । कथा छोटो भए पनि परिवेश र सन्देश भने ठूलो रहेको छ । कथामा मानवता र पाशविकताको भिन्नतालाई यसरी प्रस्तुत गरेको छ, “तिमीहरू शहरभित्र पनि जनावर नै छौं हामी चिडिया घरभित्र पनि मानिस नै छौं” (बन्धकी खुशीहरू, २०४५ : २९) ।

४.७ निबन्धात्मक कथा लेखन

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रह प्रकाशनका दृष्टिकोणले दोस्रो कथा सङ्ग्रह हो । यस कथा सङ्ग्रहमा आइपुग्दा सम्म कथाकार पाण्डेले आफ्नो आफ्नो कथाकारिताको क्षेत्रमा नयाँ शिल्प र शैलीको प्रयोग गरेकी छिन् तापनि यस

कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत केही कथाहरूका बारेमा अभै कथातत्व शिल्प र शैलीको अभाव खड्किएको महशुश हुन कथालाई प्रवृत्तिका दृष्टिले विश्लेषण गर्दा पनि केही कथाहरू कथा जस्तो नभएर निबन्ध जस्ता देखिन्छन् । कथाकार पाण्डे बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहसम्म आइपुग्दा कतै भावगत वा विषय वस्तुको परिधिभित्र नै अल्मलिएको भेटिन्छ । कतै शिल्प शैलीमा पनि कमजोरी देखिन्छ । कथाकार पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहका ज्वरो, तोक जस्ता केही कथाहरू उत्कृष्ट र स्तरयुक्त छन् भने स्थिति, निषिद्ध प्रतिघातहरू, केही क्षणहरू जस्ता कथाहरू सामान्य गन्यनमा टुङ्गिएका छन् । यी कथाहरूमा कथागत शिल्प शैली भन्दा निबन्धात्मक अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

४.८ मनोविश्लेषणात्मक प्रतीकमय भाषा शैलीको प्रयोग

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा प्रयोग गरिएको भाषा शैलीलाई विस्तृत रूपमा कथा तत्त्वको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनमा अभिव्यक्तिको दृष्टिकोणले प्रयुक्त भाषा शैलीको सामान्य विश्लेषण गरिएको छ ।

कथाकार पाण्डे समसामयिक कथा शैलीमा नविनता प्रति आकर्षण र प्रतिवद्धता जाहेर गर्ने कथाकार हुन् (साभा प्रकाशन, २०५६ : क) । उनका कथाहरूमा पुराना शैलीको अवशेष पनि भेटिदैन । यौनका बारेमा अभि खरो र खुल्ला अभिव्यक्ति कथाकार पाण्डेका कथामा पाइन्छ । जस्तै मान्छे एउटा शरीर हो, उसभित्र मन पनि छ, मष्तिष्क पनि छ, सेक्स पनि छ । सेक्सलाई अलग राखेर मान्छेलाई हेर्न सकिन्छ (पाण्डे, २०६७ : च) ।

“यौवनको घडालाई तिर्खालुहरू बिच छचल्काइदिए मात्र पनि पुग्दो रहेछ” (सुन्दरिया : २०४५ : १०) ।

“शरीरमा पनि त्यस वाफले एउटा कुत्कुत्याउदो आनन्दको सञ्चार गरिरहेछ ।” (केही क्षणहरू, २०४५ : ४७)

“दिदी माथि उक्लेर, मेरो पनि भाइको जस्तै बनाइदिनु”

“लोग्ने मान्छे मात्र किन माथि” (यौन र अनुभूति : २०५६ : क)

आदि जस्ता अभिव्यक्तिले कथाकार पाण्डेलाई वस्त्रविहीन लेखिका भनेर आलोचना पनि खेप्नु परेको थियो । यसरी कथाकार पाण्डेका कथाका भाषा शैलीमा अभिव्यक्तिमा खुला पन छ । शैलीमा पाश्चात्य प्रभाव भेटिन्छ । विचार र भावका दृष्टिले सरलता, सहजता र सरसता छ ।

४.९ निष्कर्ष

नेपाली कथा विधामा आधुनिकताको विजारोपण भएसँगै फस्टाएको मनोविश्लेषणवादी धारा विश्व साहित्यको फ्रायडवादी मनोविज्ञानबाट प्रभावित छ । फ्रायडवादी मनोविज्ञानमा यौनमनोविज्ञानको महत्वपूर्ण स्थान छ । यौन शक्ति मानिसमा मात्र होइन सबै प्राणीहरूमा विद्यमान रहेको प्राकृतिक गुण हो । मानिसले यो गुणलाई जति लुकाउन खोजे पनि वास्तवमा यौन क्रिडाबाट नै उसले चरम सुख प्राप्त गर्ने गर्दछ । साथै यौन अभावमा कुण्ठा पैदा हुन्छ । मानिसको जीवन यौन क्रिडामा नै आधारित छ, यो विशुद्ध भवनामा अन्तर्निहित भएर सदाबाहार रहन्छ भन्ने अवधारणाहरूलाई सर्वप्रथम नेपाली साहित्यमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले भित्र्याएका हुन् । कोइरालाका यिनै प्रवृत्तिलाई पच्छ्याउँदै कथाकार सीता पाण्डे नारी दुर्नीयतिका प्रमाणिक अभिलेखहरू लिएर नेपाली कथाको क्षेत्रमा देखा परेकी हुन् । उनले समाजका विकृति, विसङ्गति र पीडालाई जस्ताको तस्तै “समाजको ऐनाको रूपमा” पस्कने जमर्को गरेकी छिन् । उनका केही कथाहरू श्वैर कल्पनामा पनि आधारित छन् । पाण्डे सामाजिक र मनोविश्लेषणात्मक कथाकार हुन् । मुलतः कथाकार सीता पाण्डे यौन मनोविश्लेषणात्मक कथाकार हुन् ।

परिच्छेद : पाँच

उपसंहार तथा निष्कर्ष

कथाकार सीता पाण्डेको बन्धकी खुशीहरू कथाको विधातात्त्विक अध्ययन र विश्लेषण भैसकेको छ । यस परिच्छेदमा उक्त अध्ययन विश्लेषणको सारांश र निष्कर्ष निकाल्ने, उल्लेखित कथाको विश्लेषण गर्ने र समग्र कथाको शोध निष्कर्ष निकालिएको छ ।

बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रह कथाकार पाण्डेको दोस्रो कथा संग्रह हो । वि.स. २०४५ सालमा पहिलो संस्करण भएको यस कृतिमा जम्मा १३ वटा कथाहरू संग्रहित छन् । सर्वप्रथम २०३५ मा गोरखापत्रमा 'भ्वाइलिन जीवन' शीर्षकको कथा प्रकाशन गरी कथा फाँटमा प्रवेश गरेकी कथाकार पाण्डेको वि.स. २०४२ मा पहिलो कथा असजिला खुशीहरू प्रकाशन भएको हो । वि. स. २०४५ मा प्रकाशित बन्धकी खुशीहरू प्रकाशनको हिसाबले दोस्रो कथा संग्रह हो । सीता पाण्डेका कथाहरू २०५६ अन्तिम कथा सङ्ग्रह हो । पाण्डेका यी तिन वटा कथा संग्रहमा सङ्गृहीत तथा अन्य पत्रपत्रिकामा छापिएका समेत गरी करिब ४० वटा कथाहरू प्रकाशित भएका छन् । प्रस्तुत शोध पत्रमा पाण्डेका बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको विधातत्त्व तथा प्रवृत्तिका आधारमा विस्तृत अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

कथाकार पाण्डे मनोवैज्ञानिक कथाकार हुन् । प्रवृत्तिगन दृष्टिले हेर्दा मानिसको वाह्य जीवनभन्दा आन्तरिक जीवनको चित्रण गर्न रुचाउँछिन् । उनका कथामा मानव मनको अन्तरकुनामा पसेर चेतन र अचेतन मनको द्वन्द्वलाई राम्ररी केलाएको पाइन्छ । पाण्डे आफ्ना कथाहरूमा नारी मनका दमित इच्छाहरू र नारी दूर्नियतिका कारणहरू छाम्ने कोसिस गर्छिन् । उनका बन्धकी खुशीहरू कथा संग्रहमा १० वटा कथालाई मनोवैज्ञानिक ढङ्गले विवेचना गरिएको छ । यस कथा सङ्ग्रहमा ३ वटा कथा नारी इतर विषयमा लेखिएका छन् । उनका यी कथाहरूमा समाजमा विद्यमान सामाजिक विकृति वेतिथी, विसङ्गति तथा शोषण र दमनप्रति व्यङ्ग्य र विरोध गरिएको छ ।

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहका अधिकांश कथाहरू समाज मनोविज्ञान र यौन मनोविज्ञानमा आधारित छन् । त्यसै गरी सामाजिक, राजनैतिक परिवेश र श्वैर कल्पनामा आधारित कथाहरू पनि यस कथासङ्ग्रहमा समाविष्ट छन् । कथाको मूल विषयवस्तु नारी दुर्नीयतिका कारण र प्रमाणहरूकै सेरोफेरोभिन्नका छन् ।

बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा रहेको सारसंक्षेप निम्न प्रकारको रहेको छ :

कथाकार पाण्डेका उत्कृष्ट कथाहरू मध्ये नन्दवीर कथा पनि एक हो । प्रस्तुत कथामा कथाकारले 'म' पात्र मार्फत् नारीको दोमन, धरमर र कुण्ठा जस्ता मानसिक प्रदूषणको रौचिरा विश्लेषण गरेकी छिन् । कथामा नन्दवीरलाई नारी मनका तृष्णा नाप्ने पारामिटरका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथाले नारीको चेतनमन र अचेतन मनबिचको द्वन्द्वलाई केलाउँदै नारी दुर्नीयतिका कारण पुरूष मात्रै नभइ स्वयम नारीका अर्कमण्यता र अस्थिर मन पनि हो भन्ने कुरा उल्लेख गरेकी छिन् ।

उनको दोस्रो कथा सुन्दरियाले सामाजिक विकृति र व्यथितलाई राम्ररी केलाएको छ । कथाले समाजमा आर्थिक अभाव, गरीबी र गलत मानसिकताले मानिस कुकर्म गर्न पनि विवश हुन्छ भन्ने कुराको सङ्केत गरेको छ । त्यस्तै उताउलो र भङ्किलो जीवन जिउनु पनि विकृतिकै नमुना हो । त्यसैले उचित पारिवारिक रेखदेख नपुगेका बालबालिकाहरू कूलतमा फस्न सक्ने हुनाले उनीहरूलाई सानै उचित पारिवारिक शिक्षा दिनुपर्दछ भन्ने सन्देश कथाले दिएको छ ।

ज्वरो कथा उत्कृष्ट मनोविश्लेषणात्मक कथा हो । कथाले एउटी कुमारीका जीवनमा देखिने शारीरिक परिवर्तन र ती परिवर्तनबाट उत्पन्न हुने मानवीय संवेगलाई राम्ररी विश्लेषण गरेको छ । आफ्नो यौवन वयसँगै नारीमा उत्पन्न हुने कुतुहल, जिज्ञासा, सकसकलाई कथाको मूल विषय बनाइएको छ । यौवन तृष्णा र त्यसबाट उत्पन्न हुने भय रत्रास तथा संकोचहरूलाई निधक्कसँग कथामा विवेचना गरिएको छ । बिम्ब र प्रतीकका प्रयोगले कथालाई अस्लिलता हुनबाट बचाएको छ ।

पर्खाल बन्धकी खुशीहरू कथामा कथाकारले नारीका अतृप्त यौवन चाहनाको विवेचना गर्ने क्रममा लोग्ने र स्वास्नी बिचको अदृश्य पर्खाललाई छाम्ने प्रयास गरेकी

छिन् । हाम्रो समाजमा विद्यमान पुरूष प्रधान दृष्टिकोणको कथाले विरोध गरेको छ । लोग्नेले स्वास्नीलाई गर्ने उपेक्षा र ती दुइ बिचको असन्तुष्टिलाई राम्ररी विवेचना गरिएको छ । कथाकारले नारी स्वतन्त्रता र परतन्त्रताको व्याख्या आफैँभित्र खोजेकी छिन् ।

कथाकार सीता पाण्डेको **हिम्स्रक सहर** यौनयत्तर विषयवस्तुलाई समावेश गरी लेखिएको कथा हो । प्रस्तुत कथा स्वैरकल्पनामा आधारित सामाजिक कथा हो । भिनो कथावस्तु थोरै पात्र र अत्यन्तै छोटो यस कथाले आजका हिम्स्रक बन्दै गएका र दानवी स्वभावका मान्छेलाई चोटिलो व्यङ्ग्य प्रहार गरेको छ । मान्छेले आफू मानवता भएको कुरालाई समेत ख्याल नगरी जनावरभन्दा पनि उसका आजका व्यवहारहरू तल गिरीरहेको प्रति कथाकारले चिन्ता र चासो कथामा व्यक्त गरेकी छिन् ।

कथाकार सीता पाण्डेको **अनुपमा** कथाले मानवीय मनका आन्तरद्वन्द्वलाई केलाउने जमर्को गरेको छ । अनुपमाको उमेर छिप्पिदै गइसक्दा पनि उनको बिहे भएको छैन । टोल छिमेकका तन्नेरी युवाहरूले उनलाई 'दिदी' नाताले सम्बोधन गर्न थालिसकेका छन् । ऐनामा आफ्ना अङ्ग प्रत्यङ्गपूर्ण भइसकेको देखेर एकलै सर्माउनु सडकमा श्रृङ्गार पटार गरेर आधुनिक फेसनमा हिँड्दा र बजारमा सामान किन्दा तथा बसमा यात्रा गर्दा समेत जवान पुरूषहरूले आँखा नलगाउनु, नजिक्याउनु आफ्नो नाउँमा कसैको पनि प्रेमपत्र नआउनु आदि कारणले उसमा मानसिक तनाव उत्पन्न भएको छ । प्रेमाकर्षणको तिर्खा लागि रहेको छ । कथाले नारी जीवनका यी र यस्तै विसङ्गतिप्रति विवेचना गरेको छ ।

एक **टुक्रा उज्यालोको खोजी** सीता पाण्डेको नारीइतर विषयको विशुद्ध सामाजिक कथा हो । यसमा राजनैतिक विषयवस्तुलाई लक्ष गरेर लेखिएको छ । कथामा मानवीय दुर्नीयतिको त्रासदीपूर्ण अभिव्यक्ति पाइन्छ । नेपालमा पटक पटक गरिएको आन्दोलन र क्रान्तिले आशावित प्रगति प्राप्त नभएकोतर्फ कथाले व्यङ्ग्य गरेको छ । विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको प्रयोग भएको यस कथामा तिनीहरू भनेर नेपाली जनतालाई सम्बोधन गरिएको छ । त्यस्तै उज्यालोलाई क्रान्ति र परिवर्तनको

प्रतीक मानिएको छ भने अँध्यारो वा आँखाको ज्योति गुमाउनुलाई प्रतिक्रान्तिको रूपमा हेरिएको छ ।

कथाकार सीता पाण्डेको **घुर, धुस्सा र चिसो बस्ती** कथा नारी इतर विषयमा लेखिए को सामाजिक कथा हो । प्रस्तुत कथा समानमा भएका अशिक्षा, गरीबी, विसङ्गति, अन्याय, अत्याचार, दमन र शोषण जस्ता सामाजिक बेथितिलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको छ । कथामा प्रयोग गरिएको बिम्ब प्रतीकले कथालाई स्तरयुक्त बनाएको छ । समाजमा विदमान रहेको गहन विषयलाई उठान गर्न खोजे तापनि कथानकमा खास गहन त भेटिदैन । खास चरित्रको प्रयोग नभएको यस कथाले हाम्रो समाजको वास्तविकतालाई खोतल्ने जमर्को गरेको छ । गाउँलेहरूको आर्थिक दुरावस्था तथा गरीबीलाई कारुणिक रूपमा प्रस्तुत गरेको छ ।

कथाको अन्ततिर देखा पर्ने एउटा अर्धनग्न दुब्लो र खियाउटे मान्छेले आफ्नो बस्तीमा फर्किएर साँध किल्ला देखाउनुले गरीबहरू पनि सधैं अन्याय अत्याचार सहेर बस्दैनन् । बरू एकदिन सङ्ठित भएर आफ्नो अधिकार खोज्दछन् भन्ने कुराको सङ्केत गरिएको छ ।

कथाकार सीता पाण्डेको **स्थिति** कथा नारी मनका असन्तुष्टि, कुण्ठा, अतृप्ती तथा सङ्कटावस्थाको चित्रण गरिएको घटनाप्रधान कथा हो । भिनो कथावस्तु तथा छोटो संरचना रहेको प्रस्तुत कथाले नारी मनका सम्प्रेगात्मक अवस्थाको चिरफार गर्न खोजेको छ तर कथा अन्तमा सामान्य गन्थनमा नै टुङ्गिएको छ ।

नारीवादी कथाकार सीता पाण्डेको **निषिद्ध** प्रतिघातहरू कथा फ्रायडवादी मनोविश्लेषणमा आधारित संवेगात्मक कथा हो । एउटी विवाहित नारीको मानसिक द्वन्द्वको विवेचना कथाले गरेको छ ।

नारी मनका खुल्दुली, द्वन्द्व, अविश्वास र घात प्रतिघातलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको यस कथाले पुरूष प्रधान हाम्रो सामाजिक मान्यता र संस्कृतिप्रति आक्रोश व्यक्त गरेको छ । कथाले लोग्नेप्रतिको अविश्वासले मानसिक द्वन्द्वमा छटपटीएकी स्वास्नीको मनोदशालाई केलाउने जमर्को गरेको छ । कथाको सुरुवात अत्यन्तै

राम्रोसँग गरिएको भए तापनि मध्य र अन्त्यको अन्विति मिलेको देखिदैन । कथामा धेरै गन्थनहरू आएका छन् । मध्यतिर आइपुग्दा कथा आफैमा रूमालिएर कथावस्तु भन्दा धेरै टाढा पुगेको अनुभूति हुन्छ । जहाँ कुकुरको प्रसङ्ग असान्दर्भिक रूपमा उठाइएको छ ।

नायक फेरी बदलिन्छ कथा मनोविश्लेषणवादी कथा हो । यस कथामा थोरै प्रयोग गरिएको छ । कथाको मुख्य चरित्र नरेशले सत् पात्रको भूमिका खेलेको छ भने प्रेमीका प्रतिमाले असत् पात्रको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । कथामा वर्गीय समाजको चित्रण गरिएको छ । नरेशलाई निम्नवर्गीय ग्रामीण परिवेशको केटो र प्रतिमालाई सहरिया सम्भ्रान्त परिवारकी केटीको रूपमा अभ्याएर प्रेममा समाजको वर्गीय स्वरूपले पनि प्रभाव पार्न सक्ने सङ्केत गरिएको छ तर कथाकारका स्पष्ट वर्गीय चिन्तन भने देखिएको छैन । यो कथा संयोगबाट सुरु भएर प्रेमी प्रेमीका बिच विछोडमा गएर टुंगिएको छ । अव्यक्त विविशतामा जेलिएका प्रेमी प्रेमीकाको प्रेमको विफलमा टुङ्गिएको वा वियोगान्तको प्रस्तुतिले कथालाई रोचक र कारुणिक बनाएको छ ।

कथाकार सीता पाण्डेको केही क्षणहरू कथा चरित्र प्रधान कथा हो । कथामा नव यौवना नारीका यौनाभाव र कुण्ठाहरूले तड्पिएका क्षणहरूको प्रस्तुति रोचक ढङ्गमा गरिएको छ । भिनो कथावस्तुलाई अँगालिएको यस कथामा कथावस्तु अत्यन्तै छोरो र थोरै पात्रको प्रयोग छ । कथामा पतिको विछोड पछि यौन अभावमा मानिस कतिसम्म तड्पिन्छ ? यौन कुण्ठाले कति सताउँछ र ऊ कसरी पागल बन्छ भन्ने कुरालाई सफल रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । समाजमा पुरुषहरूसँग कति नीच भावना रहेको हुन्छ भन्ने कुरा कथाले स्पष्ट पारेको छ । नारीहरू आफ्ना कुण्ठालाई कसरी दमन गर्दछन् । सामिप्यले क्षणिक कुतकुत्याउँदो आनन्द प्राप्त भए पनि तिनीहरू कति भयभित र सशंकित हुन्छन् भन्ने कुरा कथाले राम्ररी केलाएको छ ।

कथाकार पाण्डेले आर्थिक अभाव, अशिक्षा र दीन दुःखीहरूको दुर्दशालाई कथाको मूल विषय बनाएकी छिन् । गरीबीले जीवीकोपार्जनका लागि मात्र घृणीत पेसा अँगाल्नु पर्ने स्थितिको चित्रण कथामा छ । एउटी छोरीले आफ्नै बाबु आमाको सामु

देह व्यापार गरी रहँदा चुपचाप सहनु पर्ने तथा श्रीमान्ले आफ्नै अगाडि लुटिएकी श्रमितिलाई टुलुटुलु हेरिरहनु पर्ने अवस्थाको कारूणिक प्रस्तुति कथाले गरेको छ ।

यस कथा सङ्ग्रहका प्राय सबै कथाहरू रैखिक ढाँचामा छन् भने केही कथाहरू चक्रिय ढाँचामा पनि लेखिएका छन् । आन्तरिक र बाह्य दुबै दृष्टि विन्दुको प्रयोग गरी लेखिएका कथा यस कथा संग्रहमा सङ्गृहीत छन् ।

यस कथा संग्रहमा छोटो, सरल, वाक्यको प्रयोग गरिएको छ । छोटो विषयवस्तु, धेरै पात्रको प्रयोग गर्नु कथाकारको नीजि विशेषता हुन् । सरल र सहज शिल्पविधानले कथा धेरै रसिलो सुबोध्य वन्न पुगेको छ । भाषिक क्लिष्टता र कृतिमता नभएको प्रस्तुत कृतिमा अत्यन्तै छोटो अभिव्यक्तिहरू रहेका छन् । विविध बिम्ब प्रतिकको प्रयोगले कथालाई अझ बढी स्तरीय बनाएको छ ।

कथाकार सीता पाण्डे मुलतः यौन मनोवैज्ञानिक कथाकार हुन् । नारी दूर्नीयतिका यथार्थ झलक प्रस्तुत गरिएका उनका कथाहरूमा समाजका विकृति विसंगतिको यथार्थ चित्र कोरिएका छन् । पाण्डे आफ्ना कथाका पात्रहरूलाई काल्पनिक संसारमा नचाएर उनीहरूको मानवसिक अवस्थाको चित्रण गर्नुभन्दा आफ्नै आँखाले जे देखेको छ त्यसालाई जस्ताको तस्तै समाज समक्ष पस्कन रूचाउँछिन् । त्यसैले यिनले मानव मनको अन्तरकुनामा बसी उनीहरूको चेतन र अचेतन द्वन्द्वहरूलाई केलाएकी छिन् । कथाकार पाण्डेका कथाहरूमा समाज मनोविज्ञान अपराध मनोविज्ञान र यौन विज्ञानको चित्रण गरिए तापनि उनको मूल प्रवृत्ति र क्षेत्र चाहिँ यौन मनोविज्ञान नै हो । उनका कथाका पात्रहरू यौन अभाव वा असन्तुष्टि, यौन अतृप्ति, तथा यौन कुण्ठामा पिर्लिएको पाइन्छ । उनका कथामा पात्रको अन्तरमनमा उत्पन्न हुने हिनताबोध , नैराश्य सकसक र चिन्ताजस्ता मनोवृत्तिहरू सामाजिक समस्याका रूपमा उपस्थित भएका हुन्छन् ।

यस कृतिमा सङ्गृहीत कथाहरू कल्पना र भावनाका लेखहरू मात्र होइनन् । नारीका वास्तविक जीवनका यथार्थ भोगाई, व्यथा, पीडा र सुस्केराहरू हुन् । आफ्ना कथाहरूमा नारी अधिकारको खोजी गर्ने, लैङ्गिक विभेदको विरोध गर्ने सीता पाण्डे मुलतः नारीवादी कथाकार हुन् । उनका कथाहरूमा समाजमा घट्ने यथार्थ घटनाहरू

मानव मनका द्वन्द्व र सामाजिक विकृति आदिलाई मूल प्रवृत्ति बनाएकी छन् । त्यस्तै समाजका धनी गरीब, बलिया निमुखा, उच्च र निम्न, शोषक र शोषित वर्गका पात्रलाई अघि सारेर वर्गीय चिन्तनका कथाहरू लेखी आफूलाई प्रगतिवादी कथाकारको रूपमा पनि चिनाएकी छन् ।

पाण्डेले लगभग चालिसवटा भन्दा बढी कथाहरू लेखेर नेपाली साहित्यमा ठूलो योगदान पुऱ्याएकी छन् । नेपाली साहित्यमा विशेश्वरप्रसाद कोइरालाले सुरु गरेको पाश्चात्य सिद्धान्त शैलीलाई आत्मसात गरी कथा लेख्न मनपराउँछिन् । भवनी भिक्षु, गोविन्द गोठाले, पोषण पाण्डे आदि प्रतिभा जस्तै सीता पाण्डे पनि मनोविश्लेषणवादी कथाकार हुन् । यिनले नेपाली समाजले अश्लिल मानेको विषयमा नर्धक्कसँग कलम चलाएर आफूलाई मूलतः **यौनमनोविश्लेषणवादी** कथाकारको पङ्क्तिमा उभ्याएकी छन् ।

कथाकार सीता पाण्डेको **बन्धकी खुशीहरू** कथा सङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययनको शोध निष्कर्षलाई निम्न बुँदामा प्रस्तुत गरिएको छ :

१. सामाजिक विकृति र विसङ्गति नै कथाकार पाण्डेका कथामा विषयगत परिधिहरू हुन् ।
२. नेपाली नारीका तन र मनको यथार्थ अनुभूति उनका कथामा पाइन्छ ।
३. पाण्डे नारी दुर्नीयतिका कारणहरू खोज्ने कथाकार हुन् ।
४. कथाकार पाण्डेका केही कथाहरू वर्गीय पनि छन् ।
५. प्रत्येक मानिस केही न केही रूपमा नारी पुरुष बिचको सहसम्बन्ध विपरीत लैङ्गिक आकर्षण हुन्छ । त्यसैको सामान्य रूप कथाकार सीता पाण्डेका कथामा आएका छन् ।
६. यौनलाई स्वभाविक रूपमा लिनुपर्छ भन्ने अवधारणा कथाकार पाण्डेको रहेको छ ।
७. कथाकार पाण्डे यौनमनोविश्लेषणवादी कथाकार हुन् ।

सम्भावित शोध शीर्षक

१. बन्धकी खुशीहरू कथा सङ्ग्रहमा यौन मनोविश्लेषणको प्रभाव
२. कथाकार सीता पाण्डेका कथाहरूमा पाइने कथागत प्रवृत्ति
३. कथाकार सीता पाण्डेको कथायात्रा

सन्दर्भ सामग्री सूची

गौतम, देवीप्रसाद, घिमिरे कृष्णप्रसाद (२०६८). आधुनिक नेपाली कथा भाग ३. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

ढकाल, भूपति (२०५५). वि.पि. कोइरालाको कथा र उपन्यास. काठमाडौं : वि.पि. प्रकाशन ।

थापा, हिमांशु (२०६६). साहित्य परिचय. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

देवकोटा, काशीराम (२०६५). आख्यानकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको कथा र उपन्यास. काठमाडौं : लुम्बिनी प्रकाशन ।

पाण्डेय, मधुसूदन (२०६६). फ्रायडको मनोविज्ञान. (नेपाली अनुवाद). काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन ।

पाण्डेय, मधुसूदन (२०६६). यौन मनोविज्ञान. (नेपाली अनुवाद). काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन ।

पाण्डे, सीता (२०५६). सीता पाण्डेका कथाहरू. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

..... (२०५६). यौन र अनुभूति. काठमाडौं : प्रवेश प्रकाशन ।

..... (२०४२). असजिला खुशीहरू. काठमाडौं : प्रवेश प्रकाशन ।

..... (२०४५). बन्धकी खुशीहरू. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

पोखरेल, बालकृष्ण (सम्पा.) (२०५५). नेपाली बृहत शब्दकोष. काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

भण्डारी, कृष्णप्रसाद (२०५८). फ्रायड र मनोविज्ञान (दो.सं.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

लुइटेल, लीला (२०६९). नेपाली महिला साहित्यकार. काठमाडौं : गुञ्जन प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद (२०५६). नेपाली गद्य र भाषा साहित्य. काठमाडौं ।

श्रेष्ठ, दयाराम (२०६७). नेपाली कथा भाग ४ (चौ.सं.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

श्रेष्ठ, दयाराम र मोहनराज शर्मा (२०५९). नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास.
ललितपुर : साभा प्रकाशन ।